

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเรื่อง

“เศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องการควบคุมบุหรี่”

โดย รศ.ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิงและคณะ

สนับสนุนโดย

ศูนย์วิจัยและการจัดการความรู้เพื่อการควบคุมยาสูบ (ศจย.)

สิงหาคม 2550

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเรื่อง

“เศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องการควบคุมบุหรี่”

โดย

รศ.ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง	หัวหน้าโครงการวิจัย
นางนิลวดี พรหมพักพิง	นักวิจัย
นางพะเยาว์ นาคำ	นักวิจัย
นางสาวเกษราภรณ์ คลังแสง	ผู้ช่วยนักวิจัย
นางสาวกัทรพร ศรีพรหม	ผู้ช่วยนักวิจัย
นางสาวพรเพ็ญ ปานคำ	ผู้ช่วยนักวิจัย

สนับสนุนงบประมาณโดย

ศูนย์วิจัยและการจัดการความรู้เพื่อการควบคุมยาสูบ(ศจย.)

สิงหาคม 2550

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 4 ประการคือ ประการแรก เพื่อศึกษา วิเคราะห์อิทธิพลของ บริษัทข้ามชาติบุหรืต่อการควบคุมการผลิตและการบริโภคบุหรืของไทย ประการที่สอง เพื่อศึกษา พัฒนาการของการผลิตยาสูบ/บุหรืและการบริโภคในท้องถิ่น ประการที่สาม เพื่อวิเคราะห์ครัวเรือนผู้ ปลูกยาสูบในภาคอีสาน ประการสุดท้าย เพื่อศึกษาและสังเคราะห์ทางเลือก และ/หรือการนำนโยบาย ที่มีอยู่ไปสู่การปฏิบัติ วิธีการดำเนินการวิจัยใช้วิธีการวิจัยทั้งทางด้านปริมาณและทางด้านคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกยาสูบ ใน 3 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ จังหวัดนครพนม ร้อยเอ็ด และหนองคาย จำนวน 540 (คน) ครัวเรือน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม วิธีการสนทนากลุ่ม การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สถานียาสูบ การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และการสัมภาษณ์เจ้าของกิจการร้านค้าในชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูล ในส่วนข้อมูลเชิงปริมาณได้ใช้สถิติอย่างง่ายได้แก่ จำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย การวิเคราะห์ตาราง ไชวีโดยจำแนกตามคุณลักษณะที่สำคัญและพื้นที่ โดยใช้โปรแกรม (Statistic package of the social sciences หรือ SPSS for Window) ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้มีการนำมาจัดหมวดหมู่ จัดลำดับ ความสำคัญ และนำมาวิเคราะห์ประกอบกับข้อมูลเชิงปริมาณ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ในสังคมไทย การผลิตยาสูบ/บุหรืพบว่ามีมานานแล้ว แต่การผลิตบุหรืในรูปอุตสาหกรรม ได้เริ่มเมื่อประมาณเกือบร้อยปีที่ผ่านมา และนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สอง บุหรืเป็นอุตสาหกรรมที่ ผูกขาดโดยรัฐ จึงเป็นแหล่งที่ทำรายได้ให้กับรัฐ การตระหนักต่อภัยจากการสูบบุหรืที่เกิดในประเทศ อุตสาหกรรม อันเนื่องมาจากการเผยแพร่ข้อมูลด้านการแพทย์ ได้ทำให้บริษัทข้ามชาติบุหรืหันมา ขยายตลาดผู้บริโภคนุหรืไปสู่ประเทศกำลังพัฒนา และด้วยแรงกดดันของบริษัทบุหรืข้ามชาติ ภายใต้ ระเบียบการค้าเสรี ได้ทำให้ประเทศไทยเปิดการนำเข้าเสรีบุหรื เมื่อปี พ.ศ. 2534 การศึกษาการผลิต และการบริโภคบุหรืในท้องถิ่นพบว่า มีการปลูกยาสูบเพื่อป้อนให้กับอุตสาหกรรมยาสูบมาเป็น เวลานานแล้ว และที่ยังดำรงอยู่ควบคู่กับอุตสาหกรรมบุหรืก็คือ การผลิตและการบริโภคบุหรืยาเส้น (บุหรืพื้นเมือง) การวิเคราะห์ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบในภาคอีสาน พบว่ารายได้ที่มาจากยาสูบมีส่วน ที่มาก เมื่อเทียบกับรายได้จากแหล่งอื่น ๆ โดยรายได้จากยาสูบคิดเป็นร้อยละ 71 และจากแหล่ง อื่น ๆ อีก ร้อยละ 19 ของรายได้ทั้งหมด การลดลงของโควตาการปลูกยาสูบที่กำหนดจากโรงงาน อุตสาหกรรมยาสูบ ทำให้เกษตรกรไม่คุ้มทุน และเกษตรกรมีการขายโควตาของตนเองให้กับคนอื่น

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะที่สำคัญคือ 1) เพื่อลดผลกระทบต่อเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ และ เพื่อให้เกษตรกรมีระยะเวลาในการปรับตัว อุตสาหกรรมบุหรื จะต้องขยายการส่งออกให้มากขึ้น ทั้งใน รูปของบุหรืมวน หรือใบยาสูบ 2) รมรณรงค์ให้สาธารณะเข้าใจบริษัทบุหรืข้ามชาติมากยิ่งขึ้น ควบคู่ไป กับการรณรงค์ให้เข้าใจพิษภัยของการบริโภคบุหรืต่อสุขภาพ โดยเน้นให้ภาคประชาสังคมเข้ามามี

บทบาทในเรื่องนี้มากขึ้น 3) เสริมพลังอำนาจให้กับภาคประชาสังคมในท้องถิ่น ซึ่งได้แก่องค์กร เอกชน องค์กรชุมชน คริวเรือน และประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามาเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการ ควบคุมบุหรี่ปากยิ่งขึ้น 4) ส่งเสริมให้ชุมชน และคริวเรือนในชุมชน มีการพัฒนาที่ลดการพึ่งพา รายได้จากยาสูบ มีช่องทางในการมีรายได้เพื่อยังชีพที่หลากหลายขึ้น หน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการ ส่งเสริม หรือทำหน้าที่ด้านการพัฒนา จำเป็นต้องเน้นพื้นที่เฉพาะ (area-based approach) มิใช่การ ครอบงำครอบคลุมทั่วไปเท่านั้น และ 5) ควรจะมีการศึกษาบุหรี่ปากบ้านให้กว้างขวาง ครอบคลุมการ ผลิต การบริโภค และผลกระทบต่อสุขภาพ เปรียบเทียบกับบุหรี่ปากจากโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งนี้ เพื่อแสวงหามาตรการการควบคุมที่เหมาะสม

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การวิจัยเรื่องเศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องการควบคุมบุหรี่ มีวัตถุประสงค์ 4 ประการคือ ประการแรก เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของบริษัทยาสูบหรือข้ามชาติ ต่อการควบคุมการผลิตและการบริโภคบุหรี่ของไทย ประการที่สอง เพื่อศึกษาพัฒนาการของการผลิตยาสูบ/บุหรี่ และการบริโภคในท้องถิ่น และวิเคราะห์กลุ่มคน องค์กร ที่เกี่ยวข้องในการผลิต และการบริโภค ประการที่สาม เพื่อวิเคราะห์คร่าวๆเกี่ยวกับผู้ปลูกยาสูบในภาคอีสาน ว่ามีองค์ประกอบทางเศรษฐกิจสังคมอย่างไร และมีการสนองตอบอย่างไรต่อการควบคุมบุหรี่ ประการที่สี่ เพื่อศึกษา และสังเคราะห์ทางเลือก และ/หรือการนำนโยบายที่มีอยู่ไปสู่การปฏิบัติ รวมทั้งผลของนโยบายทั้งต่อกลุ่มคน และองค์กรที่เกี่ยวข้องในระบบของการผลิตและการบริโภคบุหรี่ ตลอดจนการศึกษาคร่าวๆเกี่ยวกับเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ ซึ่งได้ใช้การศึกษาภาคสนาม โดยโครงการวิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ใน 3 จังหวัด ได้แก่ หนองคาย นครพนม และร้อยเอ็ด เป็นพื้นที่ในการเก็บข้อมูลสนาม

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องอิทธิพลของบริษัทยาสูบหรือข้ามชาติ ต่อการควบคุมการบริโภคบุหรี่ในประเทศไทยนั้นพบว่า ในระยะแรก บริษัทเอกชนได้มีส่วนในการเริ่มการผลิตบุหรี่แบบอุตสาหกรรม แต่นับตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา อุตสาหกรรมบุหรี่ของไทยเป็นกิจการที่ผูกขาดโดยรัฐ มีการออกกฎหมายมาควบคุมกำกับการผลิตที่สำคัญคือ พระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2509 แต่ช่วงปลายพุทธศวรรษที่ 2510 เริ่มมีการออกระเบียบควบคุมการสูบบุหรี่ และต่อมาการควบคุมการบริโภคบุหรี่ยุติกลายเป็นกระแสทั้งในระดับนานาชาติ และในระดับชาติ เนื่องจากเผยแพร่ข้อมูลทางด้านการแพทย์ถึงภัยของการสูบบุหรี่ในประเทศไทย ได้มีการรณรงค์เรื่องนี้อย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่ปลายพุทธศวรรษที่ 2520 และต่อมาได้มีการออกกฎหมายควบคุมบุหรี่ในปี พ.ศ. 2535 การควบคุมดังกล่าวนี้มีเป้าหมายเพื่อที่จะลดจำนวนคนสูบบุหรี่ ซึ่งนำไปสู่การลดความสูญเสียทางด้านสุขภาพและทรัพยากรมนุษย์ด้วย

ในขณะเดียวกันกับที่มีความพยายามในการรณรงค์ควบคุมการบริโภคบุหรี่ บริษัทยาสูบหรือข้ามชาติกลับมีการพัฒนาไปทางตรงกันข้าม บริษัทยาสูบในต่างประเทศได้เริ่มดำเนินกิจการผลิตบุหรี่ในรูปอุตสาหกรรมมานานกว่าร้อยปีแล้ว บริษัทได้มีการรวบรวมกิจการ การปรับโครงสร้าง และการขยายกิจการออกไปครอบคลุมกิจการอื่น ๆ นอกเหนือจากการผลิตบุหรี่ โดยเฉพาะระหว่างทศวรรษที่ 1970s – 1980s การปรับปรุงดังกล่าวนี้ ได้ทำให้บริษัท กลายเป็นบริษัทขนาดใหญ่ มีขอบเขตการดำเนินธุรกิจขยายออกไปครอบคลุมภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลก สามารถมีอิทธิพลเหนือรัฐบาล องค์กรระหว่างประเทศ และธุรกิจคู่แข่งภายในประเทศ แนวโน้มการดำเนินธุรกิจของบริษัทในช่วงกว่า 4 ทศวรรษที่ผ่านมา คือ การขยายตลาดออกไปสู่ประเทศกำลังพัฒนา เนื่องจากว่าตลาดของประเทศ

อุตสาหกรรม ผู้บริโภคได้มีการตระหนักในเรื่องสุขภาพ ตลอดจนบริษัทที่มีค่าใช้จ่ายในการยุติข้อพิพาทระหว่างบริษัทกับผู้บริโภคมากขึ้น บริษัทบุหรี่ยักษ์ชาติจึงได้ใช้สิทธิพลในการขยายตลาดออกไปสู่ประเทศที่กำลังพัฒนาด้วยวิธีการต่าง ๆ คือ 1) ใช้กฎหมายมาตรา 301 ที่รัฐบาลสหรัฐใช้เป็นแนวทางในการให้สิทธิพิเศษด้านภาษีศุลกากรแก่ประเทศกำลังพัฒนาในการส่งสินค้าเข้าไปขายในสหรัฐฯ เป็นเครื่องมือในการต่อรอง คือใช้สิทธิพลบังคับให้รัฐบาลสหรัฐฯตอบโต้ประเทศต่าง ๆ ด้วยการยกเลิกสิทธิพิเศษ เพื่อเป็นข้อต่อรองให้ประเทศต่าง ๆ เปิดตลาดบุหรี่ยักษ์ชาติ 2) บริษัทยักษ์ชาติขยายฐานการผลิตไปสู่ประเทศต่าง ๆ ที่มีข้อตกลงในเรื่องความร่วมมือทางการค้า อย่างเช่น ส่งเสริมให้ตั้งโรงงานผลิตบุหรี่ยักษ์ชาติในมาเลเซีย และให้มาเลเซียเป็นฐานในการส่งบุหรี่ยักษ์ชาติไปขายในประเทศอาเซียน ซึ่งมีข้อตกลงความร่วมมือทางการค้า และ 3) บริษัทยักษ์ชาติครอบงำอุตสาหกรรมการผลิตบุหรี่ยักษ์ชาติของประเทศนั้น ๆ โดยตรง โดยขึ้นแรกเสนอให้ความช่วยเหลือ แล้วขั้นต่อมาก็มีการดำเนินการต่าง ๆ จนสามารถเข้าครอบครองกิจการของอุตสาหกรรมภายในประเทศได้

สำหรับในเรื่องเขตการค้าเสรีนั้น ไทยมีการเจรจาและเปิดการค้าเสรีกับหลายประเทศ รวมทั้งสหรัฐอเมริกา (ซึ่งหยุดชะงักไปเนื่องจากเหตุผลทางการเมือง) แม้โดยภาพรวมแล้ว จากการตรวจสอบในรายละเอียด ไม่พบข้อตกลงที่มีข้อผูกพันเกี่ยวกับเรื่องบุหรี่ยักษ์ชาติ ที่จะทำให้ไทยเสียเปรียบโดยตรง แต่การเปิดเขตการค้าเสรี ก็จะส่งผลกระทบต่อหลายด้านในเรื่องการควบคุมบุหรี่ยักษ์ชาติ ข้อตกลงระหว่างไทยกับจีนนั้น กลุ่มผู้บ่มยาเห็นว่า จะทำให้ยาจากจีน เข้ามาแทนยาสูบที่ผลิตในประเทศ ซึ่งจะส่งผลเสียหายไปถึงเกษตรกรผู้ผลิตยาสูบ ในภาพรวมแล้ว การเปิดเสรีทางการค้า จะเปิดโอกาสให้บริษัทต่างชาติเข้ามาทำธุรกิจในประเทศไทยได้อย่างเสรี ซึ่งถึงการเป็นเจ้าของที่ดิน โรงงาน และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ข้อตกลงในการเปิดการค้าเสรีเกิดขึ้นในขณะที่ภาคธุรกิจของไทยยังมีความอ่อนแอ มีศักยภาพในการแข่งขันต่ำ ดังนั้น ธุรกิจอุตสาหกรรมของประเทศไทย จะถูกครอบงำโดยบริษัทต่างชาติ ซึ่งมีพลัง มีความสามารถในการแข่งขัน และมีอิทธิพลทางการเมือง รวมบริษัทบุหรี่ยักษ์ชาติด้วย

สำหรับการผลิตและการบริโภคบุหรี่ยักษ์ชาติในท้องถิ่นนั้นพบว่า บุหรี่ยักษ์ชาติพื้นเมือง มีการผลิตและการบริโภคมานาน การผลิตยาสูบให้แก่วงบ่มยา และอุตสาหกรรมยาสูบของรัฐในพื้นที่ที่ทำการศึกษาคั้งนี้ เริ่มมีมาประมาณ 60 ปีแล้ว ในช่วงแรกสถานียาสูบในจังหวัดร้อยเอ็ด หนองคาย และนครพนม มีการขยายจำนวนถึง 17 สถานี (ในปัจจุบันลดลงมาเหลือเพียง 10 สถานี) สถานียาสูบมีบทบาทในการคัดเลือกเกษตรกรเข้ามารับโควตาในการปลูกยาสูบ (ปริมาณยาสูบเป็นกิโลกรัมของยาสูบแห้งที่จะส่งให้แก่สถานี) การจัดหาปัจจัยการผลิตอย่างเช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และอื่นๆ ประสานงานในการจัดหาสินเชื่อ ตลอดจนให้ความรู้ทางเทคนิคในการปลูกยาสูบ การได้รับการสนับสนุน โดยเฉพาะการมีตลาดรับซื้อผลผลิตที่แน่นอน ทำให้เกษตรกรปลูกยาสูบมายาวนาน และต่อเนื่อง สถานียาสูบ (หรืออุตสาหกรรมยาสูบ) กับผู้ปลูกยาสูบได้พัฒนาความสัมพันธ์ในลักษณะการอุปถัมภ์

ขึ้นมา โดยเกษตรกรเป็นลูกค้าที่ต้องพึ่งบริการต่าง ๆ (รวมถึงหลักประกันในเรื่องตลาด) ส่วนอุตสาหกรรมบุรีก็พึ่งเกษตรกรในแง่ที่เป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบ

ข้อค้นพบอย่างหนึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์การผลิตและการบริโภคบุรีในท้องถิ่นก็คือ มีการผลิตและการบริโภคบุรีพื้นเมืองในปริมาณที่มาก เดิมทีเคยพบบุรีที่ชาวบ้านปลูกเพื่อบริโภคเอง เรียกว่า พันธุ์ยารายณ์ มีลักษณะใบใหญ่ ต้นสูงถึง 2 เมตรหรือมากกว่านั้น มีการปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือน แลกข้าว หรือขายบ้าง ยาสูบพื้นเมืองได้พัฒนาขึ้นมาเป็นอุตสาหกรรมในท้องถิ่น คือมีการปลูกและการแปรรูปเพื่อขาย ที่ร้อยเอ็ด พ่อค้าคนกลางจากหมู่บ้าน ได้เดินทางไปรับซื้อยาเส้นจากอำเภอหล่มสักจังหวัดเพชรบูรณ์ แล้วนำมาแบ่งใส่ถุง (บรรจุหีบห่อ) แล้วกระจายไปตามร้านค้าย่อยในชุมชนทั่วอีสานใต้ ที่จังหวัดหนองคายและจังหวัดนครพนม พบว่า พ่อค้าคนกลางได้สนับสนุนให้ชาวไร่ปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนีย แล้วรับซื้อไปขายเพื่อนำไปแปรรูป คือ หั่นแล้วตากแห้ง บรรจุหีบห่อ (ถุงพลาสติกใสมีตราแสดงยี่ห้อของผู้ผลิตและแสดงปีจากสรรพสามิต) มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อ เพื่อส่งไปยังร้านค้าย่อยใน ชุมชนทั่วภาคอีสาน ที่นครพนมพบว่า โรงงานผลิตยาเส้น มีขนาดใหญ่ จ้างแรงงานจำนวนหลายร้อยคน ผลัดกันขย้าเส้น บรรจุของพลาสติก มีตรายี่ห้อสินค้าของโรงงาน และมีจำหน่ายอย่างกว้างขวางในภาคอีสาน นอกจากนี้เรายังพบว่า กว่าร้อยละ 69 ของผู้สูบบุหรี่ในครัวเรือนเกษตรกรชาวไร่ยาสูบ สูบยาเส้นที่มวนเอง ซึ่งหมายถึงยาเส้นที่ผลิตจาก โรงงานเหล่านี้

จากการศึกษาครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบในสามจังหวัดพบว่า ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบส่วนมากมีรายได้มาจากหลายแหล่ง อย่างไรก็ตาม เมื่อดูจากรายได้ที่เป็นเงินสดพบว่า ยาสูบเป็นแหล่งรายได้หลักของครัวเรือนเหล่านี้ พันธุ์ยาสูบที่ปลูกคือ เวอร์จิเนีย เบอร์เลย์ (ปลูกที่หนองคายและนครพนม) และเตอร์กิส (ปลูกที่ร้อยเอ็ด) พันธุ์เวอร์จิเนียและพันธุ์เบอร์เลย์ ปลูกในพื้นที่ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์สูง และให้ผลผลิตสูง ในขณะที่พันธุ์เตอร์กิสเหมาะกับพื้นที่ที่มีความแห้งแล้ง ผลผลิตต่ำ รายได้ของเกษตรกรในจังหวัดหนองคายและนครพนม สูงกว่าเกษตรกรในจังหวัดร้อยเอ็ดกว่าสองเท่าตัว และสามเท่าตัว ตามลำดับ เกษตรกรทั้งสามแห่งได้รับการสนับสนุนจากสถานียาสูบในด้านต่าง ๆ รวมทั้งด้านการตลาด คือเป็นแหล่งรับซื้อใบยาสูบ นอกจากการผลิตใบยาสูบให้สถานียาสูบแล้ว เกษตรกรชาวไร่ผู้ปลูกยาสูบยังขายใบยาสูบให้แก่โรงงานยาเส้น หรือพ่อค้าคนกลาง (ยาเส้น) ด้วย สำหรับที่จังหวัดร้อยเอ็ด มีบริษัทต่างชาติคือ บริษัทอคมส์อินเตอร์เนชั่นแนล เป็นผู้ส่งเสริมการปลูกและรับซื้อผลผลิตจากชาวบ้าน ควบคู่กับสถานียาสูบ เกษตรกรมีทัศนะว่า การเปลี่ยนแปลงไปปลูกพืชอย่างอื่นทดแทน น่าจะเป็นเรื่องยาก เพราะว่า ยาสูบเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของเกษตรกรไปแล้ว ที่สำคัญคือการปลูกยาสูบมีตลาดรองรับที่แน่นอน และมีรายได้เพียงพอที่เกษตรกรผู้ปลูกจะยังชีพอยู่ได้

การศึกษาครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะต่าง ๆ ดังนี้

1. เพื่อลดผลกระทบต่อเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ และเพื่อให้เกษตรกรมีระยะเวลาในการปรับตัว อุตสาหกรรมบุหรี่ยังต้องขยายการส่งออกให้มากขึ้น ทั้งในรูปของบุหรี่ป้อนหรือใบยาสูบ
2. มาตรการให้สาธารณะเข้าใจบริษัทบุหรี่ยังขาดความชัดเจน ควรคู่ไปกับการณรงค์ให้เข้าใจพิษภัยของการบริโภคบุหรี่ยุติต่อสุขภาพ โดยเน้นให้ภาคประชาสังคมเข้ามามีบทบาทในเรื่องนี้มากขึ้น
3. เสริมพลังอำนาจให้กับภาคประชาสังคมในท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ องค์กรเอกชน องค์กรชุมชน คริวเรือน และประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามาเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการควบคุมบุหรี่ยังมากขึ้น
4. ส่งเสริมให้ชุมชน และคริวเรือนในชุมชน มีการพัฒนาที่ลดการพึ่งพารายได้จากยาสูบ มีช่องทางในการมีรายได้เพื่อยังชีพที่หลากหลายขึ้น หน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมหรือทำหน้าที่ด้านการพัฒนา จำเป็นต้องเน้นพื้นที่เฉพาะ (area-based approach) มิใช่การณรงค์ให้ครอบคลุมทั่วไปเท่านั้น
5. ควรจะมีการศึกษาบุหรี่ป้อนบ้านให้กว้างขวาง ครอบคลุมการผลิต การบริโภค และผลกระทบต่อสุขภาพ เปรียบเทียบกับบุหรี่ป้อนจากโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพื่อแสวงหามาตรการการควบคุมที่เหมาะสม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ค
สารบัญตาราง	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ปัญหาการควบคุมบุหรี่ ภายใต้นโยบายการเปิดการค้าเสรี	1
1.2 วัตถุประสงค์	4
1.3 เศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องการควบคุมบุหรี่	5
1.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย	10
1.5 วิธีการศึกษาและขั้นตอนในการศึกษาวิจัย	11
1.6 องค์ประกอบของรายงาน	13
บทที่ 2 การค้าเสรี บริษัทบุหรี่ข้ามชาติและการควบคุมบุหรี่ในประเทศไทย	
2.1 พัฒนาการอุตสาหกรรมบุหรี่ในประเทศไทย	15
2.2 บทบาทของบริษัทข้ามชาติ ในการควบคุมบุหรี่ในประเทศไทย	23
2.3 อุตสาหกรรมบุหรี่และการบริโภคบุหรี่ในประเทศไทย ภายใต้ยุคการค้าเสรี	34
2.4 สรุป	42
บทที่ 3 การผลิตและการบริโภคบุหรี่ในท้องถิ่น	
3.1 พัฒนาการการผลิตใบยาสูบในภาคอีสาน	43
3.2 สถานียาสูบและการควบคุมผูกขาดการผลิตใบยาสูบ	47
3.3 เกษตรกร และพ่อค้าอิสระในการผลิตใบยา	52
3.4 ผลกระทบจากการลดโควตาใบยาสูบ	61
3.5 มุมมองของชาวบ้านต่อนโยบายของรัฐในการควบคุมการสูบบุหรี่	63
3.6 ร้านค้าขายปลีกและการบริโภคบุหรี่ในท้องถิ่น	64
3.7 ผลกระทบจากนโยบายการรณรงค์การไม่สูบบุหรี่ต่อร้านค้ารายย่อย	67

บทที่ 4	ครัวเรือนเกษตรกรชาวไร่ผู้ปลูกยาสูบ	
4.1	ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ซึ่งเป็นตัวแทนของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ	70
4.2	สมาชิกในครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ	71
4.3	การถือครองที่ดินของครัวเรือน	72
4.4	การปลูกยาสูบของครัวเรือน	76
4.5	รายได้ รายจ่ายในการทำไร่ยาสูบ	84
4.6	รายได้ รายจ่ายของครัวเรือนนอกเหนือจากการทำไร่ยาสูบ	87
4.7	ขนาดหนี้สินและแหล่งหนี้สินของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา	91
4.8	พฤติกรรมกรรมการบริโภคของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ	92
4.9	ผลกระทบด้านสุขภาพจากการทำไร่ยาสูบของสมาชิกและแรงงานรับจ้างในครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ	94
4.10	สรุป	96
บทที่ 5	สรุป และข้อเสนอแนะ	98
	บรรณานุกรม	107
	บรรณานุกรมสัมภาษณ์	111
	ภาคผนวก	
	ภาคผนวก ก. เครื่องมือในการศึกษาวิจัย	114
	ภาคผนวก ข. ตารางข้อมูลครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ	130
	ภาคผนวก ค. ภาพลงพื้นที่	163

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 2.1 แสดงการประเมินพื้นที่ปลูก ต่อจำนวนชาวไร่ ปริมาณการผลิตและ การรับซื้อใบยา	36
ตาราง 2.2 ส่วนแบ่งทางการตลาดบุหรี่ในประเทศและต่างประเทศ	38
ตาราง 2.3 สรุปพัฒนาการการควบคุมบุหรี่ในประเทศไทย	39
ตาราง 2.4 แสดงจำนวนและอัตราร้อยละของผู้สูบบุหรี่เป็นประจำ	41
ตาราง 3.1 แสดงจำนวนสถานียาสูบจากที่เคยมีอยู่เดิมกับที่ยังคงเปิดดำเนินการใน ปัจจุบันในพื้นที่เป้าหมาย	48
ตาราง 3.2 สถานียาสูบที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการเก็บข้อมูล พันธุ์ยาสูบที่เข้าไป ส่งเสริม ปริมาณรับซื้อและบริเวณพื้นที่ปลูก	49
ตาราง 4.1 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามขนาดการถือครอง และประเภท การถือครองที่ดิน	73
ตาราง 4.2 ร้อยละของครัวเรือนจำแนกตามวัตถุประสงค์และประเภทของพืชที่ปลูก	75
ตาราง 4.3 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามเหตุผลที่ยังคงปลูกยาสูบ	76
ตาราง 4.4 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามเหตุผลการลดพื้นที่ในการปลูกยาสูบ	78
ตาราง 4.5 การจ้างแรงงานของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ	80
ตาราง 4.6 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามการได้รับการสนับสนุนในการทำไร่ ยาสูบและแหล่งสนับสนุนในการทำไร่ยาสูบ	82
ตาราง 4.7 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามอุปสรรคในการปลูกพืชทดแทน	84
ตาราง 4.8 ผลผลิตเฉลี่ยกิโลกรัมต่อไร่ ราคาเฉลี่ยต่อกิโลกรัม และรายได้เฉลี่ยของ ครัวเรือน	86
ตาราง 4.9 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในการลงทุน จำแนกตามรายการการลงทุน	87
ตาราง 4.10 รายได้รายจ่ายของครัวเรือนนอกเหนือจากการทำยาสูบ	89
ตาราง 4.11 รายจ่ายของครัวเรือนนอกเหนือจากการทำยาสูบ	90
ตาราง 4.12 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามแหล่งเงินกู้	92
ตาราง 4.13 ร้อยละของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ จำแนกตามเพศ	131
ตาราง 4.14 ร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตาม ระดับการศึกษาสูงสุด	131

ตาราง 4.15	ร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตาม อาชีพหลัก	131
ตาราง 4.16	ร้อยละของสมาชิกครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ จำแนกตามเพศ	132
ตาราง 4.17	ร้อยละของสมาชิกครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ จำแนกตามระดับการศึกษา	132
ตาราง 4.18	ร้อยละของสมาชิกครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ จำแนกตามอาชีพ	133
ตาราง 4.19	ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามระยะเวลาในการปลูกยาสูบ	134
ตาราง 4.20	ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามการลดพื้นที่การปลูกยาสูบ	134
ตาราง 4.21	ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามเหตุผลการไม่ลดพื้นที่การปลูกยาสูบ	134
ตาราง 4.22	ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามการจ่ายภาษีในการทำไร่ยาสูบ	136
ตาราง 4.23	ร้อยละของพืช จำแนกตามพืชที่สามารถปลูกทดแทนได้	136
ตาราง 4.24	ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามรายจ่ายทั้งหมดในการปลูกยาสูบ	137
ตาราง 4.25	ร้อยละของครัวเรือนจำแนกตามประเภทค่าใช้จ่ายในการปลูกยาสูบ	138
ตาราง 4.26	ร้อยละของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพันธุ์เบอร์เลย์ จำแนกตามผลผลิตรวม ราคาขายต่อกิโลกรัม จำนวนผลผลิตที่ขาย(กก.) รายได้จากการขาย ผลผลิตที่เก็บไว้บริโภค และผลผลิตที่เก็บไว้ทำพันธุ์	142
ตาราง 4.27	ร้อยละของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนีย จำแนกตามผลผลิตรวม ราคาขายต่อกิโลกรัม จำนวนผลผลิตที่ขาย(กก.) รายได้จากการขาย ผลผลิตที่เก็บไว้บริโภค และ ผลผลิตที่เก็บไว้ทำพันธุ์	144
ตาราง 4.28	ร้อยละของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพันธุ์เตอร์กิส จ.ร้อยเอ็ด จำแนกตาม ผลผลิตรวม ราคาขายต่อกิโลกรัม จำนวนผลผลิตที่ขาย(กก.) รายได้ จากการขาย ผลผลิตที่เก็บไว้บริโภค และผลผลิตที่เก็บไว้ทำพันธุ์	146
ตาราง 4.29	ร้อยละของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียนอกระบบโคเวตา จำแนกตามผลผลิตรวม ราคาขายต่อกิโลกรัม จำนวนผลผลิตที่ขาย รายได้จากการขาย ผลผลิตที่เก็บไว้บริโภค และผลผลิตที่เก็บไว้ ทำพันธุ์	148
ตาราง 4.30	ร้อยละของครัวเรือนผู้ปลูกข้าว จำแนกตามรายจ่ายทั้งหมดในการทำนา ผลผลิตที่ได้ (กก.) และรายได้จากการขายข้าว	150
ตาราง 4.31	ร้อยละของครัวเรือนผู้ปลูกพริก จำแนกตามรายจ่ายทั้งหมดในการปลูก พริก ผลผลิตที่ได้ (กก.) และรายได้จากการขายพริก	151
ตาราง 4.32	ร้อยละของครัวเรือนผู้ปลูกข้าวโพด จำแนกตามรายจ่ายทั้งหมด ผลผลิต ที่ได้ (กก.) และรายได้จากการขายข้าวโพด	152

ตาราง 4.33 ร้อยละของสมาชิกครัวเรือน จำแนกตามรายได้ที่ส่งมอบให้ครอบครัว ต่อปี	154
ตาราง 4.34 ร้อยละของสมาชิกครัวเรือนที่มีธุรกิจ จำแนกตามรายได้สุทธิต่อปี	154
ตาราง 4.35 ร้อยละครัวเรือน จำแนกตามเหตุผลในการกู้ยืมเงิน	155
ตาราง 4.36 ร้อยละของการสูบบุหรี่ของสมาชิกในครัวเรือนในปัจจุบัน	156
ตาราง 4.37 ร้อยละของสมาชิกครัวเรือน จำแนกตามอายุที่เริ่มสูบบุหรี่	156
ตาราง 4.38 ร้อยละของสมาชิกครัวเรือน จำแนกตามประเภทของบุหรี่ที่สูบ	157
ตาราง 4.39 ร้อยละของสมาชิกครัวเรือนที่สูบบุหรี่มวนเอง จำแนกตามความถี่ที่สูบ ต่อวัน	157
ตาราง 4.40 ร้อยละของสมาชิกครัวเรือนที่สูบบุหรี่ซอง จำแนกตามความถี่ในการสูบ ต่อวัน	157
ตาราง 4.41 ร้อยละอาการการเจ็บป่วยของสมาชิกครัวเรือน	158
ตาราง 4.42 ร้อยละการเจ็บป่วยของสมาชิกครัวเรือน จำแนกตามช่วงเวลาการทำให้ ยาสูบที่เจ็บป่วย	159
ตาราง 4.43 ร้อยละการเจ็บป่วยของสมาชิกครัวเรือน จำแนกตามช่วงเวลาที่เกิด อาการ	159
ตาราง 4.44 ร้อยละการเจ็บป่วยของสมาชิกครัวเรือน จำแนกตามวิธีรักษาพยาบาล	159
ตาราง 4.45 ร้อยละการเจ็บป่วยของสมาชิกครัวเรือน จำแนกตามค่ารักษาพยาบาล (เฉพาะผู้ที่ระบุว่าซื้อยากินเองและไปพบแพทย์)	160
ตาราง 4.46 ร้อยละการเจ็บป่วยของแรงงาน จำแนกตามอาการ	160
ตาราง 4.47 ร้อยละการเจ็บป่วยของแรงงาน จำแนกตามช่วงเวลาการทำให้ยาสูบที่ เจ็บป่วย	161
ตาราง 4.48 ร้อยละการเจ็บป่วยของแรงงาน จำแนกตามช่วงเวลาที่เกิดอาการ	161
ตาราง 4.49 ร้อยละการเจ็บป่วยของแรงงาน จำแนกตามวิธีรักษาพยาบาล	161
ตาราง 4.50 ร้อยละการเจ็บป่วยของแรงงาน จำแนกตามค่ารักษาพยาบาล (เฉพาะผู้ที่ระบุว่าซื้อยากินเองและไปพบแพทย์)	162

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ปัญหาการควบคุมบุหรี่ ภายใต้นโยบายการเปิดการค้าเสรี

เป็นที่ปรากฏชัดทั่วโลกว่า การสูบบุหรี่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ การสูบบุหรี่ มิได้เป็นเพียงพฤติกรรมปัญหา หรือความรับผิดชอบส่วนบุคคล ทั้งนี้เนื่องจากว่า รัฐหรือสาธารณะ จะต้องสูญเสียทรัพยากร งบประมาณในการเชี่ยวชาญรักษาผู้ป่วยที่เป็นโรค เนื่องมาจากการสูบบุหรี่ ดังนั้น การควบคุมการบริโภคบุหรี่ จึงเป็นประเด็นที่มีความสลับซับซ้อน *ประการแรก* ก่อนที่การผลิตบุหรี่ จะกลายมาเป็นการผลิตระบบอุตสาหกรรม ก็มีการสูบบุหรี่อย่างกว้างขวางอยู่แล้วจนถือได้ว่า การบริโภคบุหรี่ เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ในปัจจุบันการสูบบุหรี่ แพร่ขยายกว้างขวางมากขึ้น และการบริโภคบุหรี่ยังเกี่ยวข้องกับความสำเร็จหรือค่านิยมบางประการของประชากรซึ่งยากต่อการเปลี่ยนแปลงในระยะเวลาที่สั้น *ประการที่สอง* มีผู้ปลูกยาสูบเพื่อเป็นวัตถุดิบในการผลิตบุหรี่จำนวนมาก การขึ้นหรือลงของราคาบุหรี่ หรือการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมยาสูบ ย่อมต้องส่งผลกระทบต่อผู้ปลูกเหล่านี้ *ประการที่สาม* อุตสาหกรรมการผลิตยาสูบ เป็นแหล่งรายได้ของรัฐในรูปแบบของภาษีสรรพสามิต การเพิ่มหรือลดปริมาณการผลิต และนโยบายการควบคุมบุหรี่ ย่อมต้องส่งผลต่อการเพิ่มหรือลดของรายได้ของรัฐอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ *ประการสุดท้าย* ยาสูบได้กลายมาเป็นอุตสาหกรรมข้ามชาติ การควบคุมการบริโภคภายใน การนำเข้า หรือการส่งออก ย่อมต้องส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างประเทศ

“ยาสูบ” เป็นพืชดั้งเดิมของชาวอเมริกันอินเดียน ซึ่งมีความสำคัญในเชิงพิธีกรรมทางศาสนา หลังจากที่ โคลัมบัสได้ค้นพบดินแดนใหม่คือ ทวีปอเมริกาในปัจจุบันเขาได้เดินทางไปยังดินแดนใหม่เป็นครั้งที่ 2 และได้รับมอบช่อใบยาสูบจากชาวอเมริกันอินเดียนเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพ จากนั้นเขานำเมล็ดพันธุ์ยาสูบกลับไปยุโรปด้วย ในสมัยนั้นใบยาสูบมีคุณค่าในฐานะที่ใช้เป็นยารักษาโรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในราวปี ค.ศ. 1573 ได้มีการถวายยาสูบแด่สมเด็จพระราชินีอลิซาเบธที่ 1 แห่งประเทศอังกฤษ เพื่อรักษาอาการป่วยจนอาการดีขึ้น (เจษฎา ว่องไว, 2546) นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อว่าควันของยาสูบสามารถฟอกทำความสะอาดปอดได้ ความเชื่อดังกล่าวทำให้ผู้คนนิยมใช้ยาสูบในการรักษาโรค ซึ่งเป็นเหตุผลที่มาของการใช้คำว่า “ยา” นำหน้าใบยาสูบ ภายหลังจากที่ชาวยุโรปรู้จักปลูกยาสูบ ได้ทำให้ยาสูบมีการแพร่หลาย ยาสูบเข้ามามีบทบาทในฐานะเป็นสิ่งสำคัญในทางสังคมที่ใช้ในการพบปะสังสรรค์กันของคนชั้นสูง และคนทุกระดับชั้นในระยะต่อมา อาจกล่าวได้ว่า บุหรี่ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของหลายๆ ประเทศ ความสำคัญดังกล่าวส่งผล

ให้เกิดการปลูกยาสูบอย่างแพร่หลายจนกลายเป็นพืชเชิงพาณิชย์ มีการค้าขายกระจายไปสู่ภูมิภาคอื่นๆ ทั่วโลก ยาสูบกลายเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างรายได้ให้กับประเทศผู้ปลูกและบริษัทผู้ผลิตจำนวนมาก

ประเทศไทย มีการนำยาสูบเข้ามาปลูกในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 จนกลายเป็นพืชประจำถิ่นหรือเป็นยาสูบพันธุ์พื้นเมือง โดยส่วนใหญ่มีการปลูกมากทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือเนื่องจากสภาพดินและสภาพอากาศเหมาะสม ช่วงประมาณ 70 กว่าปีที่ผ่านมามี ยาสูบกลายเป็นอุตสาหกรรมในประเทศไทย โดยในช่วงปี พ.ศ. 2478 มีการผลิตบุหรี่ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์จากใบยาสูบ ครั้งแรกของประเทศไทย โดยบริษัทของชาวต่างชาติ คือ บริษัท British America Tobacco (BAT) และบริษัทของชาวจีน แต่ต่อมาในปี พ.ศ.2482 รัฐบาลมีนโยบายผูกขาดกิจการยาสูบได้ซื้อโรงงานยาสูบของบริษัทเอกชนมาดำเนินกิจการ ภายใต้การควบคุมของกรมสรรพสามิต กระทรวงการคลัง (โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง, 2549) โรงงานยาสูบเป็นกิจการที่สร้างรายได้ให้กับรัฐอย่างเป็นกอบเป็นกำ อย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2547 ประเทศไทยมียอดจำหน่ายบุหรี่ทั้งหมด 2,110 ล้านซอง รวมภาษีสรรพสามิตที่รัฐเก็บได้จากการจำหน่ายบุหรี่รวมทั้งสิ้น 36,326 ล้านบาท (Hamann และคณะ, 2548) และประมาณการรายได้ภาษีจากการจำหน่ายบุหรี่ที่กรมสรรพสามิตเก็บได้ในปี พ.ศ. 2549 รวม ทั้งสิ้น 41,781.95 ล้านบาท และของปี พ.ศ. 2550 ภาษีที่เก็บได้ทั้งสิ้น 36,600 ล้านบาท (กรมสรรพสามิต, 2550)

จากการที่มีการค้นพบทางการแพทย์ว่า การบริโภคบุหรี่ เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ได้ทำให้มีความพยายามที่จะควบคุมและจำกัดการบริโภคบุหรี่ ในประเทศไทยได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการแห่งชาติเพื่อควบคุมการบริโภคยาสูบ มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายสาธารณะและแนวทางในการควบคุมการบริโภคบุหรี่ คณะกรรมการชุดนี้ ได้ร่างกฎหมายขึ้นมา 2 ฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติคุ้มครองสุขภาพผู้ไม่สูบบุหรี่ พ.ศ. 2535 (ราชกิจจานุเบกษา, 2535) มาตรการดังกล่าวนี้ ได้นำมาใช้ควบคู่กับมาตรการทางด้านภาษี โดยมีการปรับขึ้นภาษีสรรพสามิตยาสูบตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536-2549 ถึง 7 ครั้ง เช่น มีการปรับขึ้นภาษีบุหรี่ในปี 2548 ในอัตรา 79 เปอร์เซ็นต์ จากเดิม 75 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งเกือบจะถึงอัตราเพดานที่กฎหมายกำหนดไว้ที่ 80 เปอร์เซ็นต์ (กรุงเทพธุรกิจ, 2548) นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2550 กรมสรรพสามิตอยู่ระหว่างการดำเนินการในการแก้ไขกฎหมายยาสูบโดยกำหนดอัตราภาษีบุหรี่เพิ่มขึ้นจาก 80 เปอร์เซ็นต์ เป็น 99 เปอร์เซ็นต์ (สิงห์อมควัน..., 2550) เพื่อรองรับนโยบายการจำกัดการบริโภคยาสูบ และ เปิดโอกาสให้กรมสรรพสามิตสามารถปรับขึ้นราคาบุหรี่เพื่อชดเชยรายได้ที่ต่ำลงได้ นอกจากนี้ยังได้ปรับขึ้นค่าธรรมเนียมใบอนุญาตต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเป็นของผู้จำหน่ายบุหรี่ รวมไปถึงการให้อำนาจอธิบดีกรมสรรพสามิต โดยความเห็นชอบของ รมว.การคลัง กำหนดราคานำเข้าของบุหรี่จาก ต่างประเทศ เพื่อนำมาคำนวณอัตราภาษีสรรพสามิต (สรรพสามิตเล็งแก้กฎหมาย....., 2550)

ความพยายามในการควบคุมและจำกัดการบริโภคบุหรี่ยุคนี้ เกิดขึ้นในระดับนานาชาติด้วย โดย การริเริ่มให้มีการร่าง และการลงสัตยาบันในอนุสัญญาว่าด้วยการควบคุมยาสูบ ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ความพยายามดังกล่าวนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญในการควบคุมบุหรี่ยุคนี้ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีความพยายามในการควบคุมบุหรี่ยุคนี้ แต่กลับพบว่าปริมาณการผลิต และการบริโภคบุหรี่ยุคนี้ทั่วโลกมิได้ลดลง ในทางตรงกันข้ามกลับมีผลผลิตยาสูบเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เช่น ในปี พ.ศ. 2540 ผลผลิตยาสูบทั่วโลกมีมากถึง 7 ล้านตัน ซึ่งมากกว่าในปี พ.ศ. 2538 ถึงร้อยละ 27 อย่างไรก็ตาม จากการรณรงค์เกี่ยวกับพิษภัยของบุหรี่ยุคนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อการผลิตใบยาสูบเช่นกัน จะเห็นว่าในปี พ.ศ. 2550 คาดว่าจะมีผลผลิตใบยาสูบทั่วโลก ประมาณ 4,917 ล้านกิโลกรัม ลดลงเมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2549 ที่ผลิตได้ 4,967 ล้านกิโลกรัม (วุฒิ อนันบุญทริก, 2550) ในปัจจุบันมีประเทศกว่า 120 ประเทศทั่วโลกที่มีการปลูกยาสูบ และนอกจากนี้พบว่า ในหลายประเทศทั้งในยุโรปและอเมริกา ผู้ ปลูกยาสูบสามารถมีอิทธิพลทางการเมือง ทำให้ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ สำหรับในกรณีของ ประเทศไทย รัฐบาลได้รับแรงกดดันจากอุตสาหกรรมสิ่งทอ อัญมณี และอุตสาหกรรมอื่น ๆ ที่มีตลาด ส่งออกในอเมริกา เนื่องจากว่าอุตสาหกรรมเหล่านี้ จะถูกตอบโต้โดยสหรัฐ ภายใต้กฎหมายการค้า มาตรา 301(ประกิต วาทีสาชกิจ, 2549) ทำให้จำเป็นต้องเปิดให้มีการนำเข้าบุหรี่ยุคนี้ (จาก สหรัฐอเมริกา)

การแพร่อิทธิพลของบริษัทข้ามชาติบุหรี่ยุคนี้และการขยายตัวของ การบริโภคบุหรี่ยุคนี้ เกิดขึ้นภายใต้ ยุคที่โลกได้ก้าวเข้าไปสู่ยุคของการค้าเสรี ซึ่งได้กลายมาเป็นบริบทและเงื่อนไขของการผลิต การ กระจาย และการบริโภคบุหรี่ยุคนี้ ในช่วงยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง นักวิชาการ โดยเฉพาะนัก เศรษฐศาสตร์เชื่อว่า การที่จะทำให้ประเทศพัฒนาเติบโตได้นั้น รัฐในประเทศโลกที่สาม จะต้องเข้าไป แทรกแซงตลาด โดยการลงทุนสาธารณูปโภคหรือปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญ เพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการ ลงทุน อันจะนำไปสู่การขยายตัวทางเศรษฐกิจ แต่ภายหลังสงครามเย็นสิ้นสุดลง ความคิดดังกล่าวนี้ เปลี่ยนแปลงไป คาทาที่สำคัญที่มาจากนักคิดเสรีนิยมใหม่ก็คือ การให้กลไกตลาดทำงานได้อย่างเสรี หรือ getting the price right ในขณะที่รัฐจะต้องลดบทบาทในการเป็นผู้นำหรือผู้ลงทุนทางด้าน เศรษฐกิจ (scaled down the state) ซึ่งทั้งหมดนี้ก็คือ ข้อเสนอของการค้าเสรี เพื่อให้เป็นไปตาม แนวคิดดังกล่าว รัฐของประเทศต่าง ๆ จะต้องเลิกผูกขาดการผลิตสินค้าบางอย่าง โดยการขาย รัฐวิสาหกิจของตนเอง ปล่อยให้เอกชนเข้าไปลงทุนแข่งขันกัน เลิกอุดหนุนการผลิตสินค้าและที่ สำคัญคือ การยกเลิกมาตรการกีดกันการค้าระหว่างประเทศ ด้วยแนวคิดเช่นนี้ เชื่อว่า ในที่สุดจะ ส่งผลดีแก่ทุกฝ่าย โดยจะทำให้เกิดการโยกย้ายทรัพยากรไปยังแหล่งที่มีความต้องการได้ง่ายขึ้น ลด ต้นทุนของสาธารณะสำหรับการอุดหนุนการผลิตหรือการบริโภค อันเนื่องมาจากการมีอุปสรรคของ การค้าขาย (เนื่องมาจากมาตรการด้านภาษี) และนำไปสู่ประสิทธิภาพโดยรวมของระบบทั้งหมด ผู้เล่น ในเกมส์การค้าเสรี ที่จะเป็นคนผลักดันให้เกิดแนวคิดเช่นนี้ขึ้นมาได้ จึงมีเพียงสองฝ่ายเท่านั้น ฝ่าย

แรกเป็นผู้ที่อยู่ทางด้านการผลิต หรือ ฝ่ายอุปทาน(supply side) ซึ่งในปัจจุบัน ผู้ผลิตกลุ่มใหญ่ที่มีพลังได้ก้าวพัฒนาขึ้นมาเป็นบริษัทข้ามชาติ ฝ่ายที่สองหรือฝ่ายอุปสงค์(demand side) ได้แก่ มวลชนผู้บริโภคในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก เกมส์อันนี้ ในทางทฤษฎีแล้ว รัฐจะต้องเป็นเพียงกรรมการที่คอยกำกับพฤติกรรมทั้งสองฝ่ายให้เล่นในกติกาเท่านั้น

สิ่งที่ปรากฏให้เราเห็น ในเรื่องการควบคุมบุหรี่ในปัจจุบันก็คือ การต่อสู้เพื่อเอาชนะในเรื่องการยกระดับจิตสำนึก หรือการรับรู้ของผู้บริโภค ฝ่ายบริษัทข้ามชาติ ต้องการขายผลิตภัณฑ์บุหรี่ จึงต้องการสร้างการรับรู้ให้แก่ผู้บริโภคในแง่ดีต่อผลิตภัณฑ์ ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่ง มุ่งที่จะสร้างการรับรู้ถึงพิษภัยของบุหรี่ เพื่อให้ผู้บริโภคลดการบริโภคลงมา อย่างไรก็ตาม ในแง่ของความเป็นจริง การต่อสู้ในเรื่องนี้ มีความสลับซับซ้อนและมีการเล่นนอกเกมส์ หรือนอกกติกาอย่างมาก โดยเฉพาะจากฝ่ายอุปทานซึ่งมีพลังอำนาจเหนือมวลชนผู้บริโภค ตัวอย่างอันหนึ่งของความสลับซับซ้อนในการควบคุมบุหรี่ก็คือ มวลชนผู้บริโภคคือประชากรโลกที่สามกลุ่มหนึ่งเป็นผู้ผลิตวัตถุดิบป้อนเข้าสู่อุตสาหกรรมบุหรี่ การควบคุมย่อมต้องส่งผลกระทบต่อมวลชนเหล่านั้น (คือชาวไร่ยาสูบ) และกรณีของการฟ้องร้องของกลุ่มบริษัทบุหรี่ข้ามชาติต่อรัฐบาลไทยในข้อหาเลือกปฏิบัติ และเรียกร้องให้รัฐบาลสหรัฐฯ ใช้มาตรา 301 ตอบโต้ประเทศไทย (จะกล่าวในบทต่อไป) เป็นต้น การควบคุมบุหรี่ จึงเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนหรือองค์กรในหลายระดับ รวมถึงในระดับนานาชาติ (Macro Level) ระดับชาติ ลงมาจนถึงระดับพฤติกรรม ปัจจัยการวิเคราะห์ที่ครอบคลุมทุกระดับและรอบด้าน แม้จะมีความยุ่งยาก แต่ก็มีคำตอบ ดังนั้น การพยายามที่จะทำความเข้าใจการควบคุมบุหรี่ จากแง่มุมทางเศรษฐศาสตร์การเมือง จึงน่าจะช่วยให้เราเข้าใจเรื่องนี้กระจ่างยิ่งขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษา วิเคราะห์อิทธิพลของบริษัทข้ามชาติบุหรี่ ต่อการควบคุมการผลิตและการบริโภคบุหรี่ของไทย
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการผลิตยาสูบ/บุหรี่ และการบริโภคในท้องถิ่น และวิเคราะห์กลุ่มคน องค์กร ที่เกี่ยวข้องในการผลิต และการบริโภค
3. เพื่อวิเคราะห์ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบในภาคอีสาน ว่ามีองค์ประกอบทางเศรษฐกิจสังคมอย่างไร และมีการสนองตอบอย่างไรต่อการควบคุมบุหรี่
4. เพื่อศึกษา และสังเคราะห์ทางเลือก และ/หรือการนำนโยบายที่มีอยู่ไปสู่การปฏิบัติ ตลอดจนผลของนโยบายทั้งต่อกลุ่มคน องค์กรที่เกี่ยวข้องในระบบของการผลิต และการบริโภคบุหรี่

1.3 เศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องการควบคุมบุหรี่

สิ่งแรกที่เราจะต้องทำความเข้าใจก็คือ แนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง จะช่วยให้เราทำความเข้าใจการควบคุมบุหรี่ได้อย่างไร จุดแรกเลยทีเดียว “เศรษฐศาสตร์การเมือง” ช่วยให้คำอธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งในทฤษฎีมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิมมองว่า สังคมมนุษย์เราจะก้าวเข้าไปสู่รูปแบบที่มีการแตกขั้วออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งคือ เจ้าของปัจจัยการผลิต และกลุ่มหนึ่งก็คือ ผู้ใช้แรงงาน กลุ่มผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตใช้สถานะของความเหนือกว่าในแง่ของการควบคุมปัจจัยการผลิต ควบคุมบังคับเอาประโยชน์ (อย่างไม่เป็นธรรม) จากแรงงาน แต่ในที่สุด กลุ่มแรงงานจะพัฒนาจิตสำนึก คือ การรับรู้ถึงการเอารัดเอาเปรียบของเจ้าของปัจจัยการผลิต จะมีการจัดตั้งองค์กรของแรงงานและนำไปสู่การโค่นล้ม “ระบบความสัมพันธ์” แบบดังกล่าว และสถาปนาสังคมที่มีความเป็นธรรมขึ้นมา แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบดั้งเดิมนี มีได้ประยุกต์ หรือเป็นเพียงเครื่องมือการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นภายในรัฐเท่านั้น แต่ได้ประยุกต์ใช้กับความสัมพันธ์ระดับโลก อย่างเช่น ทฤษฎีจักรวรรดินิยม ทฤษฎีด้อยพัฒนา ทฤษฎีระบบโลก เป็นต้น ซึ่งทฤษฎีเหล่านี้ ล้วนแต่ชี้ว่า มีประเทศกลุ่มหนึ่ง จำนวนน้อย (คือประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก) ที่อยู่ในฐานะได้เปรียบประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ในลักษณะแบบเดียวกันกับการขูดรีดทางชนชั้น

คำอธิบายของเศรษฐศาสตร์การเมืองดั้งเดิมเช่นนี้เห็นได้ชัดว่า น่าจะมีข้อบกพร่องหรือไม่เพียงพอที่จะทำความเข้าใจเรื่องการควบคุมบุหรี่ได้ *ประการแรก* เศรษฐศาสตร์การเมืองแบบดั้งเดิมไม่ได้ให้ความสำคัญต่อผู้บริโภค หรือมองง่าย ๆ ว่า กลุ่มผู้ใช้แรงงานกับกลุ่มผู้บริโภค เป็นกลุ่มเดียวกัน *ประการที่สอง* ผู้ที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตหรือเป็นเจ้าของกิจการบุรีในปัจจุบันมีความสลับซับซ้อนมากกว่าการเป็นเจ้าของโรงงาน เครื่องจักร ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตไปยาสูบที่อยู่ในห่วงโซ่ของอุตสาหกรรมยาสูบกับบริษัทข้ามชาติบุรี จึงเป็นความสัมพันธ์ที่ผ่าน “ตัวแทน” (Agents) หลายระดับชั้น ความสลับซับซ้อนเช่นนี้ ในบางครั้งอยู่ในคำอธิบายที่ง่าย ๆ พื้น ๆ ของนักวิชาการสายมาร์กซิสต์ว่าเป็น “พลวัต” ของระบบทุนนิยม ซึ่งแนวคิดที่พัฒนาขึ้นมาสมัยที่ Karl Marx ยังมีชีวิตสะท้อนถึงพัฒนาการของระบบทุนนิยมในขณะนั้น แต่ในปัจจุบันทุนนิยมได้ก้าวพัฒนาไปมากแล้ว ดังนั้น แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบดั้งเดิมจะต้องได้รับการปรับเปลี่ยนแก้ไข เพื่อให้สามารถเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ทุนนิยมในปัจจุบันได้

สิ่งที่ถือว่ามีผลสลับซับซ้อนโดยตัวของมันเองมาตั้งแต่ต้นคือ เรื่อง “อำนาจ” การควบคุมบุหรี่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในเรื่องนี้เศรษฐศาสตร์การเมืองแบบดั้งเดิมมอง หรือนิยามความหมายของอำนาจควบคุมในแง่มุมเดียวว่าเกิดจากการมีทรัพยากร การศึกษาทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยาในยุคหลัง ๆ ซึ่ให้เห็นว่า อำนาจมิได้มาจากการควบคุมกำกับทรัพยากร (ปัจจัยการผลิต) เพียงอย่างเดียว แต่อำนาจจะมาจากศรัทธา ความเชื่อ ค่านิยมของมนุษย์และอื่น ๆ

อีกมาก ด้วยเหตุนี้ Stephen Lukes (1974) จึงพยายามที่จะให้นิยามอำนาจใหม่ โดยแบ่งเป็น 3 กรณี คือ *กรณีแรก* เป็นอำนาจที่จะเรียกร้อย / บังคับให้คนอื่นปฏิบัติตามความจำนงของตนเอง (กรณีของบริษัทข้ามชาติบุหรี เรียกร้อยต่อรัฐบาลประเทศโลกที่สาม) *กรณีที่สอง* คือ อำนาจที่แสดงออกด้วยการปฏิเสธ ไม่ทำตามข้อเรียกร้อย / การบังคับคำสั่งของผู้อื่น อย่างเช่น กรณีของชานาปฏิเสธอำนาจที่เหนือกว่าของรัฐบาลด้วยการต่อต้านทั้งทางตรงและทางอ้อม การต่อต้านชัดเจนของประชากร หรือ กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ต่อบริษัทข้ามชาติบุหรีก็น่าจะอยู่ในกรณีนี้ และประการสุดท้าย คือ *กรณีที่สาม* ทั้งผู้ใช้อำนาจและผู้ที่ถูกใช้ (หรือเป็นเหยื่อของอำนาจ) ไม่ได้ตระหนักว่า ตนเองเป็นผู้กระทำหรือตนเองทำสิ่งถูกกระทำ ผู้บริโภคนุหรีในประเทศโลกที่สามก็อาจจะมิได้ตระหนักว่า ตนเองเป็นผู้ถูกกระทำจากอำนาจ ซึ่งกรณีทั้งสามแบบสามารถเกิดขึ้นได้พร้อมกันจึงทำให้อำนาจการควบคุมมีความสลับซับซ้อนอย่างยิ่ง

ข้อเสนอของนักคิดหลังสมัยใหม่เกี่ยวกับเรื่องอำนาจก้าวไปถึงขั้นว่า ความจริงแล้วอำนาจมิใช่เรื่องที่เกิดจากการครอบครองทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของการครอบงำควบคุมการผลิตความรู้และความจริง การควบคุมยาสูบจึงเป็น “ปฏิบัติการความรู้” กล่าวคือ ผู้มีอำนาจจะเป็นผู้ผลิตความรู้ขึ้นมาชุดหนึ่งไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับคุณโทษของบุหรี (สุขภาพ) หรือความรู้ที่เกี่ยวข้องด้านอื่น ๆ ความรู้หรือความจริงชุดนี้ เมื่อผลิตขึ้นมาและสามารถที่จะทำให้เป็นความรู้หลัก (Hegemony) ของสังคมแล้วก็จะกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจตามมาด้วย

แม้ว่าจะมีการขยายแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองออกไปมาก แต่สาระหลักก็ยังคงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคน โดยเฉพาะความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความจริงแล้ว การอธิบายในแบบของกลุ่มนักคิดมาร์กซิสต์มาแต่ตอนต้น ในเรื่องโครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบน กล่าวคือข้อเสนอแรก ๆ ของกลุ่มมาร์กซิสต์มองว่า โครงสร้างส่วนล่างหรือความเป็นจริงในทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดรูปแบบและความเป็นไปของสังคมรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน วิธีการคิดของคนด้วย แต่ในระยะหลังนักคิดอย่างเช่น Althusser (1971) มองว่า โครงสร้างส่วนบนอันได้แก่ อุดมการณ์ กฎหมาย วัฒนธรรม ความเชื่อ ก็มีส่วนกำหนดความเป็นไปของสังคมด้วย ข้อถกเถียงเหล่านี้ แม้จะไม่อยู่ในกระแสหรือเป็นแพชชันในทางวิชาการ แต่นักคิดสายหลังทันสมัยนิยมซึ่งใช้ภาษาที่แตกต่างออกไป นำมาถกและหยิบยกมาเป็นข้อเสนอ ความรู้และความจริง สำหรับเกี่ยวกับเรื่องบุหรีมิได้ถูกผลิตและนำเสนอจากแหล่งเดียว แต่มีการประชันและแข่งขันกันอย่างน้อยก็สองกลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มนักเคลื่อนไหวทางสุขภาพและกลุ่มบริษัทผู้ผลิตบุหรี การควบคุมบุหรีจึงเป็นผลของปฏิบัติการความรู้และความจริงชุดต่าง ๆ เหล่านี้

นอกเหนือจากที่ได้กล่าวในตอนต้น ยังมีแนวคิดทางสังคมวิทยาที่เรียกว่า Actor Oriented Paradigm ที่นำเสนอโดย Anthony Giddens (1987) กลุ่มเหล่านี้มองว่า แม้ว่าจะกลุ่มคนจะอยู่ในชนชั้น (Class) หรือสังกัดกลุ่มในลักษณะอื่นๆ แต่ว่าการกระทำของเขาเหล่านั้น ก็มีได้ถูกกำหนดโดย

“โครงสร้าง” ทั้งหมด ทั้งนี้ เพราะว่ามีมนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจเจก มีลักษณะเป็น “ตัวแทน” (Agency) ที่ตระหนักต่อโครงสร้างหรือปรากฏการณ์แวดล้อมที่เขาเผชิญอยู่ โครงสร้างสังคมที่ปรากฏหรือดำรงอยู่เช่นนั้นมิได้ “ซึมซับ” (Internalize) เข้าไปอยู่ในสำนึกของปัจเจกแล้วทำงานในเชิงกลไกควบคุมกำกับพฤติกรรมของมนุษย์ อย่างเช่น ทฤษฎีการขัดเกลาทางสังคม(Socialization theory) แต่มนุษย์ตระหนักถึงการมีอยู่ของโครงสร้างและสิ่งแวดล้อมรอบตัวเสมอ ดังนั้น มนุษย์อาจจะไม่มีพฤติกรรมตามกรอบกำหนดของโครงสร้างเสมอไป แต่จะมีลักษณะผ่อนสั้นผ่อนยาว (เรียกเป็นภาษาเทคนิคว่าเป็นการเจรจา (negotiation) บางครั้งก็ปฏิบัติตามกรอบของโครงสร้าง บางครั้งก็ท้าทาย) ซึ่งลักษณะเช่นนี้ทำให้แม้แต่โครงสร้างทางสังคมก็มิได้มีสภาวะนิ่ง (static) แต่จะมีพลวัต (dynamics) เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

เมื่อพิจารณาถึงงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการควบคุมบุหรี่ที่ผ่านมา ในประเทศไทยอาจจะแบ่งได้เป็นสองกลุ่มคือ

- **ทัศนะการมองจากมหภาค**

การวิเคราะห์การควบคุมยาสูบจากทางมหภาค ในจุดเริ่มแรกได้ให้ความสำคัญกับประเด็นที่ว่า โครงสร้างของอุตสาหกรรมยาสูบเป็นอย่างไร อุตสาหกรรมดังกล่าว มีความสำคัญต่อผลผลิตในภาพรวมของประเทศอย่างไรบ้าง ถ้าเราวิเคราะห์ยาสูบในเชิงเศรษฐศาสตร์แล้วมักจะพบว่า ยาสูบเป็นพืชที่มีความสำคัญต่อชีวิตของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ และเศรษฐกิจของประเทศแม้ว่าจะไม่ใช่สิ่งบริโภคที่จำเป็นต่อร่างกายก็ตาม ปัจจุบันยาสูบยังจัดเป็นพืชที่ทำรายได้เป็นเงินสด (cash crop) ที่มีความสำคัญมากต่อเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ แม้แต่ประเทศไทยเองยาสูบนอกจากจะทำรายได้ให้กับเกษตรกรเป็นอย่างดีแล้ว ยาสูบยังเป็นสินค้าออกที่ทำรายได้ให้แก่ประเทศปีละนับพันล้านบาท เช่น ในปี พ.ศ. 2548 ไทยส่งออกใบยาสูบสู่ตลาดต่างประเทศทั่วโลก รวมมูลค่าทั้งสิ้น 2,547.35 ล้านบาท และในปี พ.ศ. 2549 มีมูลค่าส่งออกเพิ่มขึ้นคือ 2,766.53 ล้านบาท(ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศฯ, 2550) สำหรับเงินรายได้ที่นำส่งให้รัฐ ในปี พ.ศ. 2548 โรงงานยาสูบได้นำส่งเงินรายได้ให้รัฐมีจำนวนมากถึง 40,922.26 ล้านบาท (โรงงานยาสูบ, 2548)

ขบวนการผลิตยาสูบในประเทศไทยประกอบด้วยกลุ่มผู้ผลิตหลายกลุ่ม ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสถานียาสูบของโรงงานยาสูบ คือ กลุ่มผู้ผลิตใบยาสด กลุ่มแปรรูปใบยาสดให้เป็นใบยาแห้ง และกลุ่มรับซื้อใบยาแห้ง ซึ่งมักมีพันธะผูกพันเพราะต้องพึ่งพาอาศัยกัน เช่น โรงบ่มมักจะออกทุนให้กับลูกไร่ของตัวเองในการจัดหาพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ฯลฯ ซึ่งเมื่อเกษตรกรขายใบยาสดให้กับโรงบ่มมักจะกดราคาโดยให้เหตุผลเรื่องคุณภาพ ใบยาเพราะเกษตรกรมักจะคำนึงถึงปริมาณมากกว่า

การผลิตยาสูบก่อให้เกิดการจ้างงานและเป็นแหล่งรายได้ของคนไทยจำนวนหนึ่ง ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา การผลิตยาสูบใช้พื้นที่ประมาณ 200,000 ไร่ เกษตรกรจำนวน 30,000 ราย มีรายได้ เฉลี่ยประมาณรายละ 40,000 บาท ยาสูบที่ผลิตได้เป็นวัตถุดิบที่สำคัญของโรงงานยาสูบ ในปี พ.ศ.

2536 โรงงานยาสูบใช้ใบยาสูบที่ผลิตในประเทศ ประมาณ 80 % ของใบยาสูบที่ใช้ทั้งหมด ผลผลิตยาสูบเกือบ 100 % จำหน่ายให้แก่ผู้สูบบุหรี่ภายในประเทศ การดำเนินนโยบายใดๆ ที่เกี่ยวกับอุปสงค์ของบุหรี่จึงไม่เพียงแต่มีผลกระทบต่อผู้สูบบุหรี่โดยตรงเท่านั้น แต่มีผลกระทบต่อถึงคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม และชาวไร่ยาสูบด้วย

ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า บุหรี่ได้กลายมาเป็นอุตสาหกรรมข้ามชาติ นอกจากประเทศไทยจะมีสถานะเป็นผู้ปลูกยาสูบหรือเป็นผู้ผลิตบุหรี่เองแล้ว ก็ยังมีสถานะเป็น “ตลาด” ของอุตสาหกรรมยาสูบในต่างประเทศด้วย การแสวงหาตลาดของอุตสาหกรรมยาสูบในต่างประเทศ มีความสำคัญและมีความเข้มข้นมากเพิ่มขึ้น เมื่อประชากรในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก ได้ตระหนักถึงภัยอันเกิดจากการบริโภคบุหรี่ และได้มีแรงกดดันจากสาธารณะให้เพิ่มการควบคุมการบริโภคในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกมากขึ้น ประเทศตะวันตกได้ใช้นโยบายด้านการค้า บีบบังคับให้ประเทศกำลังพัฒนา รวมทั้งประเทศไทย เปิดตลาดให้กับบริษัทบุหรี่ของต่างชาติ ผลก็คือ ทำให้ประชากรในประเทศกำลังพัฒนามีการบริโภคบุหรี่เพิ่มขึ้น ซึ่งในกรณีของประเทศไทย ในปี 2532 คณะกรรมการควบคุมการบริโภคยาสูบแห่งชาติ ได้ออกมาคัดค้านการนำเข้าบุหรี่ต่างประเทศ และมีการณรงค์ไปทั่วประเทศ

กล่าวโดยสรุป ทัศนะการวิเคราะห์ในทางมหภาค ได้ให้ความสำคัญกับโครงสร้างของอุตสาหกรรมการผลิตและอิทธิพลของอุตสาหกรรมบุหรี่ข้ามชาติ แนวนโยบายที่เกิดจากแนวคิดด้านนี้ ส่วนมากได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับมาตรการด้านการเงิน การคลัง นโยบายภาษีศุลกากร หรือนโยบายความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศ เป็นต้น

● ทัศนะการมองในระดับจุลภาค

ทัศนะในการวิเคราะห์ปัญหาการควบคุมบุหรี่ในแง่นี้ได้ให้ความสำคัญกับ Actors ในระดับปัจเจกหรือตัวบุคคล โดยเฉพาะการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับผลกระทบต่อสุขภาพจากการบริโภคบุหรี่ การศึกษาส่วนมาก ก็ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาในทางสากล โดยเฉพาะขององค์การอนามัยโลก การศึกษามากยืนยันว่าบุหรี่เป็นสาเหตุของการตายและความพิการอันดับสอง และเป็นปัจจัยเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยอันดับสี่ของโลก การสูบบุหรี่ส่งผลกระทบต่อผู้สูบบุหรี่และคนข้างเคียงอย่างมาก เป็นสาเหตุของโรคที่คุกคามชีวิตมนุษย์มากกว่า 36 โรค เช่น โรกระบบทางเดินหายใจเรื้อรัง หลอดลมอักเสบเรื้อรัง มะเร็งปอด มะเร็งในช่องปาก โรคหัวใจหลอดเลือด ต้อหิน ต้อกระจก เป็นต้น ซึ่งอาการเจ็บป่วยเหล่านี้ สามารถป้องกันได้จากการเลิกสูบบุหรี่ ปัจจุบันคนในโลกที่สูบบุหรี่มีประมาณ 1.1 พันล้านคน มีจำนวนคนตายจากสาเหตุบุหรี่สูงถึง 5 ล้านคนต่อปีคาดว่าต่อไปจะมีคนตายเพิ่มขึ้นปีละ 10 ล้านคนจนถึงปี พ.ศ. 2563 ประเทศกำลังพัฒนาจะมีผลกระทบต่อด้านสุขภาพจากการบริโภคบุหรี่โดยจะต้องสูญเสียกำลังแรงงาน สูญเสียเงินไปกับการรักษาผู้เจ็บป่วยอันเนื่องมาจากการสูบบุหรี่ และ

จากผลสำรวจของธนาคารโลก พบว่าหากไม่มีมาตรการควบคุมการสูบบุหรี่ที่มีประสิทธิภาพ คาดว่าในอีก 20-30 ปีข้างหน้าสัดส่วนของผู้เสียชีวิตด้วยสาเหตุจากการสูบบุหรี่จะเพิ่มขึ้นประมาณปีละ 10 ล้านคน (บุปผา ศิริรัศมีและคณะ, 2549)

สำหรับประเทศไทยจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี 2531 พบว่าคนไทยสูบบุหรี่ประมาณ 10 ล้านคน และมีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของผู้สูบบุหรี่ในกลุ่มเยาวชนและสตรี จากนโยบายการนำเข้าบุหรี่จากต่างประเทศ ซึ่งในปี พ.ศ. 2547 พบว่าคนไทยที่สูบบุหรี่เป็นประจำที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป มีจำนวนทั้งสิ้น 11.3 ล้านคน โดยเพิ่มจำนวนจาก 10.6 ล้านคนในปี พ.ศ. 2544

จากการศึกษาและการให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบจากการสูบบุหรี่ที่มีต่อสุขภาพ ทำให้เกิดการรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่ไปทั่วโลก เริ่มตั้งแต่ ในปี พ.ศ. 2523 องค์การอนามัยโลกกำหนดเป็นปีแห่งการรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่ และเรียกร้องให้ทั่วโลกเพิ่มมาตรการคุมเข้มบริษัทบุหรี่ หลังตัวเลขผู้เสียชีวิตจากการสูบบุหรี่มีเพิ่มมากขึ้น จนกลายเป็นวิกฤติระดับโลกไปแล้วและชี้ให้เห็นว่าบุหรี่เป็นปัจจัยเสี่ยงที่สำคัญต่อชีวิตและสุขภาพของพลเมืองโลก ได้มีการศึกษาวิจัยจากทั่วโลกที่ยืนยันโทษภัยของบุหรี่ทั้งจากผู้สูบโดยตรงและผู้ที่อยู่ข้างเคียงที่จะได้รับควันบุหรี่มือสอง องค์การอนามัยโลกได้มีนโยบายว่าด้วยการควบคุมบุหรี่ โดยการเรียกร้องให้ประเทศต่างๆทั่วโลก ช่วยวางมาตรการรับมือกับปัญหานูหรืออย่างจริงจัง อาจเป็นการเพิ่มภาษีการจำหน่ายบุหรี่ ห้ามโฆษณาบุหรี่ รวมถึงการให้ข้อมูลกับประชาชนมากขึ้นเกี่ยวกับเรื่องพิษภัยของบุหรี่ เช่น จัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่พิษภัยของบุหรี่ที่มีต่อสุขภาพไปทั่วโลก และได้มีนโยบายควบคุมปริมาณการสูบบุหรี่ ควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ นอกจากนี้ได้กำหนดให้วันที่ 31 พฤษภาคมของทุกๆปีเป็นวันงดสูบบุหรี่โลก (World No Tobacco Day) และจะมีคำขวัญเกี่ยวกับพิษภัยของบุหรี่เพื่อกระตุ้นให้เห็นถึงพิษภัยของการสูบบุหรี่ เช่นในปี พ.ศ. 2550 องค์การอนามัยโลกมีคำขวัญในวันงดสูบบุหรี่โลกว่า “ไร้ควันบุหรี่ สิ่งแวดล้อมดี ชีวิตดี” (องค์การอนามัยโลก..., 2550)

ในประเทศไทยมีการจัดตั้ง “โครงการรณรงค์เพื่อไม่สูบบุหรี่” ในปี พ.ศ.2529 ในนามมูลนิธิหมอชาวบ้าน ของแพทย์กลุ่มหนึ่งโดยมีบทบาทในการควบคุมการบริโภคยาสูบในประเทศไทย และพยายามผลักดันให้เกิดนโยบายการควบคุมบุหรี่ โดยผลักดันให้เกิดพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคหรือออกมา 2 ฉบับคือ 1) พระราชบัญญัติควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ พ.ศ. 2535 ซึ่งมีข้อบัญญัติเรื่องการควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบของไทย โดยมีสาระเกี่ยวกับการห้ามโฆษณาทุกรูปแบบ การห้ามจำหน่ายบุหรี่แก่เด็กที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี การแจ้งส่วนประกอบของยาสูบต่อกระทรวงสาธารณสุข การติดคำเตือนสุขภาพบนซองบุหรี่ และ 2) พระราชบัญญัติคุ้มครองสุขภาพของผู้ที่ไม่สูบบุหรี่ พ.ศ. 2535 โดยมีสาระเกี่ยวกับการกำหนดสถานที่สาธารณะบางประเภทให้เป็นเขตปลอดบุหรี่ ในปี 2548 มีมาตรการกำหนดให้บุหรี่ที่ผลิตและนำเข้าจากต่างประเทศต้องพิมพ์ฉลากคำเตือนพิษภัยบุหรี่ขนาดไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่ (ชูชัย ศุภวงศ์และคณะ, 2542) นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานเอกชน และ

องค์กรอิสระที่เข้ามามีบทบาทในการรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่ สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ สถาบันส่งเสริมสุขภาพไทย-มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ ซึ่งมีบทบาทในการรณรงค์เพื่อต่อต้านการสูบบุหรี่

จะพบว่ามาตรการในทางนโยบายที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นมีอยู่หลายประการ แต่หลักคิดที่สำคัญของมาตรการดังกล่าวนี้ ล้วนแต่มาจากหลักการระงับอันเดียวกัน คือทัศนคติในทางจุลภาคที่มองว่า การบริโภคบุหรี่เป็นพฤติกรรมในทางปัจเจกเป็นหลัก และมีผลกระทบในทางด้านลบต่อสุขภาพ มาตรการทางนโยบายจึงมุ่งเน้นไปที่พฤติกรรมของกลุ่มผู้บริโภคบุหรี่โดยตรง อย่างเช่น การห้ามบริโภคบุหรี่ในภัตตาคารหรือร้านอาหาร เนื่องมาจากพฤติกรรมของผู้สูบบุหรี่ ที่มีจะสูบล้างรับประทานอาหารหรือสูบขณะดื่มสุรา นอกจากนี้ ก็มีการรณรงค์ ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ผู้บริโภค (ปัจเจก) ตระหนักถึงพิษภัยจากบุหรี่และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภค เป็นต้น

1.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ อยู่ภายใต้กรอบของคำถามที่ว่า การควบคุมบุหรี่ ถูกกำหนดหรือได้รับอิทธิพลจากอะไรบ้าง โดยมีสมมติฐานหลักคือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้ที่อยู่ในระบบ เป็นปัจจัยหลักในการกำหนดความเป็นไปของการควบคุมบุหรี่ จากที่ได้ทบทวนแนวคิดทฤษฎี และเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมา เราได้ประมวลเป็นกรอบ สำหรับชี้นำการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งมีองค์ประกอบหลักสามส่วนคือ

ประการแรก การทบทวนเอกสารที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า การควบคุมบุหรี่ของประเทศไทย ถูกกำหนด หรือได้รับอิทธิพลอุตสาหกรรมบุหรี่จากต่างชาติ ซึ่งอิทธิพลดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นภายใต้ยุคการค้าเสรี การศึกษานี้ จะพิจารณาอิทธิพลของบริษัทข้ามชาติ และการค้าเสรีในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในฐานะที่เป็นบริบทของการควบคุมบุหรี่ภายในประเทศ และในฐานะที่เป็นปัจจัยที่กระทบต่อการควบคุมบุหรี่โดยตรง

ประการที่สอง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีอิทธิพลต่อการควบคุมบุหรี่ โดยพื้นฐานแล้ว มาจากความสัมพันธ์ที่เกิดจากการผลิตและการบริโภค ซึ่งแนวคิดในการวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์การเมือง อาจแยกได้เป็นสองแบบ *แบบแรก* เป็นการผลิตและการจำหน่ายแจกสินค้าใดสินค้าหนึ่ง (ซึ่งในกรณีนี้คือ บุหรี่) ซึ่งการวิเคราะห์จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับการจัดองค์กรทางการผลิต (ใครเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และการกระจายผลผลิต) *แบบที่สอง* เป็นการผลิตสิ่งซึ่งเป็นนามธรรม แล้วนำมาใช้ในการควบคุม หรือส่งผลต่อการควบคุมบุหรี่ ซึ่งการวิเคราะห์แบบที่สองอยู่ในแนวของนักคิดหลังทันสมัยนิยม (มองเรื่องอำนาจที่เกี่ยวกับความรู้ ความจริง การวิเคราะห์ว่าทฤษฎี) แต่การวิเคราะห์

การผลิตและการบริโภคบุหรี่ในที่นี้ จะไม่เน้นในแบบที่สอง ในขณะที่การวิเคราะห์การจัดองค์กรการผลิต จะเน้นให้เห็นผู้กระทำกรในระบบ

ประการสุดท้าย ต้นธารของการควบคุมบุหรี่ก็คือ ผู้ปลูกยาสูบ กล่าวคือ ถ้าไม่มีการผลิตวัตถุดิบ หรือมีการลดการผลิตวัตถุดิบสำหรับบุหรี่ ก็จะทำให้การบริโภคบุหรี่ไม่มีหรือลดลง (ถ้าหากป้องกันบริษัทข้ามชาติ หรือระบบการผลิตที่อยู่นอกประเทศได้) ดังนั้นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งในการวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องการควบคุมบุหรี่ คือการวิเคราะห์รายละเอียดของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ และอันที่จริง คราวเรือนเหล่านี้ไม่ได้มีสถานะเป็นเพียงผู้ผลิตเท่านั้น แต่เป็นผู้บริโภคด้วย

1.5 วิธีการศึกษาและขั้นตอนในการศึกษาวิจัย

วิธีการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการทั้งทางด้านปริมาณและทางด้านคุณภาพ ในการเก็บข้อมูล โดยมีขั้นตอนในการดำเนินงานดังนี้

ขั้นที่ 1 การทบทวนเอกสาร

การศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร จะให้ความสำคัญถึงบทบาทของบริษัทข้ามชาติ และการค้าเสรี ที่มีผลต่อการควบคุมบุหรี่ในประเทศไทย แหล่งข้อมูลรายงานการศึกษาของหน่วยงาน สถาบันต่าง ๆ ที่ได้ทำและรวบรวมไว้ และข้อมูลจาก Websites ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนั้น การศึกษาเอกสารยังครอบคลุมถึงกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบุหรี่ อันได้แก่ เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ สถานีโรงบ่มใบยาสูบ ผู้นำชุมชน ร้านค้าหรือผู้ประกอบการรายย่อยด้วย

ขั้นที่ 2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

2.1 สํารวจข้อมูลและเตรียมพื้นที่

การเก็บข้อมูลภาคสนามจะครอบคลุมเฉพาะจังหวัดในพื้นที่ภาคอีสาน สำหรับการเก็บข้อมูลครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ จะเน้นผู้ปลูกยาสูบที่ส่งขายให้กับสถานียาสูบ ซึ่งคณะวิจัยได้กำหนดจำนวนครัวเรือนเกษตรกรที่จะเป็นกลุ่มตัวอย่างในเก็บข้อมูลทั้งหมด 540 ครัวเรือน ซึ่งในจำนวนนี้มีขนาดความเชื่อมั่นในการเป็นตัวแทนของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบในภาคอีสาน ที่เป็นที่ยอมรับได้ในทางสถิติ

สำหรับ การคัดเลือกพื้นที่เป้าหมาย นั้น คณะผู้วิจัยได้สำรวจข้อมูลสถิติเกี่ยวกับการปลูกยาสูบของเกษตรกรในภาคอีสาน ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจากสำนักงานยาสูบอัน ได้แก่ สำนักงานยาสูบจังหวัดหนองคาย นครพนม และขอนแก่น(อ.บ้านไผ่) ซึ่งเป็น 3 จังหวัดในภาคอีสานที่มีสำนักงานยาสูบตั้งอยู่ จากทั่วประเทศมีทั้งหมด 8 แห่ง จากการสำรวจพบว่า จังหวัดที่มีเกษตรกรปลูกยาสูบมากที่สุดคือ นครพนม ร้อยเอ็ด และหนองคาย หลังจากนั้นได้ประสานงานกับ

สำนักงานยาสูบ และสถานียาสูบที่รับผิดชอบพื้นที่ 3 จังหวัดดังกล่าว เพื่อขอความอนุเคราะห์ข้อมูล สถิติการปลูกยาสูบในพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อทำการคัดเลือกพื้นที่ในระดับอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน โดยใช้เกณฑ์พื้นที่และจำนวนครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบในการคัดเลือกพื้นที่ทุกระดับ ทำให้ได้พื้นที่ เป้าหมาย ดังนี้

จังหวัดนครพนม อำเภอบ้านแพง ตำบลบ้านแพง

จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอศรีสมเด็จ ตำบลศรีสมเด็จ

จังหวัดหนองคาย อำเภอท่าบ่อ ตำบลท่าบ่อ

ส่วนในพื้นที่ระดับหมู่บ้านนั้น มีเพียงจังหวัดร้อยเอ็ดที่สามารถระบุพื้นที่ในระดับหมู่บ้านได้ เนื่องจากสภาพพื้นที่ปลูกนั้นจะปลูกตามพื้นที่นาหรือสวนในหมู่บ้าน สำหรับในพื้นที่จังหวัด นครพนมและหนองคาย เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบมักปลูกตามพื้นที่ราชพัสดุริมฝั่งแม่น้ำโขง ดังนั้นจึง ไม่สามารถระบุหมู่บ้านได้อย่างชัดเจน คณะผู้วิจัยจึงต้องไปตรวจสอบข้อมูลกับผู้นำชุมชนในพื้นที่ อีกครั้งว่าในหมู่บ้านของเขามีครัวเรือนที่ปลูกยาสูบกี่ครัวเรือน และ ครัวเรือนใดบ้าง

ส่วนการกำหนดจำนวนครัวเรือนในแต่ละพื้นที่นั้น กำหนดตามสัดส่วนของผู้ได้รับโควตา ในการปลูกยาสูบในแต่ละพื้นที่เปรียบเทียบกับจำนวนครัวเรือนตัวอย่าง 540 ครัวเรือน ดังนั้น จังหวัดหนองคายและร้อยเอ็ด มีครัวเรือนตัวอย่างที่จะสัมภาษณ์พื้นที่ละ 210 ครัวเรือน และนครพนม 120 ครัวเรือน และในระดับหมู่บ้านจะมีพื้นที่เป้าหมายรวม 18 หมู่บ้านๆละ 30 ครัวเรือน (จังหวัด หนองคาย จำนวน 7 หมู่บ้าน จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 7 หมู่บ้าน และจังหวัด นครพนม จำนวน 4 หมู่บ้าน)

สำหรับ เครื่องมือ ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ในกลุ่มของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูก ยาสูบจะใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง (Structured questionnaire) ซึ่งจะครอบคลุมถึงประเด็น ต่าง ๆ คือ ทรัพยากรที่ครัวเรือนมี (ทรัพยากรวัตถุ มนุษย์ สังคม และวัฒนธรรม) ทักษะติดต่อการ ควบคุมบุหรี่ และผลกระทบที่เกิดจากการปลูกยาสูบ

นอกจากจะเก็บข้อมูลเชิงปริมาณกับครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบแล้ว ในกลุ่มของผู้เกี่ยวข้องกับ ยาสูบกลุ่มอื่น ๆ อันได้แก่ ผู้นำชุมชน ร้านค้า ผู้ประกอบการรายย่อย สถานีใบยาสูบนั้น ได้ใช้วิธี เชิงคุณภาพ โดยวิธีการสัมภาษณ์ตามแนวทางการสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มย่อย

จำนวนตัวอย่างของกลุ่มนี้สามารถสรุปได้ดังนี้ ผู้นำชุมชนทุกหมู่บ้าน รวม 18 หมู่บ้าน ร้านค้าผู้ประกอบการรายย่อยหมู่บ้านละ 1 ร้าน รวม 18 ร้านค้า และสถานียาสูบ 3 แห่ง อันได้แก่ 1) สถานียาสูบท่าสโใจ จังหวัดนครพนม 2) สถานียาสูบไทรงาม1 จังหวัดร้อยเอ็ด 3) สถานียาสูบ โพนสา จังหวัดหนองคาย และสำนักงานยาสูบจังหวัดหนองคาย

2.2 ขั้นลงพื้นที่ภาคสนาม

เมื่อได้พื้นที่เป้าหมายแล้ว คณะผู้วิจัยได้เตรียมพนักงานสัมภาษณ์ก่อนการดำเนินการเก็บข้อมูล เพื่อให้เข้าใจแนวคิดในการวิจัย และเข้าใจในแบบสอบถาม ซึ่งตามแผนงานนั้นจะใช้เวลาในการดำเนินการเก็บข้อมูลเป็นระยะเวลา 1 เดือน คือ เดือนมีนาคม 2550 หลังจากนั้นทีมวิจัยได้เดินทางลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่เป้าหมาย โดยเริ่มที่จังหวัดนครพนม จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดหนองคาย ตามลำดับ

การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลพบว่าในจังหวัดนครพนม และร้อยเอ็ดสามารถได้กลุ่มตัวอย่างตรงตามที่กำหนดไว้ แต่ในจังหวัดหนองคายนั้น เมื่อไปตรวจสอบข้อมูลในพื้นที่ พบว่า มีหลายครัวเรือนที่สมาชิกในครัวเรือนได้รับโควตามากกว่าหนึ่งคน และมีการถ่ายโอนโควตาให้แก่ผู้ปลูกยาสูบอื่น ดังนั้นจำนวนครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบจึงลดน้อยลง ทั้งนี้เนื่องจากมีการหันไปปลูกยาสูบที่ส่งให้พ่อค้าคนกลางที่ชาวบ้านเรียกว่า “ยาเส้น ยาขอย ยาหัน” นั้น ได้ราคาดีกว่า และในพื้นที่จังหวัดหนองคายมีการปลูกพืชชนิดอื่นที่หลากหลาย จากข้อจำกัดนี้ทำให้ไม่สามารถได้จำนวนครัวเรือนที่ปลูกยาสูบเพื่อส่งขายให้สถานีโยธา ได้ตามเป้าหมายที่กำหนด ดังนั้นเพื่อให้ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างครบ 210 ครัวเรือน คณะผู้วิจัยจึงได้ปรับเปลี่ยนสัดส่วนจำนวนของกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่หนองคาย กล่าวคือ นอกจากจะเก็บข้อมูลเฉพาะครัวเรือนของผู้ปลูกยาสูบที่ส่งขายให้สถานีโยธาสูบแล้ว ยังเก็บข้อมูลครัวเรือนที่ปลูกยาสูบส่งขายให้กับพ่อค้าคนกลางและผู้ประกอบการโรงงานยาเส้นในท้องถิ่น อีกด้วย

3. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ในส่วนของคุณภาพเชิงปริมาณ ได้นำแบบสอบถามมาตรวจสอบความสอดคล้องและความสมบูรณ์ของแบบสอบถามอีกครั้ง และหลังจากนั้นได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติอย่างง่าย ได้แก่ จำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย การวิเคราะห์ตารางไขว้โดยจำแนกตามคุณลักษณะที่สำคัญ และพื้นที่ ทั้งนี้ได้ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ (Statistic package of the social sciences) ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล

ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่ได้จากผู้นำชุมชน ร้านค้าปลีกรายย่อย และเจ้าหน้าที่สถานีโยธาสูบ ได้นำมาจัดหมวดหมู่ และจัดลำดับความสำคัญ แล้วนำมาวิเคราะห์ประกอบกับข้อมูลเชิงปริมาณต่อไป ทั้งนี้เพื่อรักษาความลับแก่ผู้ให้ข้อมูล ชื่อผู้ให้ข้อมูลที่ปรากฏในงานวิจัยชิ้นนี้จึงใช้นามสมมติทั้งหมด

1.6 องค์ประกอบของรายงาน

บทที่หนึ่ง กล่าวถึงความสำคัญของปัญหาการบริโภคบุหรี่ปในสังคมไทยและสังคมโลกและกระบวนการการวิจัย

บทที่สอง รายงานผลการวิเคราะห์อิทธิพลของอุตสาหกรรมบุหรี่ และบริษัทข้ามชาติ ต่างประเทศต่อการควบคุมบุหรี่ในประเทศไทย โดยนำเสนอการวิเคราะห์เรื่องการค้าเสรีและการควบคุมบุหรี่ในประเทศไทย โดยจะเน้นในสามประเด็นคือ ประการแรก เป็นความเป็นมาของอุตสาหกรรมยาสูบไทย ซึ่งทำให้อุตสาหกรรมบุหรี่ไทย เป็นกิจการที่ผูกขาดโดยรัฐ ประการที่สอง เป็นการแพร่อิทธิพลของธุรกิจอุตสาหกรรมบุหรี่จากต่างประเทศเข้ามาในประเทศไทย ภายใต้ระบบการค้าเสรี และประการสุดท้าย การผลิตและแนวโน้มการบริโภคบุหรี่ในประเทศไทย

บทที่สาม จะทำความเข้าใจ ทั้งโครงสร้าง และผู้กระทำการในระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นบริบทเฉพาะของการควบคุมยาสูบ ข้อมูลเชิงประจักษ์ส่วนมาก มาจากการวิจัยสนาม ในพื้นที่เป้าหมายของการวิจัยครั้งนี้ สำหรับการนำเสนอในบทนี้ จะแบ่งเป็น 5 ประเด็นหลัก คือ 1) พัฒนาการการผลิตใบยาสูบในภาคอีสาน 2) สถานียาสูบและการควบคุมผูกขาดการผลิตใบยาสูบ 3) เกษตรกรชาวไร่ยาสูบและพ่อค้าคนกลาง 4) ผลกระทบของการลดโควตาผลผลิตต่อเกษตรกร และ 5) ร้านค้าย่อยและการบริโภคยาสูบในท้องถิ่น

บทที่สี่ นำเสนอรายละเอียดผลการสำรวจครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบของพื้นที่เป้าหมายทั้งสามจังหวัดและอภิปรายผลตามการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยครอบคลุมตั้งแต่ ข้อมูลของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ การถือครองที่ดินของครัวเรือน การปลูกยาสูบของครัวเรือน รายได้ รายจ่ายในการทำไร่ยาสูบ รายได้ รายจ่ายของครัวเรือนนอกเหนือจากการทำไร่ยาสูบ รายจ่ายในครัวเรือน และแหล่งหนี้สินของครัวเรือนและขนาดหนี้สินในรอบปีที่ผ่านมา พฤติกรรมการบริโภคบุหรี่ของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ ผลกระทบด้านสุขภาพจากการทำไร่ยาสูบของสมาชิก และแรงงานรับจ้างในครัวเรือนผู้

บทที่ห้า จะเป็นบทสรุปผลการวิจัย และสังเคราะห์ประเด็น เชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับยาสูบ

บทที่ 2

การค้าเสรี บริษัทบุหรี่ข้ามชาติและการควบคุมบุหรี่ในประเทศไทย

การควบคุมบุหรี่ มิได้มีขอบเขตอยู่เพียงกฎหมาย หรือนโยบายที่เราสร้างขึ้นมาภายในประเทศเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจสังคมของโลกโดยรวมด้วย หรือกล่าวให้เฉพาะเจาะจงก็คือ การควบคุมบุหรี่ จำเป็นต้องพิจารณาอิทธิพลของธุรกิจอุตสาหกรรมบุหรี่ ที่มาจากภายนอกประเทศ และอิทธิพลดังกล่าวนี้ จำเป็นต้องพิจารณาภายในบริบทของการก้าวไปสู่การค้าเสรี ในบทนี้เราจะนำเสนอการวิเคราะห์เรื่องการค้าเสรีและการควบคุมบุหรี่ในประเทศไทย โดยจะเน้นในสามประเด็นคือ ประการแรก เป็นความเป็นมาของอุตสาหกรรมยาสูบไทย ซึ่งทำให้อุตสาหกรรมบุหรี่ไทย เป็นกิจการที่ผูกขาดโดยรัฐ ประการที่สอง เป็นการแพร่อิทธิพลของธุรกิจอุตสาหกรรมบุหรี่จากต่างประเทศเข้ามาในประเทศไทย ภายใต้ระบบการค้าเสรี และประการสุดท้าย การผลิตและแนวโน้มการบริโภคบุหรี่ในประเทศไทย ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

2.1 พัฒนาการอุตสาหกรรมบุหรี่ในประเทศไทย

ตามประวัติแล้ว ยาสูบเป็นพืชที่มีกำเนิดนอกประเทศไทย โดยมีผู้พบ และมีการปลูกยาสูบเพื่อสูบ มากกว่า 2,000 ปีแล้ว ยาสูบได้แพร่เข้ามาปลูกในแถบเอเชียครั้งแรกคือ ฟิลิปปินส์ แล้วแพร่หลายต่อไปยังอินเดีย จีน และอินโดนีเซีย สำหรับประเทศไทยไม่มีหลักฐานว่าใครเป็นผู้นำเข้ามา และมาถึงเมื่อใด แต่จากหลักฐานที่พบ และรวบรวมได้ เช่น กถ่องยาสูบในสมัยสุโขทัยก็อาจทำให้เชื่อได้ว่า คนไทยมีการผลิตและการบริโภคบุหรี่ มาประมาณ 700 ปี มีหลักฐานที่เป็นการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ระบุว่า ชาวเปอร์เซียได้นำยาสูบเข้ามาเมื่อปี พ.ศ. 2211(วิชา ศิริสุข, 2541) นอกจากนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้บันทึกว่ามองสิเออร์ เดอราลูแบร์ เอกอัครราชทูตชาวฝรั่งเศสได้เขียนเล่าเรื่องประเทศสยามว่า คนไทยชอบใช้ยาสูบอย่างคนทั้งผู้ชายและผู้หญิง ใบยาที่ใช้ นั้นได้มาจากเกาะมะนิลาบ้าง เมืองจีนบ้าง และปลูกในพื้นที่เมืองบ้าง ลักษณะของยาสูบหรือบุหรี่ในสมัยนั้นจะมีก้นแหลม มวนด้วยใบตองหรือใบจากตากแห้ง ต่อมาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์เจ้าสิงหนาทดุรงค์ฤทธิ์ก็ได้ทรงประดิษฐ์บุหรี่ก้นป้านขึ้นมา เพื่อสูบควันและอมยากับหมากพร้อมกัน ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผู้คิดแปลงบุหรี่ก้นป้าน โดยตัดยาเส้นให้พอดีกับวัสดุที่ใช้มวนคือ ใบตองแห้ง ใบตองอ่อน และใบบัว ได้รับความนิยมนอย่างมาก (ชูชัย ศุภวงศ์ และคณะ, 2541)

ในสังคมชนบททั่ว ๆ ไป ยาเส้นถือว่าเป็นสินค้าที่มีความสำคัญ และพบทั่วไปในทุกท้องถิ่น ถึงแม้ว่า ในรายงานการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชน จะไม่พบว่ายาเส้นเป็นสินค้าที่มีความสำคัญเท่ากับสินค้าอื่น แต่ก็พบว่า มีคนบริโภค หรือคนสูบบุหรี่อย่างกว้างขวาง คนแก่ผู้ชายในชนบทบางคน สูบบุหรี่ที่ผลิตมาจากยาสูบพันธุ์พื้นเมือง และมีปลูกในหมู่บ้านมาตั้งแต่ก่อนอายุ 15 ปี และสูบเรื่อยมาไม่เคยเลิก ยาสูบสามารถแลกกับสินค้าอื่น อย่างเช่นที่ดิน (ในสมัยก่อน ที่ดินยังไม่มีราคา และจำนวนประชากรยังไม่มาก) ในหมู่บ้านที่การผลิตข้าวประสบปัญหา หรือประสบความล้มเหลวเป็นประจำอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติจากน้ำท่วม อย่างเช่นชุมชนบางแห่งในกลุ่มน้ำสงคราม ชาวบ้านได้อาศัยการปลูกยาสูบ แล้วผลิตเป็นยาเส้น แล้วนำไปแลกข้าวเปลือกกับชุมชนที่มีผลผลิตข้าวดี สิ่งเหล่านี้ล้วนชี้ให้เห็นว่า การผลิตและการบริโภคยาสูบ มีอยู่ควบคู่ชุมชนและสังคมไทยมานานแล้ว

อย่างไรก็ตาม การผลิตบุหรี่ที่เป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรม เพิ่งจะเริ่มขึ้นเมื่อราว 100 ปีที่ผ่านมา เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวคือ นายซี.ปป. ยาโนปูลอส ชาวกรีก (ภายหลังโอนสัญชาติเป็นไทย) เป็นผู้สร้างโรงงานแรกในประเทศไทย ต่อมาคนไทยกลุ่มหนึ่งได้จัดตั้งห้างหุ้นส่วนบูรพา ยาสูบ ซึ่งเน้นผลิตจากใบยาพื้นเมือง ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น คือระหว่างปี พ.ศ. 2478 ถึง พ.ศ. 2483 บริษัทยาสูบอังกฤษ-อเมริกันก็เข้ามาตั้งโรงงานในประเทศไทย โดยในช่วงแรกได้ตั้งโรงงานผลิตบุหรี่ โดยใช้ใบยาอบไอร้อนที่นำเข้าจากต่างประเทศ ภายหลังได้มีการทดลองผลิตใบยาอบไอร้อนในประเทศไทย พบว่าได้ผลดี จึงหันมาผลิตใบยาสูบเพื่อป้อนให้กับโรงงานด้วย นอกจากนี้ยังมีโรงงานเล็กๆ อีก 3 แห่งที่ผลิตบุหรี่ขาย แต่บริษัทยาสูบที่มีชื่อเสียงและสมรรถภาพในอุตสาหกรรมมากที่สุดคือ บริษัทยาสูบอังกฤษ-อเมริกัน (ไทย) จำกัด British American Tobacco – BAT มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่กรุงลอนดอน ภายใต้การอำนวยการของนายเจมส์ บี. ติ๊ด บริษัทดังกล่าวจดทะเบียนที่สิงคโปร์ การย้ายฐานเข้ามาผลิตในประเทศไทยของ BAT ในช่วงนั้นก็เนื่องจากว่า บริษัทประสบปัญหาเรื่องการตลาด และประเทศไทยก็เป็นเพียงแห่งเดียวเท่านั้นในภูมิภาคนี้ ที่ทางบริษัทยังไม่มีโรงงานในขณะนั้น กิจการของบริษัทยาสูบ BAT เจริญรุ่งเรืองมากส่งผลกระทบต่อบริษัทเล็ก ๆ และทำให้ต้องปิดกิจการไปหลายบริษัท

ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2481 รัฐบาลได้เริ่มมีนโยบายการผูกขาดการผลิตบุหรี่และใบยาสูบ จึงออกพระราชบัญญัติยาสูบฉบับแรก โดยมี จุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการบำรุงการเพาะปลูกต้นยาสูบ คุ้มครองเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบในเรื่องราคา ควบคุมอุตสาหกรรมการผลิตยาสูบ และการจำหน่าย และให้รางวัลแก่ผู้ส่งยาสูบออกไปจำหน่ายนอกราชอาณาจักร พรบ.ฉบับนี้ส่งผลกระทบต่อบริษัทยาสูบต่างๆ เป็นอันมาก นับตั้งแต่การจะต้องเสียภาษีในรูปของอากรแสตมป์ยาสูบ ซึ่งบังคับให้ติดบนซองบุหรี่ทุกซอง อาจกล่าวได้ว่า การผูกขาดการค้ายาสูบมีผลมาจากพระราชบัญญัติฉบับนี้ แต่ก็มีเหตุผลอื่นประกอบด้วย คือได้เกิดสงครามในปี พ.ศ. 2482 ที่ทวีปยุโรป สงครามมีความยืดเยื้อ ส่งผลกระทบต่อ

ต่อสติกพัสดูสิ่งของในการผลิตบุหรี่ บริษัท บี.เอ.ที จึงตัดสินใจขายกิจการให้กับประเทศไทย ทันทีที่มีการจัดตั้งโรงงานยาสูบ ในวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2482 (โครงการรณรงค์ไม่สูบบุหรี่, 2532) และมอบให้กรมสรรพสามิต กระทรวงการคลังดำเนินการ ซึ่งประจวบเหมาะกันนโยบายรัฐที่จะส่งเสริมการอุตสาหกรรมของประเทศชาติให้ก้าวหน้า จะเห็นได้ว่า บริษัทข้ามชาติได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการผลิตการบริโภคยาสูบในประเทศไทย มานานกว่า 70 ปีแล้ว ในปี พ.ศ. 2486 การผลิตบุหรี่ ถูกผูกขาดโดยรัฐอย่างสมบูรณ์ ภายใต้ พระราชบัญญัติ ยาสูบ มาตรา 21 ที่กำหนดว่า “การประกอบอุตสาหกรรมชิกาแรตเป็นการผูกขาดของรัฐ”

ถึงแม้ว่าไทยจะผูกขาดการผลิต และการจำหน่ายบุหรี่ นับแต่หลังช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง แต่เราก็ยังมีความสัมพันธ์หรือตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของบริษัทต่างชาติในทางอื่นอีก จากการทำรัฐบาลไทยเข้าควบคุมดูแลโรงงานยาสูบ ภายใต้ พระราชบัญญัติ ยาสูบ มาตรา 21 รัฐเป็นผู้ผูกขาดการนำเข้าบุหรี่ชิกาแรตจากต่างประเทศตามนโยบายของรัฐบาล (ศศิธร โมอ่อน, 2546) เนื่องจากว่ารัฐต้องการส่งเสริมอุตสาหกรรมยาสูบของประเทศ จึงกีดกันการนำเข้าบุหรี่จากต่างประเทศด้วยวิธีการต่าง ๆ ผลก็คือ ได้เกิดปัญหาการลักลอบนำเข้ามา ในขณะเดียวกัน มีการขยายตัวของการผลิตใบยาสูบอย่างต่อเนื่อง เกิดความต้องการของอุตสาหกรรมบุหรี่ภายในประเทศ ดังนั้นประเทศไทยจึงมีการส่งออกใบยาสูบต่อเนื่องมาตลอด โดยมีบริษัทที่สำคัญ 9 บริษัท เป็นผู้ส่งออก ได้แก่ บริษัทเทพวงศ์ บริษัทอินทนนท์ บริษัทยาสูบภาคเหนือ บริษัทเอเชียอาคเนย์ บริษัทส่งเสริมใบยา บริษัทใบยาสูบ ตะวันออก บริษัทใบยาไทย บริษัทส่งเสริมใบยาไทย และบริษัทเกียรติวิไล ซึ่งบริษัทเหล่านี้ต้องส่งออกผ่านบริษัท Transcontinental Leaf Tobacco ในบริษัทเหล่านี้ บริษัทเทพวงศ์เป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ที่สุด ปลายทางการส่งออกใบยาสูบของไทยอยู่ที่ตลาดสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ และมีบริษัทข้ามชาติค้ายาสูบรายใหญ่ของโลกผูกขาดการซื้อใบยาสูบทั้งหมด ได้แก่ Philip Morris, British American Tobacco, Imperial Tobacco Company (บริษัทของอังกฤษ), Gulf and Western, The Rupert/ Rembrand/ Rothmans Group และ American Brands ส่วนบริษัทที่เหลือเป็นของสหรัฐอเมริกา (สังคีต พิริยะรังสรรค์ และคณะ, 2547)

กล่าวโดยสรุป การผลิตบุหรี่และใบยาสูบในรูปของอุตสาหกรรม เริ่มมาราว 70 ปีแล้ว และการก้าวเข้าสู่การผลิตในแบบอุตสาหกรรมของบุหรี่และใบยาสูบ เกิดขึ้นพร้อมกับการเข้ามาอิทธิพลของบริษัทบุหรี่ต่างชาติในไทย ถึงแม้ว่าอุตสาหกรรมบุหรี่และการผลิตใบยาสูบ จะตกอยู่ภายใต้การผูกขาดของรัฐ แต่อิทธิพลของบริษัทข้ามชาติ ก็ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง และเราจะได้วิเคราะห์ในเรื่องนี้ ในรายละเอียดในบทต่อไป

2.1.1 การผูกขาดและการควบคุมบุหรี่ภายในประเทศ

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2500 – 2530 โดยส่วนใหญ่แล้ว อุตสาหกรรมการผลิตบุหรี่ไทย อยู่ภายใต้การผูกขาดของรัฐ การควบคุมส่วนใหญ่จะเป็นการควบคุมด้านการผลิต ในปี พ.ศ. 2509

รัฐบาลไทยได้ออกพระราชบัญญัติสำคัญออกมาฉบับหนึ่งคือพระราชบัญญัติยาสูบ ปี พ.ศ. 2509 (ราชกิจจานุเบกษา, 2509) ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ มีการกำหนดคำจำกัดความของคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การผลิตใบยา และอุตสาหกรรมบุหรี่ และขอยกมาไว้โดยสังเขปดังนี้คือ

"**ต้นยาสูบ**" หมายความว่า พืชนิโคติเยนาทาแบกกุ่ม (Nicotiana Tabacum)

"**พันธุ์ยาสูบพื้นเมือง**" หมายความว่า ต้นยาสูบที่ปลูกในประเทศไทยมาแต่ดั้งเดิม และเมื่อบ่ม ด้วยแดดแล้ว ใบเป็นสีน้ำตาล

"**ใบยา**" หมายความว่า ใบยาสด หรือใบยาแห้งของต้นยาสูบ

"**ยาอัด**" หมายความว่า ส่วนใดส่วนหนึ่งของต้นยาสูบซึ่งได้ปั่นหรือย่อยและทำเป็นแผ่น โดยมีวัตถุอื่นเจือปนด้วย หรือไม่ก็ตาม

"**ยาเส้น**" หมายความว่า ใบยาหรือยาอัด ซึ่งได้หั่นเป็นเส้นและแห้งแล้ว

"**ยาสูบ**" หมายความว่า บุหรี่ซิการ์ แรต บุหรี่ซิการ์ บุหรี่อื่น ยาเส้นปรุง และให้รวมตลอดถึง ยาเคี้ยวด้วย

"**บุหรี่ยาแรต**" หมายความว่า ยาเส้นหรือยาเส้นปรุงไม่ว่าจะมีใบยาแห้งหรือยาอัดเจือปน หรือไม่ซึ่งมวนด้วยกระดาษหรือวัตถุที่ทำขึ้นใช้แทนกระดาษหรือใบยาแห้งหรือยาอัด

"**บุหรี่ยาซิการ์**" หมายความว่า ใบยาแห้งหรือยาอัดซึ่งมวนด้วยใบยาแห้งหรือยาอัด

"**บุหรี่ยาอื่น**" หมายความว่า ยาเส้นหรือยาเส้นปรุงซึ่งมวนด้วยใบตอง กลีบบัว กาบหมาก ใบ มะกา ใบจาก หรือวัตถุอื่นที่มีใช้กระดาษ หรือวัตถุที่ทำขึ้นใช้แทนกระดาษ และที่มีใช้ใบยาแห้ง หรือ ยาอัด

"**ยาเส้นปรุง**" หมายความว่า ใบยาซึ่งมิใช่ใบยาพันธุ์ยาสูบพื้นเมืองหรือยาอัด ซึ่งได้หั่นเป็น เส้นและปรุง หรือปนด้วยวัตถุอื่นนอกจากน้ำ

"**ยาเคี้ยว**" หมายความว่า ส่วนใดส่วนหนึ่งของยาใบยาแห้ง นอกจากใบยาแห้งพันธุ์ยาสูบ พื้นเมือง ซึ่งได้ปรุง หรือปนด้วยวัตถุอื่นนอกจากน้ำเพื่ออมหรือเคี้ยว

"**ผู้เพาะปลูกต้นยาสูบ**" หมายความว่า ผู้ได้รับอนุญาตให้ทำการเพาะปลูกต้นยาสูบ

"**ผู้บ่มใบยา**" หมายความว่า ผู้ได้รับอนุญาตให้ทำการบ่มใบยาสดเป็นใบยาแห้ง

"**โรงบ่มใบยา**" หมายความว่า สิ่งปลูกสร้างซึ่งใช้บ่มใบยา

"**สถานีบ่มใบยา**" หมายความว่า สถานที่ตั้งโรงบ่มใบยา และให้รวมตลอดถึงสถานที่ซึ่งใช้ เกี่ยวกับการซื้อขาย หรือเก็บใบยาซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกันด้วย

"**ผู้อบใบยา**" หมายความว่า ผู้ได้รับอนุญาตให้ทำการอบใบยาแห้งด้วยเครื่องจักรเพื่อปรับ ระดับความชื้น

"**โรงอบใบยา**" หมายความว่า โรงเรือนซึ่งติดตั้งเครื่องอบใบยา และให้รวมตลอดถึงโรงเรือน

ที่เก็บใบยาแห้งในบริเวณเดียวกันด้วย

"ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมยาสูบ" หมายความว่า ผู้ได้รับอนุญาตให้ทำยาอัด ยาเส้นหรือยาสูบเพื่อการค้า

"โรงอุตสาหกรรมยาสูบ" หมายความว่า สถานที่ซึ่งใช้ในการทำยาอัด ยาเส้นหรือยาสูบเพื่อการค้าและให้รวมตลอดถึงบริเวณแห่งสถานที่นั้นด้วย

"ซอง" หมายความว่า รวมตลอดถึง ห่อ กระทอ กระป๋อง กล่อง ขวด หรือสิ่งอื่นซึ่งใช้บรรจุผูกมัดยาเส้น หรือยาสูบ

"แสดมปียาสูบ" หมายความว่า รวมตลอดถึง เครื่องหมายอย่างอื่นที่ใช้แทนแสดมปียาสูบ

โดยสรุป พระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ ได้กำหนดสาระสำคัญในสองเรื่องคือ เรื่องแรกเป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องภาษียาสูบ โดยกำหนดขึ้นเพื่อกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมและค่าแสดมปียาสูบฐานในการคำนวณภาษีและการปิดแสดมปี และการจีดฆ่าแสดมปี เรื่องที่สอง เป็นการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการควบคุมกระบวนการผลิตต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่การเพาะปลูกต้นยาสูบ การตั้งสถานที่บ่มใบยา การบ่มใบยา การตั้งโรงอบใบยาและการอบใบยา การหั่นใบยา ราคาใบยา และการซื้อขายใบยา การประกอบอุตสาหกรรมยาสูบ การขายยาเส้นหรือยาสูบ การควบคุมการนำเข้าหรือส่งออกเมล็ดพันธุ์ยาสูบ การขยายตัวของการปลูกยาสูบ โดยมีรายละเอียดในเรื่องนี้ทั้งสิ้นรวม 35 มาตรา

กล่าวได้ว่า ในตอนต้นคือระหว่างปี พ.ศ. 2500–2520 เนื่องจากรัฐสามารถผูกขาดอุตสาหกรรมบุหรี่ได้ จึงได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการควบคุมการผลิตเป็นด้านหลัก โดยเฉพาะเกี่ยวกับการผลิตใบยาสูบ ระเบียบดังกล่าวนี้ ได้ทำให้ผู้ผลิตยาสูบกลายเป็นผู้อยู่ภายใต้อุปถัมภ์ (clients) ในระบบอุตสาหกรรมยาสูบ ซึ่งเราจะได้วิเคราะห์ระบบต่าง ๆ เหล่านี้ จากข้อมูลสนามที่เราศึกษาในครั้งต่อไป การควบคุมการผลิตยาสูบนี้ ได้ทำให้การผลิตยาสูบไม่ได้ผันแปรมากนัก กล่าวคือ ตลอดระยะเวลากว่า 30 ปี คือ จากปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การผลิตยาสูบมีการขยายตัวในอัตราที่ต่ำ เมื่อเทียบกับพืชเกษตรประเภทอื่น คือ เพียง 0.5 เท่านั้น ในส่วนของการบริโภคยังคงเป็นเรื่องที่ยากที่จะประมาณการ ทั้งนี้เนื่องจากว่าการบริโภคยาสูบพื้นเมือง ยังคงมีปริมาณที่สูง (และในปัจจุบันก็ยังคงสูงอยู่) อย่างไรก็ตาม ส่วนหนึ่งเราอาจจะดูจากตัวเลขการผลิตของโรงงานยาสูบภายในประเทศ ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคภายในประเทศ และนอกจากนี้ในประเทศไทยความตระหนักในเรื่องอันตรายจากยาสูบต่อสุขภาพในช่วงนั้น ยังไม่ชัดเจน แม้ในประเทศพัฒนาแล้ว อย่างเช่น สหรัฐอเมริกาที่เพิ่งเริ่มจะมีรายงานอันตรายของการสูบบุหรี่ในช่วงทศวรรษที่ 1960 นี้เอง ส่วนการควบคุมการบริโภคบุหรี่ นั้น ในปี พ.ศ. 2517 ประเทศไทยได้เริ่มกำหนดให้มีการ

พิมพ์คำเตือนบนซองบุหรี่ว่า “บุหรี่อาจจะเป็นอันตรายต่อสุขภาพ” ความจริงข้อความดังกล่าวนี้คล้ายกับที่ใช้ในประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ. 2503 (ค.ศ. 1965) ต่อมาได้แก่การประกาศข้อบัญญัติ พ.ศ. 2519 ของกรุงเทพมหานคร เรื่องการควบคุม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการอนามัยในโรงเรียน โรงภาพยนตร์ และรถประจำทาง โดยกำหนดการสูบบุหรี่ในสถานที่ดังกล่าว

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2500 – 2520 หรือราว ๆ คริสต์ทศวรรษที่ 1960 – 1970 ที่ในขณะที่ประเทศไทย มีการผูกขาดการผลิตบุหรี่ และการห้ามการนำเข้าบุหรี่จากต่างประเทศนี้ ในทางยุโรป และสหรัฐอเมริกา ได้มีการตระหนักถึงพิษภัยของบุหรี่มากขึ้น รายงานของคณะที่ปรึกษา สำนักงานแพทย์ใหญ่ สหรัฐอเมริกา (an advisory committee to the US surgeon general) ปี ค.ศ. 1964 ระบุว่า การสูบบุหรี เป็นอันตรายต่อสุขภาพ โดยเฉพาะคณะที่ปรึกษาได้รวบรวมรายงานทางการแพทย์ต่าง ๆ ที่ผ่านมานับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1953 ที่ระบุว่า มีความเกี่ยวพันระหว่างการสูบบุหรี และการเกิดโรคมะเร็งปอดของคน ผลที่ตามมาคือ ในปี ค.ศ.1965 สภาองเกรส ได้ประกาศใช้กฎหมาย “the Federal Cigarette Labeling and Advertising Act” ซึ่งกำหนดให้กล่องบุหรี ต้องมีข้อความ “โปรดระวัง สูบบุหรี อาจจะเป็นอันตรายต่อสุขภาพ” หลังจากนั้นเป็นต้นมา นโยบายการควบคุมบุหรีในสหรัฐอเมริกา ก็เป็นไปภายใต้การเจรจาต่อรอง ระหว่างกลุ่มรณรงค์เรื่องสุขภาพ และกลุ่มบริษัทบุหรีข้ามชาติ การเผยแพร่หลักฐานข้อค้นพบทางการแพทย์ ได้ข้ามไปถึงยุโรป และได้ทำให้สาธารณชนได้ตระหนักถึงพิษภัยบุหรีมากขึ้น ผลที่ติดตามมาก็คือ รัฐบาลของประเทศเหล่านั้น ได้ใช้ความพยายามที่จะควบคุม และรณรงค์ ให้ประชากรในประเทศของตนเอง ลดการบริโภคบุหรี และมาตรการอันหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ การเพิ่มภาษีที่ทำให้บุหรี มีราคาแพงขึ้น นอกจากนี้ในประเทศสหรัฐอเมริกาเอง ก็มีการฟ้องร้องบริษัทยาสูบ โดยผู้บริโภคนี่เป็นมะเร็งที่ปอดอันเนื่องมาจากการสูบบุหรี และโดยรัฐบาลท้องถิ่น ทำให้บริษัทมีค่าใช้จ่ายในเรื่องนี้จำนวนมาก Derthic (2005) ชี้ว่า กว่าร้อยละ 50 ของมูลค่าบุหรีที่มีราคาเพิ่มขึ้นโดยรวมของบริษัทต่าง ๆ เป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเรื่องการยุติข้อพิพาททางกฎหมายของบริษัท ด้วยแนวโน้มเช่นนี้ ได้ทำให้บริษัทข้ามชาติ ต้องหัน ไปให้ความสนใจในการขยายตลาดไปในประเทศโลกที่สาม นอกจากนี้ การเพิ่มขึ้นของราคาบุหรีของประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าจะเกิดจากการใช้มาตรการควบคุมหรือการเพิ่มขึ้นของภาษี ได้ทำให้มีการแพร่ระบาดของบุหรีเถื่อนอย่างมาก สำหรับการแพร่อิทธิพลของบรรษัทข้ามชาติบุหรีเข้ามาในประเทศไทย ภายหลังจากที่มีแรงกดดันจากนักเคลื่อนไหวทางสุขภาพในประเทศตะวันตก จะได้วิเคราะห์ในหัวข้อต่อไปในบทนี้

ความเคลื่อนไหว และการตระหนักต่อผลกระทบต่อสุขภาพ จากการสูบบุหรี ได้ยกระดับขึ้นมาเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันในระดับนานาชาติ ในปี พ.ศ. 2523 องค์การอนามัยโลก กำหนดให้เป็นปีรณรงค์ไม่สูบบุหรีสากล ในประเทศไทย มีการประชุมสัมมนาทางวิชาการต่าง ๆ เกิดขึ้นหลายครั้ง และข้อมูลทางการแพทย์ ในเรื่องสาเหตุของการ โรคมะเร็งปอดจากการสูบบุหรี

ได้รับการตีแผ่เผยแพร่วางขวางขึ้น ในช่วงปลายทศวรรษที่ 2520 องค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้าร่วมในการรณรงค์และเผยแพร่ในเรื่องนี้ ได้ทำให้สาธารณะตระหนักต่อภัยจากการสูบบุหรี่อย่างกว้างขวาง ในช่วงนี้ จึงถือว่า ได้เกิดความพยายามที่จะควบคุมการบริโภคบุหรี่ภายในประเทศ เกิดขึ้นอย่างชัดเจน ในปี พ.ศ. 2531 รัฐบาลเริ่มมีนโยบายการควบคุมการบริโภคบุหรี่ และตามมาด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการควบคุมการบริโภคยาสูบแห่งชาติ (คบยช.) ภายหลังจากนั้น คบยช. ได้มีบทบาทในการผลักดันมาตรการต่าง ๆ นับตั้งแต่ผลักดันให้มีการออกประกาศการพิมพ์คำเตือนข้างซองบุหรี่ การผลักดัน พระราชบัญญัติควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ พ.ศ. 2535 และ พระราชบัญญัติคุ้มครองสุขภาพผู้ที่ไม่สูบบุหรี่ พ.ศ. 2535 ตลอดจนการผลักดันในเรื่องภาษี และอื่น ๆ อีกมาก ความก้าวหน้าในเรื่องการควบคุมการบริโภคบุหรี่ของประเทศไทย ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ ดังจะเห็นได้จากมีการแต่งตั้งนายแพทย์หทัย ชิตานนท์ ซึ่งเข้าร่วมประชุมในฐานะผู้แทนของประเทศไทยเป็น Co-chairman ในระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในการประชุม ครั้งที่ 1 ที่กรุงเจนีวา ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ในระหว่าง วันที่ 6-17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ซึ่งมีประเทศที่ เข้าร่วมประชุม 103 ประเทศ จากทั้งหมด 110 ประเทศ ทั้งนี้เพื่อประสานงานและร่วมดำเนินการเร่งรัดการดำเนินการลดการบริโภคยาสูบของโลก ได้มีการจัดตั้งองค์กรภาคีสมาชิกใหญ่ (Conference of party ,COP)

ในระดับนานาชาติ การควบคุมการบริโภคบุหรี่ เป็นไปตามกรอบอนุสัญญาว่าด้วยการควบคุมยาสูบหรือกฎหมายบุหรี่โลก (Framework Convention on Tobacco Control - FTCT) กรอบอนุสัญญาควบคุมยาสูบถือเป็นกฎหมายแม่ มีทั้งหมด 11 หมวด 38 มาตรา อาทิ มาตรการลดอุปสงค์ของยาสูบ เช่น ด้านราคาและภาษี การปกป้องบุคคลจากการสูดดมควันบุหรี่ การควบคุมสารในผลิตภัณฑ์ยาสูบ การแจ้งสารพิษในบุหรี่ การบรรจุหีบห่อ และติดป้ายผลิตภัณฑ์ การโฆษณายาสูบ มาตรการลดอุปทานของยาสูบ เช่น การควบคุมการค้าผลิตภัณฑ์ยาสูบที่ผิดกฎหมาย การขายแก่ผู้เยาว์ และขายโดยผู้เยาว์ มาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม มาตรการลงโทษตามกฎหมาย และมาตรการด้านบริหารจัดการ ความร่วมมือด้านต่าง ๆ

ปัจจุบัน (พ.ศ. 2550) การเจรจาร่างกรอบอนุสัญญาฉบับนี้อยู่ในรอบที่ 4 (Intergovernmental Negotiating Body หรือ INB4) ครั้งล่าสุด มีการประชุม เมื่อวันที่ 18-23 มีนาคม พ.ศ. 2550 โดยมีตัวแทนรัฐบาลจากประเทศต่าง ๆ เข้าร่วมประชุม กลุ่มพันธมิตรที่เป็นตัวแทนขององค์กรเอกชน (FCA) จากประเทศต่าง ๆ กว่า 170 องค์กร ได้เสนอข้อเรียกร้องสำคัญที่ควรจะมีในการเจรจากรอบนี้ 10 ประการ ให้แก่ตัวแทนรัฐบาลจากประเทศทั่วโลก ดังนี้

1. การห้ามการโฆษณาผลิตภัณฑ์ยาสูบในทุกรูปแบบ รวมถึงการเป็นสปอนเซอร์ให้กับองค์กรต่าง ๆ ของบริษัทบุหรี่

2. ป้องกันการนำเข้าบุหรี่เถื่อน โดยจัดทำระบบการลงทะเบียนกับตัวแทนจำหน่ายบุหรี่ทั่วโลกที่มีประมาณ 10,000 ราย เพื่อบันทึกการส่งออกของผลิตภัณฑ์บุหรี่ที่มีการติดแถบบันทึกที่ซองบุหรี่ ซึ่งเทคโนโลยีนี้สามารถทำได้ในราคาต่ำกว่า 0.02 ดอลลาร์สหรัฐ

3. การทำเครื่องหมายต่างๆ บนซอง เช่น คำเตือน ภาพคำเตือน รวมถึงข้อมูลส่วนประกอบของบุหรี่ และการใช้ข้อความ “สำหรับขายเท่านั้น”- For sale only in the [market] เพื่อลักลอบนำเข้าบุหรี่เถื่อน แต่สำหรับข้อความ “จงจำหน่ายบุหรี่แก่ผู้ที่มีอายุไม่ครบ 18 ปี” ควรที่จะยกเลิก เพราะเป็นข้อความที่ขู่ขู่ให้เด็กอยากลองสูบบุหรี่ เพื่อแสดงความเป็นผู้ใหญ่มากกว่าที่จะห้าม เป็นต้น ซึ่งเครื่องหมายบนซองเหล่านี้ควรจัดทำเป็นมาตรฐานขั้นต่ำสุดในเรื่องของขนาด ตำแหน่ง และการใช้รูปภาพที่หมุนเวียนกันไป ผู้ที่มีอำนาจในแต่ละประเทศควรจัดทำข้อความ และเครื่องหมายต่างๆ เหล่านี้เป็นภาษาท้องถิ่น

4. ควรคำนึงถึงเรื่องสุขภาพของประชากร ก่อนผลประโยชน์ในเชิงพาณิชย์

5. ห้ามการใช้ชื่อการค้าที่ก่อให้เกิดความเข้าใจผิด เช่น ‘ไลท์’ ‘มายด์’ และ ‘อูลตราโลว์’ เพราะคำเหล่านี้ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดแก่ผู้บริโภคว่าเป็นบุหรี่ที่ปลอดภัย

6. ห้ามการใช้ระบบวัดมาตรฐาน ISO ในผลิตภัณฑ์ยาสูบ เพราะการวัดระดับนิโคติน และทาร์ โดยเครื่องกลไม่สามารถให้ข้อมูลใดๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้บริโภค

7. เพิ่มภาษีบุหรี่ ภาษีถือว่าเป็นวิธีการที่ได้ผลที่สุดในการลดการบริโภค เมื่อราคาของยาสูบสูงขึ้น ผู้บริโภคก็จะลดปริมาณการสูบลง และภาษีที่เก็บได้บางส่วนควรจะนำมาใช้ในการควบคุมการบริโภคยาสูบ โดย ตั้งเป็นกองทุน หรือจัดให้มีโปรแกรมการเลิกบุหรี่ขึ้น

8. ยกเลิกการขายบุหรี่ในร้านปลอดภาษี เพราะดูเหมือนว่าการขายบุหรี่ที่ปลอดภาษีเป็นการเปิดช่องทางให้กับพ่อค้าตลาดมืด ได้นำบุหรี่ที่ไม่เสียภาษีมาจำหน่ายได้อย่างสะดวกสบาย

9. คุ้มครองสิทธิ และสุขภาพของผู้ที่ไม่สูบบุหรี่ในการมีชีวิตที่ปลอดจากควันบุหรี่

10. หยุดให้ความช่วยเหลือกิจการที่เกี่ยวข้องกับการผลิตบุหรี่ โดยในส่วนการให้ความช่วยเหลือชาวไร่ยาสูบนั้น ควรเป็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นหรือสนับสนุนให้เปลี่ยนมาผลิตสินค้าที่เป็นความต้องการของคนส่วนรวม (กรอบอนุสัญญาการควบคุมการบริโภคยาสูบ, 2548)

กรอบอนุสัญญาดังกล่าวนี้ มีผลบังคับใช้ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2548 ขณะนี้มีประเทศที่ร่วมลงสัตยาบันรับรองกฎหมายดังกล่าวแล้ว 161 ประเทศ ซึ่งประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิก และร่วมให้สัตยาบันกรอบอนุสัญญาฯ วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547 ในอันดับที่ 36 วัตถุประสงค์สำคัญของการออกกฎหมายฉบับนี้ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือระดับนานาชาติในการควบคุมการแพร่ระบาดของยาสูบ และเพื่อคุ้มครองสุขภาพเด็กและวัยรุ่น ประชาชนที่ไม่สูบบุหรี่ ซึ่งมีกว่า 5,000 ล้านคนจากควันบุหรี่มือสอง โดยควันของบุหรี่เป็นค็อกเทลรวมของสารพิษต่างๆ กว่า 4,000 ชนิด มีคนสูบลวันละ 15,000 ล้านมวน

สำหรับการประชุมภาคีสมาชิกใหญ่กรอบอนุสัญญาว่าด้วยการควบคุมยาสูบ ครั้งที่ 2 (Conference of the Parties to the WHO Framework Convention on Tobacco Control :COP II) นั้น ประเทศไทยโดยกระทรวงสาธารณสุขได้รับหน้าที่เป็นเจ้าภาพในการจัดการประชุมระหว่าง วันที่ 30 มิถุนายน – 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2550 ณ ศูนย์การประชุมสหประชาชาติ(UNCC) กรุงเทพมหานคร ได้มีการนำเสนอร่างกฎหมายลูก ซึ่งเป็นรายละเอียดตามข้อกำหนดในกรอบอนุสัญญาดังกล่าว ให้ประเทศภาคีสมาชิกร่วมพิจารณาปรับปรุงให้เกิดการยอมรับ และนำกลับไปประยุกต์เป็นกฎหมายในแต่ละประเทศทั่วโลก ได้แก่ การควบคุมการโฆษณาห้ามพรมแดน การควบคุมบุหรี่เถื่อน และการเก็บภาษีบุหรี่ในร้านค้าปลอดอากร การประกาศเขตปลอดบุหรี่ เพื่อปกป้องประชาชนรุ่นนี้และรุ่นต่อไป ที่ถูกบ่อนทำลายทั้งด้านสุขภาพ สังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ จากการบริโภคยาสูบและควันบุหรี่ โดยไทยได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้าร่วมการพิจารณาทุกร่างกฎหมายด้วย มีนายแพทย์หทัย จิตานนท์ ประธานมูลนิธิส่งเสริมสุขภาพไทยเป็นหัวหน้าคณะ (สุชาติในพ.ศ.2642จะมีคนตาย..., 2550)

2.2 บทบาทของบริษัทข้ามชาติ ในการควบคุมบุหรี่ในประเทศไทย

การขยายอิทธิพลของบริษัทข้ามชาติ ไปสู่ประเทศโลกที่สาม เป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างหนึ่งในพัฒนาการของระบบทุนนิยม ความจริงแล้วการขยายตัวของบริษัทข้ามชาติ มีมานานแล้วในประวัติศาสตร์พัฒนาการของทุนนิยม แต่ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการในรายละเอียดออกไป รูปแบบใหญ่ ๆ ที่เราเห็นได้ชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลงก็คือในยุคล่าอาณานิคม บริษัทข้ามชาติได้ใช้กำลังทหาร (ผ่านรัฐ) ในการเข้าไปแทรกแซง ควบคุมการผลิตและการบริโภคในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก แต่ในปัจจุบันบริษัทข้ามชาติได้หันมาใช้ “องค์กรโลกบาล” (ริงส์เวิร์ค ธนะพรพันธุ์, 2544) เป็นเครื่องมือในการเข้าไปครอบงำการผลิต และการบริโภคของประเทศที่กำลังพัฒนา ทั่วทุกภูมิภาคในโลก ซึ่งถ้าจะกล่าวให้เฉพาะเจาะจง การเข้ามามีอิทธิพลของบริษัทบุหรี่ข้ามชาติในประเทศไทย เกิดขึ้นภายใต้เสื้อคลุมนโยบาย “การค้าเสรี” ที่กำลังผลักดันโดยองค์กรระหว่างประเทศนั่นเอง เราจะวิเคราะห์อิทธิพลบริษัทข้ามชาติที่มีต่อการผลิตและการบริโภคบุหรี่ในประเทศไทย ในประเด็นต่าง ๆ ข้างล่าง

2.2.1 บริษัทข้ามชาติเป็นใคร

บริษัทข้ามชาติหรือบรรษัทข้ามชาติ มาจากภาษาอังกฤษคำว่า multinational company หรือ บางทีก็เรียก multinational corporation ซึ่งธุรกิจแบบบริษัทข้ามชาติ ก็คือ การขยายตัวของการค้าแบบขยายสาขาที่มุ่งผลสำเร็จ ไปที่การลงทุนนอกประเทศ โดยที่มีจุดมุ่งหมายสูงสุดก็คือ การเข้าควบคุมตลาดในรายการขายสินค้าของตนในตลาดโลกาภิวัตน์ เราอาจแบ่งบริษัทข้ามชาติออกเป็น 3 แบบคือ แบบแรกบริษัทข้ามชาติแนวตั้ง จะมีศูนย์กลางอยู่ประเทศแม่เป็นหลัก แล้วจะผลิตของออกไปขายยังต่างประเทศด้วยการเปิดเป็น outlet หรือร้านสาขา หรือที่เราเรียกว่า “ตัวแทนจำหน่าย”

มุ่งสินค้าและบริการ และการผลิตสินค้าและบริการที่หลากหลายกว่า บริษัทข้ามชาติแนวอน แบบที่สอง บริษัทข้ามชาติแนวอน จะมีศูนย์กลางการผลิตอยู่หลากหลายที่ โดยส่วนมากจะมองการลงทุน ณ ประเทศที่วัตถุดิบราคาถูกและค่าแรงงานไม่สูงมากนัก ผลิตสินค้าและบริการประเภทเดียวไม่หลากหลาย แบบที่สาม บริษัทข้ามชาติแบบหลากหลาย จะเป็นการผสมผสานแนวทางการผลิตและการลงทุน ระหว่างสองแบบแรก (จากสารานุกรมเสรี (วิกิพีเดีย), 2550) ในช่วงเกือบประมาณ 4 ทศวรรษที่ผ่านมา บริษัทที่ทำธุรกิจอุตสาหกรรมเกี่ยวกับบุหรี่ ได้มีการปรับโครงสร้าง ควบรวมกิจการ ทำให้บริษัทมีขนาดใหญ่ ขยายสาขาของธุรกิจ และอาณาเขตการทำธุรกิจ ออกไปครอบคลุมภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลก ในที่นี้จะสรุปให้เห็นภาพคร่าว ๆ ของบริษัทข้ามชาติบุหรี่ที่สำคัญไว้ดังนี้

Phillip Morris (สหรัฐอเมริกา)

บริษัท Phillip Morris International ตั้งอยู่เมืองโลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ มีโรงงานผลิตบุหรี่กว่า 50 แห่งทั่วโลกและส่งบุหรี่ไปขายกว่า 160 ประเทศ มีการจ้างพนักงานกว่า 80,000 คน มีส่วนแบ่งตลาดราว 15% ของตลาดบุหรี่ทั่วโลก นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 บริษัทมีรายได้เพิ่มจาก 54 ล้านดอลลาร์ เป็นเกือบ 7,800 ล้านดอลลาร์ กำลังผลิตเพิ่มจากเดิมกว่า 600,000 ล้านมวน บริษัทนี้จัดตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2390 ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. 2462 บริษัทได้เริ่มใช้สัญลักษณ์มงกุฎเป็นตราบริษัท ซึ่งอยู่ภายใต้การครอบครองของผู้ถือหุ้นรายใหม่ชาวอเมริกัน และบริษัทในเครือที่รัฐเวอร์จิเนียภายใต้ชื่อ Phillip Morris & Co., Ltd., Inc. ภายหลังได้เปิดตัวผลิตภัณฑ์ และกลายเป็นตราสินค้าที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือ มาร์ลโบโร (Marlboro) ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 มาร์ลโบโร ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอเมริกัน ต่อมาไม่นานนักก็เปิดตัวบริษัท Phillip Morris International เพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์ไปทั่วโลก

British American Tobacco- BAT

บริษัท British American Tobacco ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1902 (พ.ศ. 2445) ในประเทศอังกฤษ โดยตั้งขึ้นเพื่อควบรวมกิจการส่งออกของบริษัท ระหว่างบริษัท American Tobacco Co. ของอเมริกา และ The Imperial Tobacco Co. (of G.B.&I.) Limited ของอังกฤษ การก่อตั้งบริษัทโดยการควบรวมบริษัททั้งสอง ก็เพื่อทำการค้าบริษัทนอกเกาะอังกฤษและอเมริกา ในทศวรรษที่ 1960 บริษัทเริ่มขยายกิจการไปสู่การอุตสาหกรรมกระดาษและเยื่อกระดาษ เครื่องสำอางค์ และอาหาร ได้ซื้อหุ้นของบริษัทต่าง ๆ ในยุโรป อเมริกา และอเมริกาใต้เข้ามาไว้ในครอบครองของบริษัท เริ่มทศวรรษที่ 1970 บริษัทมีโรงงานทำการผลิตสินค้ากว่า 140 โรง กระจายอยู่ใน 50 ประเทศทั่วโลก ในปี 1999 บริษัทได้ควบรวมกิจการกับ Rothmans International และได้ทำให้กลุ่มบริษัทกลายเป็นยี่ห้อแบรนดส์สินค้าบุหรี่ที่สำคัญ รวมทั้งยี่ห้อคันทิลล์ ไว้ในครอบครองของกลุ่ม นอกจากนั้นกลุ่มยังเข้าไปถือหุ้นในกิจการของกลุ่ม

Brown & William และ R.J. Reynolds Tobacco ทำให้เป็นผู้ถือหุ้นของกลุ่มดังกล่าวร้อยละ 42 ในปัจจุบันกลุ่มบริษัท เป็นเจ้าของบุหรี่กว่า 300 ยี่ห้อ มีส่วนแบ่งตลาด คือผู้สูบบุหรี่ของกลุ่มบริษัท ประมาณ 1 ใน 6 จากผู้สูบบุหรี่ทั้งหมดประมาณ หนึ่งในพันล้านคนทั่วโลก ในปัจจุบันบริษัทเป็นเจ้าของโรงงานบุหรี่ 55 โรงงาน ใน 44 ประเทศทั่วโลก ซึ่งจ้างพนักงานกว่า 55,000 คน

Imperial Tobacco Company ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 1901 โดยการควบรวมของบริษัทในเครือ British tobacco และบริษัทบุหรี่อื่น ๆ ที่ถูกคุกคามจากการแข่งขันของบริษัทบุหรี่ในสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. 1902 บริษัท Imperial Tobacco and American Tobacco ได้ตกลงร่วมมือกันและกลายมาเป็นบริษัท British-American Tobacco ในปี ค.ศ. 1973 บริษัทได้ดำเนินกิจการอย่างอื่นด้วย อาทิเช่น เครือ ภัตตาคาร การบริการด้านอาหารและการจำหน่าย เป็นต้น ปี ค.ศ. 2001 บริษัทได้เข้าร่วมกับ Philip Morris International เพื่อผลิตและจำหน่ายบุหรี่ Marlboro, Raffles และ Chesterfield ในสหราชอาณาจักร ในปี ค.ศ. 2002 ได้รับช่วงต่อจากบริษัท Reemtsma Cigarettenfabriken ประเทศเยอรมัน และกลายมาเป็นบริษัทบุหรี่ระดับโลกในเวลาต่อมา ปัจจุบันบริษัท Imperial Tobacco ได้ถูกจัดให้อยู่ในอันดับที่ 4 ของบริษัทบุหรี่ที่ใหญ่ที่สุดระดับโลก จากการขายบุหรี่มากกว่า 130 ประเทศทั่วโลก มีพนักงานประมาณ 14,500 คน และอีก 32 โรงงานผลิตบุหรี่ทั่วโลก

สำหรับ American Tobacco Company ก่อตั้งโดย J.B. Duke ในปี 1890 ซึ่งเป็นการควบรวมอุตสาหกรรมบุหรี่ของหลายบริษัท อย่างเช่น Allen and Ginter และ Goodwin & Company บริษัทได้เข้าไปครอบงำอุตสาหกรรมบุหรี่ของประเทศ ในลักษณะเดียวกับบริษัท Stand Oil ที่ทำกับอุตสาหกรรมน้ำมัน คือการเข้าครองครองกิจการบริษัทคู่แข่งกว่า 200 บริษัท ต่อมากฎหมาย Antitrust ซึ่งเริ่มบังคับในปี 1907 ได้ทำให้บริษัทต้องแตกออกเป็นบริษัทย่อย ๆ อีกครั้งในปี 1911 ที่สำคัญได้แก่บริษัท American Tobacco Company, R.J. Reynolds, Liggett & Meyers Tobacco Company และ Lorillard

Rothmans UK Holdings Limited

Louis Rothman ผู้ก่อตั้งบริษัท ซึ่งเป็นชาวยูเครน อพยพเข้ามาอยู่ในลอนดอนตอนอายุ 18 ปี ในปี ค.ศ. 1887 ได้เข้าทำงานในอุตสาหกรรมยาสูบของอังกฤษ เมื่อปี ค.ศ. 1890 เขาได้เปิดธุรกิจของตนเอง เป็นร้านขายบุหรี่ ซึ่งทำในตอนกลางคืน แล้วขายให้แก่พวกผู้สื่อข่าวและคนทำงานการพิมพ์ในตอนกลางวัน กิจการของเขาก้าวหน้ามีชื่อเสียง ในช่วงปี 1902 ผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงคือ Pall Mall, Royal Favourites ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 Rothmans ได้ผลิตบุหรี่ปลอดภาษีป้อนให้แก่กองทัพอังกฤษที่เข้าร่วมในสงคราม หลังสงครามโลกนั้น กิจการของบริษัทได้ควบรวมกับ Rembrandt Group และ Carreras เมื่อปี ค.ศ. 1966 กลุ่มบริษัทได้เป็นกลุ่มแรกที่เปิดดำเนินการอุตสาหกรรมบุหรี่ในประเทศบราซิล แต่ต่อมาได้ขายกิจการไป ในช่วยทศวรรษที่ 1970s ได้มีการควบรวมอุตสาหกรรม

บุหรี่ย่างกว้างขวางนั้น กลุ่มบริษัทก็ได้ตั้ง Rothmans International ขึ้นมา โดยรวมเอา Carreras Rothman ของอังกฤษ Martin Brinkmann ของเยอรมันตะวันตก Tabacofina ของเบลเยียม และ Tiermac ของเนเธอร์แลนด์เข้าด้วยกัน และนอกจากนั้น ยังสามารถซื้อหุ้นของ Alfred Dunhill Limited ซึ่งเป็นผู้ผลิตบุหรี่คู่แข่งได้เกิน 51% Rothmans International ภายหลังได้ขยายกิจการออกไปทำอย่างอื่นด้วยนอกเหนือจากบุหรี่ อย่างเช่น สุขภัณฑ์ เครื่องแต่งกายชายและของใช้หรูหราหลายรายการ ในปี ค.ศ. 1993 บริษัทได้ปรับโครงสร้างโดยแยกเอากิจการที่เกี่ยวกับบุหรี่ออกมาจากกิจการด้านอื่นของบริษัท

R.J. Reynolds Tobacco Company

บริษัทได้ก่อตั้งโดย Richard Joshua Reynolds ในปี 1984 สำนักงานใหญ่ของบริษัทตั้งอยู่ที่ตึก Reynolds ใน Winston Salem โรงงานที่ใหญ่ที่สุดของ R.J. Reynolds มีขนาด 190,000 ตารางเมตร สร้างเมื่อปี ค.ศ. 1986 อยู่ใน Tobaccovill มลรัฐ North Carolina ซึ่งอยู่ใกล้กับสำนักงานใหญ่ของบริษัทนั่นเอง นอกจากนี้ยังมีโรงงานของบริษัทอีก 2-3 แห่งในอเมริกา โรงงานเหล่านี้จ้างคนรวมทั้งหมด 6,800 คน ยี่ห้อนุหรี่ที่ผลิตโดย R.J. Reynolds ได้แก่ Camel, Kool, Winston, Salem, Doral, Eclipse, ExportA and Pall Mall บุหรี่ที่ผลิตโดย R.J. Reynolds 5 ยี่ห้อ คิดอันดับ 1 ใน 10 ของยี่ห้อนุหรี่ที่มียอดขายสูงสุดในอเมริกา และมีการประมาณว่าบุหรี่ยี่ห้อ 1 ใน 3 มวน ที่บริโภคในอเมริกาผลิตโดย R.J. Reynolds ในปี 2004 R.J. Reynolds ควบรวมกิจการกับ British American Tobacco ภายใต้อัชชื่อ Brown&Williamson ต่อมาในปี ค.ศ.2006 ได้รับสิทธิเหนือกว่าคือผลิตยาสูบที่ไม่สูบ (ใช้เคี้ยว) ได้แก่ Kodiak and Grizzly

จะเห็นได้ชัดเจนว่า การควบกิจการกับอุตสาหกรรมบุหรี่ยี่สิบปีมาแล้ว ผลก็คือทำให้บริษัทที่ทำธุรกิจอุตสาหกรรมบุหรี่ยี่สิบปี มีขนาดใหญ่ และขยายธุรกิจออกไปครอบคลุมกิจการอื่น ๆ และเป็นผู้ถือหุ้นทั้งในธุรกิจอุตสาหกรรมบุหรี่ยี่สิบปี และธุรกิจอื่น ๆ อีกมาก การที่บริษัทขนาดของธุรกิจที่ใหญ่ และครอบคลุมธุรกิจหลายด้าน และได้ขยายธุรกิจของตนเอง ออกไปครอบคลุมภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลก ได้ทำให้อุตสาหกรรมบุหรี่ยี่สิบปี เป็นอุตสาหกรรมที่ทรงพลัง มีอำนาจการต่อรอง เหนือรัฐบาล องค์กรระหว่างประเทศ และอุตสาหกรรมคู่แข่งอย่างมาก

2.2.2 การค้าเสรีและการแพร่อิทธิพลบุหรี่ยี่สิบปี - กรณี GATT

GATT คือข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้าหรือแอกดต์ (General Agreements on Tariffs and Trade: GATT) ซึ่งอยู่ภายใต้กรอบการทำงานของ องค์การการค้าโลก หรือ World Trade Organization (WTO) องค์การดังกล่าวนี้มีบทบาทสำคัญในการดูแลรับผิดชอบด้านกฎระเบียบเกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศ นโยบายหลักของ WTO ในปัจจุบันก็คือการสนับสนุนการค้าเสรี เพื่อให้

บรรลุถึงการค้าเสรี WTO ได้ใช้ความพยายามในการเจรจา หรือสร้างมาตรการต่าง ๆ ที่ใช้ระหว่างประเทศ เพื่อให้ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกขจัดปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการค้าระหว่างกัน โดยเฉพาะอุปสรรคในเรื่องภาษีศุลกากร โดยหลักคิดแล้ว ประเทศต่าง ๆ ควรจะต้องลดภาษีศุลกากรลงให้น้อยที่สุด หรือไม่มีเลย เพื่อเปิดให้มีการแข่งขันกันอย่างเสรี แต่ภายใต้ข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า (GATT) ได้ให้สิทธิแก่ประเทศต่างๆ ในการออกบังคับเกี่ยวกับภาษีศุลกากร เพื่อปกป้องสุขภาพของประชาชน แต่ข้อบังคับต่าง ๆ เหล่านี้ จะต้องใช้บังคับกับสินค้าประเภทเดียวกัน ที่ผลิตภายในประเทศ และภายนอกประเทศอย่างเท่าเทียมกันด้วย (Article XX) กล่าวอย่างสรุปก็คือ ประเทศต่าง ๆ มีสิทธิที่จะออกระเบียบกำหนดในเรื่องภาษีศุลกากรสำหรับสินค้านำเข้า (นุหรี) ได้ เนื่องจากนุหรี จะมีผลต่อสุขภาพของประชาชน อย่างไรก็ตาม ประเทศนั้น ๆ ก็ต้องเก็บภาษีจากนุหรีที่ผลิตในประเทศ ในอัตราที่เสมอภาคกับภาษีศุลกากรสำหรับนุหรีนำเข้านั้น ๆ

ข้อตกลง GATT ที่ได้กล่าวโดยย่อข้างต้น กลายเป็นเครื่องมือของบริษัทข้ามชาติ ในการเข้ามาแทรกแซงการบริโภคนุหรี โดยที่เราได้กล่าวแล้วว่า ในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก ได้มีความตระหนักในเรื่องของภัยจากการบริโภคนุหรีต่อเนื่องมาตลอด 4 ทศวรรษ ผลก็คือ ทำให้ตลาดหรือผู้บริโภคในประเทศอุตสาหกรรมลดลง ในขณะที่ต้นทุนของบริษัทเหล่านี้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการระงับข้อพิพาททางกฎหมาย เงื่อนไขเช่นนี้ ทำให้บริษัท จะต้องขยายตลาดมาในประเทศโลกที่สาม ในกรณีของประเทศไทย มีอุปสรรคสำหรับบริษัทเหล่านี้ ก็คือ ประเทศไทยมีกฎหมายผูกขาดการผลิตและการค้านุหรี ตัวแทนจากสำนักผู้แทนการค้าสหรัฐ (United State Trade Representative: USTR) พ.ศ. 2532) ได้รับคำร้องเรียนจากสมาคมผู้ส่งออกนุหรีสหรัฐอเมริกา (United State Cigarette Export Association : USCEA) ประกอบด้วยบริษัทฟิลิป มอร์ริส(เจ้าของนุหรีมาร์ลโบ โร, แอลแอนด์ เอ็ม) บริษัทอาร์ เจเรย์โนลด์ (เจ้าของนุหรีวินสตัน, ซาเล็ม) และบริษัทบราวน์แอนด์ วิลเลียมสัน ซึ่งเป็นบริษัทลูกของบริษัทบริติชอเมริกัน โทแบคโค (เจ้าของนุหรี 555) เนื่องจากไม่ยอมเปิดให้มีการนำเข้านุหรีต่างประเทศอย่างถูกกฎหมาย และขกเลิกการเก็บภาษีศุลกากรและอนุญาตให้มีการโฆษณา นุหรีได้ในทุกสื่อ โดยอ้างว่าการปฏิบัติของรัฐบาลไทยส่งผลให้บริษัทนุหรีของสหรัฐอเมริกาต้องสูญเสียผลประโยชน์จากการส่งออกสินค้าอย่างน้อยปีละ 166 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (สังคีต พิริยะรังสรรค์ และคณะ, 2547) แล้วขอให้ประธานาธิบดีบุชใช้ มาตรา 301 ของกฎหมายการค้า 2517 ได้

มาตรา 301 ที่ได้กล่าวถึงข้างต้น เป็นกฎหมายภายในของประเทศสหรัฐอเมริกา คือกำหนดให้ประเทศสหรัฐอเมริกา สามารถพิจารณาให้สิทธิพิเศษแก่ประเทศคู่ค้า ซึ่งเป็นประเทศบริวาร ให้ได้รับการยกเว้นภาษี หรือภาษีที่ต่ำกว่าที่เก็บจากสินค้าประเภทเดียวกันจากแหล่งผลิตที่อื่น เพื่อให้สินค้าจากประเทศเหล่านั้น สามารถส่งเข้าไปขายในสหรัฐอเมริกาได้ มาตรการทางนโยบายนี้ เรียกสั้น ๆ ว่า GSP กฎหมายนี้ ให้ประโยชน์แก่ประเทศที่กำลังพัฒนา ที่ต้องพึ่งการส่งออก แต่ในขณะเดียวกันก็ให้

อำนาจต่อรองแก่สหรัฐอเมริกา เนื้อประเทศคู่ค้า และความจริงแล้ว ถ้าจะวิเคราะห์ตามหลักของ GATT กฎหมายฉบับนี้ของอเมริกา ก็เป็นการเลือกปฏิบัติในอีกทางหนึ่ง แต่เป็นการเลือกปฏิบัติที่มองว่า ประเทศกำลังพัฒนาได้รับประโยชน์

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2533 มีการตัดสินคำร้องของสหรัฐอเมริกา (บริษัทบุหรี่ย้ำชาติ) ต่อ GATT ในการเจรจาแอดด์รอบที่สอง ที่กรุงเจนีวา คำพิพากษาของแอดด์ได้ตัดสินไทยแพ้ คำตัดสินอย่างเป็นทางการของ GATT ได้นำไปสู่แนวทางในการปฏิบัติตามกฎบัตรแอดด์ 3 ข้อ คือ (ประกิต วาที่สาธกกิจ, 2549)

1. การที่รัฐบาลไทยห้ามนำเข้าบุหรี่ต่างประเทศนั้น เป็นการผิดต่อบทบัญญัติของแอดด์ มาตรา 3 คือ รัฐบาลไทยเลือกปฏิบัติ โดยให้มีการขายบุหรี่ในไทยได้ แต่ห้ามนำเข้าบุหรี่ต่างประเทศ และรัฐบาลไทยเองผลิตสินค้าบุหรี่

2. ข้อกล่าวหาที่อเมริกา บอกว่ารัฐบาลไทยเก็บอัตราภาษีบุหรี่ไม่เป็นธรรมนั้น ลูกขุนแอดด์ ตัดสินว่า รัฐบาลไทยได้แก้ไขแล้วโดยการปรับอัตราภาษีให้เท่ากัน เพราะฉะนั้นข้อนี้จึงไม่ผิด

3. รัฐบาลไทยสามารถที่จะกำหนดมาตรการต่างๆ เพื่อควบคุมการสูบบุหรี่ในประเทศได้ ตั้งแต่การออกกฎหมายห้ามโฆษณา การให้มีการพิมพ์คำเตือน การห้ามสูบบุหรี่ ในที่สาธารณะ การขึ้นภาษี เป็นต้น แต่ต้องปฏิบัติต่อบุหรี่ที่ไทยผลิตเองและบุหรี่ยานำเข้าอย่างเท่าเทียมกัน

ผลการตัดสินถือว่า “เสมอกัน” หรือเป็นความพ่ายแพ้ทางการค้า แต่เป็นชัยชนะของสุขภาพ เพราะการคำตัดสินของ GATT ได้ให้น้ำหนักกับ มาตรา 20 บี ของแอดด์ที่ระบุว่า ประเทศหนึ่งสามารถที่จะนำเข้าสินค้าบางชนิดได้ ด้วยเหตุผลเพื่อปกป้องสุขภาพของคน สัตว์หรือพืช ที่ประเทศไทยได้ยกมาเป็นข้อต่อสู้ อย่างไรก็ตาม กรณีที่ได้ยกมาให้เห็นข้างต้นชี้ให้เห็นว่า อำนาจการต่อรองของบริษัทข้ามชาติบุหรี่ มีเหนือคู่แข่งคือ รัฐบาลไทยอย่างมาก การเปิดเสรีทางการค้าในกรณีของ GATT ที่ได้กล่าวข้างต้นนั้น ชี้ให้เห็นชัดเจนถึงช่องทางที่บริษัทข้ามชาติ จะสามารถแทรกแซงหรือเข้ามา มีอิทธิพลทั้งในด้านการผลิต และการบริโภคบุหรี่ ของประเทศที่กำลังพัฒนา เกมส์การต่อรองที่บริษัทข้ามชาตินำมาใช้ก็คือ คุณจะเปิดให้ประชากรในประเทศคุณได้ expose กับบุหรี่ยานำเข้า หรือจะยอมให้แรงงานในอุตสาหกรรมส่งออกตกงาน หรือประเทศมีปัญหาในทางเศรษฐกิจเกมส์นี้ประเทศที่กำลังพัฒนาล้วนแต่ตกเป็นรองแก่บริษัทข้ามชาติบุหรี่ทั้งสิ้น

2.2.3 บริษัทข้ามชาติและการแทรกแซงประชาคมเศรษฐกิจ

ภายใต้การเปิดการค้าเสรี และการแข่งขันการค้าระหว่างประเทศเพิ่มขึ้น ประเทศต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาคของโลก ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มประชาคมนานาชาติ อย่างเช่น กลุ่มประชาคมเศรษฐกิจร่วมยุโรป กลุ่มประชาคมอาเซียน เป็นต้น การรวมกันเป็นประชาคมเช่นนี้ ในด้านหนึ่งได้ก่อให้เกิดความร่วมมือทางการค้า หรือการจับคู่อุปสรรคทางการค้า ระหว่างสมาชิกกลุ่มเศรษฐกิจ

นั้น ๆ แต่อีกด้านหนึ่ง ก็เป็นการสร้างมาตรการกีดกันประเทศอื่น ๆ ที่ไม่ใช่สมาชิกด้วย ข้อตกลงทางการค้าที่อยู่ในรูปของประชาคมระหว่างประเทศในระดับภูมิภาคที่สำคัญคือ ข้อตกลงการค้าเสรีที่สำคัญ ได้แก่ ข้อตกลงการค้าเสรีของอเมริกาเหนือ (The North American Free Trade Agreements หรือ NAFTA) ข้อตกลงทางการค้าสหภาพยุโรป (European Union หรือ EU) และเขตการค้าเสรีอาเซียน (Asian Free Trade Area หรือ AFTA) วิธีการที่บริษัทข้ามชาติใช้คือ เข้ามาตั้งโรงงานการผลิตในระดับภูมิภาค แล้วส่งนูหรือไปขายยังประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาค ในกรณีของ NAFTA มีโรงงานของบริษัทฟิลิปมอริส ไปตั้งโรงงานที่ประเทศมาเลเซีย และฟิลิปปินส์ (Stephen Haman และคณะ, 2548) นูหรือของบริษัทข้ามชาติ ที่ผลิตขึ้นในเขต AFTA ก็สามารถส่งไปขายในประเทศของกลุ่มสมาชิกได้ เช่นเดียวกับสินค้าอื่น เนื่องจาก NAFTA ยังไม่มีระเบียบหรือข้อยกเว้นในเรื่องนี้

2.2.4 การให้ความช่วยเหลือของบริษัทข้ามชาติ

การเข้าครอบงำอุตสาหกรรมนูหรือทั่วโลก มีลักษณะที่เหมือนสูตรสำเร็จที่บรรษัทนูหรือข้ามชาติจะใช้กลยุทธ์ในการรุกยึดตลาดกับทุกประเทศ ด้วยวิธี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรกเสนอการช่วยเหลือเพิ่มขีดความสามารถทางเทคโนโลยี ขอลงทุนร่วมกับโรงงานยาสูบของรัฐ ซึ่งนำยุทธศาสตร์ของกิจการ โรงงานยาสูบของประเทศ และสุดท้าย คือ การเข้ายึดครอง (takeover) กิจการเป็นของตนเองอย่างสิ้นเชิง ซึ่ง หทัย ชิตานนท์ (2540) ได้อธิบาย 4 ขั้นตอนในการเข้าครอบงำของบริษัทต่างชาติ ดังนี้คือ

1) **ระยะเกี่ยวพาราตี** เมื่อบริษัทนูหรือข้ามชาติ สามารถเข้ามาเปิดตลาดได้ สิ่งแรกที่ทำคือ เริ่มเสนอการช่วยเหลือเพิ่มขีดความสามารถทางเทคโนโลยี ทั้งในด้านการปลูก บ่มใบยา และการผลิตนูหรือโรงงาน จะอุปถัมภ์จัดการให้เดินทางไปดูงานในต่างประเทศ ซึ่งกรณีตัวอย่างที่ประเทศจีนซึ่งมีผู้สูบบุหรี่มากที่สุดในโลกถึง 300 ล้านคน ถึงแม้นูหรือต่างประเทศจะยังไม่ได้รับอนุญาตให้วางจำหน่ายได้ แต่บริษัทนูหรือข้ามชาติก็ได้ส่งวัตถุดิบเข้าไปสู่ขบวนการผลิต เข้าไปช่วยเกษตรกรจีนปลูกใบยาสูบ เป็นต้น

2) **ระยะแต่งงาน** เมื่อตีสนิทแล้วก็ถึงขั้นการสมรส กล่าวคือ จะมีการขอลงทุนร่วม (joint venture) กับโรงงานยาสูบของรัฐ นับเป็นการ “ปักหลัก” อย่างมั่นคง ดังที่ประเทศเวียดนาม ประเทศจีน ประเทศเขมร อินโดนีเซีย เป็นต้น ประเทศเหล่านี้ร่วมทุนกับบรรษัทข้ามชาติ เช่น บริษัทอเมริกันอาร์เจอร์ไนลด์ บริษัทฟิลิปมอริส บริษัททรอธแมนส์โฮลคิงส์ ตามลำดับ

3) **ระยะการแต่งงานไม่ราบรื่น** บรรษัทข้ามชาติจะเริ่มออกฉาย โดยการเบ่งกล้ำ ด้วยการที่มีฐานะเป็นอภิมหาเศรษฐี พร้อมกันได้รับการหนุนหลังจากรัฐบาลอภิมหาอำนาจของตน เริ่มมีเสียงแข็งและดำรงตนเป็นผู้ชี้แนะในยุทธศาสตร์ของกิจการ โรงงานยาสูบ ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจของ

ประเทศเจ้าของบ้าน ในทวีปเอเชียโรงงานยาสูบของรัฐในหลายประเทศได้แปรสภาพเป็นเอกชนบางส่วน (quasi private) และนำกลยุทธ์การตลาดของบริษัทบุหรี่ตะวันตกมาใช้เพื่อให้ประชาชนคนสูบบุหรี่มากขึ้น และตายมากขึ้น ผลกำไรที่ได้ส่วนใหญ่ถูกส่งกลับไปเข้าธนาคารในสหรัฐ อังกฤษ และญี่ปุ่น

4) **ระยะการหย่าร้าง** เมื่อโรงงานยาสูบของรัฐอ่อนแอลง บริษัทข้ามชาติก็จะหย่าขาดตดสภาพการสมรส สุดท้ายก็เข้ายึด (takeover) กิจการเป็นของตนเองอย่างสิ้นเชิง ซึ่งในทวีปอเมริกาใต้ โรงงานยาสูบรัฐสามในสี่ ต้องสดสภาพเป็นเพียงสาขาของบริษัทข้ามชาติ

กล่าวโดยสรุป การช่วยเหลือของบริษัทข้ามชาติ ในที่สุดจะนำไปสู่การครอบงำหรือการเทคโอเวอร์ ซึ่งจะทำให้อุตสาหกรรมตกอยู่ภายใต้การควบคุมของบริษัทข้ามชาติโดยสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม ในกรณีของไทย ขณะนี้อุตสาหกรรมยังอยู่ภายใต้การผูกขาดของรัฐ การแทรกแซงในรูปแบบนี้จึงอาจจะยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจนในปัจจุบัน

2.2.5 เขตการค้าเสรี (Free Trade Area - FTA)

การค้าเสรี ในปัจจุบันได้ก้าวไปสู่การเจรจาทำข้อตกลงทางการค้าแบบทวิภาคี ระหว่างภูมิภาคหรือระหว่างประเทศ ซึ่งในปัจจุบัน ประเทศไทยได้ทำข้อตกลง FTA และกำลังเจรจากับประเทศต่าง ๆ อยู่ ซึ่งการเจรจาการค้าเสรี อาจจะทำให้ได้ในสามแบบ แบบแรก เป็นการเจรจาแบบพหุภาคีในองค์การการค้าโลก แบบที่สอง เป็นการเจรจารวมกลุ่มทางภูมิภาค (Regional Integration) อย่างเช่นการจัดทำเขตการค้าเสรีแห่งทวีปอเมริกาเหนือ (NAFTA) ซึ่งครอบคลุมสหรัฐอเมริกา แคนาดา และเม็กซิโก แบบที่สาม เป็นการเจรจาและตกลงทางการค้าแบบทวิภาคี ในสถานะที่การเจรจาและการจัดทำการค้าเสรีระดับพหุภาคีและระดับภูมิภาคมีอุปสรรค และเป็นไปได้ช้า ประเทศต่าง ๆ ได้หันมาทำความตกลงการค้าเสรีแบบทวิภาคีมากขึ้น

ปัจจุบันประเทศไทยได้มีการจัดทำความตกลงเขตการค้าเสรีกับประเทศต่าง ๆ ในรูปแบบทวิภาคี (สภาพที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549) เช่น ความตกลงเขตการค้าเสรีระหว่างไทย-จีน มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2546 ซึ่งได้เปิดตลาดสินค้าเกษตรพิกัด 07-08 (ผักและผลไม้) ส่วนการจัดทำความตกลงเขตการค้าเสรีระหว่างไทย-ออสเตรเลีย มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2548 และการจัดทำความตกลงเขตการค้าเสรีระหว่างไทย-นิวซีแลนด์ มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม 2548 นอกจากนี้ ไทยยังได้มีการเจรจากับประเทศต่าง ๆ อยู่ ซึ่งการเจรจาเหล่านี้จะมีผลต่อการค้าบุหรี่โดยสรุปดังต่อไปนี้

- **เขตการค้าเสรีระหว่างไทย-สหรัฐอเมริกา**

การเจรจาจัดทำความตกลงเขตการค้าเสรีระหว่างไทย-สหรัฐอเมริกา (กรมเจรจาการค้า

ระหว่างประเทศ, 2550) ได้เริ่มขึ้นหลังจากที่ไทยและสหรัฐฯ ได้ลงนามกรอบความตกลงด้านการค้า การลงทุน (Trade and Investment Framework Agreement : TIFA) เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2545 เพื่อ แก้ไขปัญหาและอุปสรรคทางการค้าระหว่างกัน ต่อมาไทยและสหรัฐฯ ได้เจรจาหารือต่อกันผ่าน มาแล้ว 6 รอบ โดยสหรัฐฯ ได้เสนอกกรอบการเจรจาที่ครอบคลุมเบ็ดเสร็จ (Comprehensive) แทบ ทุกด้าน โดยจะครอบคลุมในเรื่องการเปิดเสรีด้านการค้าสินค้า การค้าบริการ การลงทุน และความ ร่วมมือทางเศรษฐกิจในสาขาต่าง ๆ ซึ่งการเจรจาแบ่งออกเป็น 22 กลุ่ม ได้แก่ การเปิดตลาดสินค้า เกษตร การเปิดตลาดสินค้าอุตสาหกรรม การเปิดตลาดสิ่งทอและเสื้อผ้าสำเร็จรูป กัญชาด้วย แห่ต่างกำเนิดสินค้า การค้าบริการ การลงทุน โทรคมนาคม การเปิดเสรีภาคการเงิน พาณิชย อิเล็กทรอนิกส์ ระเบียบพิธีการศุลกากร มาตรการสุขอนามัย มาตรการเยียวยาทางการค้า ความ โปร่งใส การระงับข้อพิพาท การจัดซื้อโดยรัฐ นโยบายการแข่งขัน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิชาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ทรัพย์สินทางปัญญา อุปสรรคทางเทคนิคต่อการค้า การ สร้างขีดความสามารถทางการค้า แรงงานและสิ่งแวดล้อม

การเจรจาทั้ง 6 รอบที่ผ่านมา นั้น เป็นการแลกเปลี่ยนความเห็นและข้อมูลเพื่อกำหนดกรอบ เจรจาและทำความเข้าใจระบบของแต่ละฝ่าย ได้มีการศึกษาร่างข้อบท (Text) และร่างโต้ตอบที่ไทย และสหรัฐฯ ได้ยื่นในบางกลุ่มเจรจา รวมทั้งในกลุ่มการเปิดตลาดสินค้า ได้มีการแลกเปลี่ยน Requests และ Offers ของแต่ละฝ่ายด้วย ซึ่งในการเจรจาหารือไทยได้มุ่งเน้นให้สหรัฐฯ รมิกามี นำเข้าสินค้าจากไทย และมุ่งส่งเสริม ลด และจัดอุปสรรคในการส่งสินค้าและบริการของไทยเข้าสู่ ตลาดสหรัฐฯ (Market Access) รวมทั้งเสนอให้มีการเจรจาในเรื่องการสร้างขีดความสามารถทาง การค้า และเทคนิคในการปรับปรุงมาตรฐานสินค้าให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งปัจจุบันสหรัฐฯ ขอหยุดการเจรจา โดยให้มีการสานต่อความสัมพันธ์ทางการค้าและการหารือในประเด็นต่าง ๆ ได้ตามปกติ

การเจรจาทำความตกลงเขตการค้าเสรีระหว่างไทยกับสหรัฐฯ ก่อให้เกิดประโยชน์ในบาง สาขา เช่น การส่งออกสินค้าประเภทยานยนต์ขนาดเล็กและชิ้นส่วนยานยนต์ อุตสาหกรรมอาหาร อุตสาหกรรมสิ่งทอ เครื่องประดับและอัญมณี เป็นต้น ซึ่งผลประโยชน์ดังกล่าวอาจมีขอบเขตจำกัด และมีผลเพียงในระยะสั้นเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น อาจเป็นผลกระทบระยะยาวอันเนื่องมาจากการเปิด โอกาสให้ต่างชาติเข้ามาครอบครองกิจการและทรัพยากรที่เกี่ยวกับความมั่นคงและความอยู่รอดของ ประเทศ ยกตัวอย่างเช่น การเจรจาการค้าเสรีในเรื่องที่เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ยาสูบ มีสองประการ *ประการแรก* หากเปิดเสรีทางการค้าโดยเฉพาะสินค้าเกษตร (รวมถึงผลิตภัณฑ์ยาสูบ) ทำให้ราคา ผลผลิตของเกษตรกรต่ำกว่าความเป็นจริง เนื่องจากสหรัฐฯ รมิกามี นโยบายหรือกฎหมายตอบโต้การ ทุ่มตลาดและยังคงให้การอุดหนุนเกษตรกรของสหรัฐฯ อยู่ดี (ผู้จัดการรายสัปดาห์, 2547)

ประการที่สอง ในการกำหนดให้ภาษีผลิตภัณฑ์ยาสูบอยู่ในระดับต่ำและยังคงเกี่ยวไปถึง เรื่องความสามารถของประเทศในการออกมาตรการทางสาธารณสุขเพื่อควบคุมการระบาดของการ

บริหารยาสูบ กล่าวโดยนัย การเปิดตลาดนำเข้าผลิตภัณฑ์ยาสูบจะนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของอัตราและ การบริโภคยาสูบ ผลที่ตามมาอย่างเห็นได้ชัดเจนนี้อาจเกิดโรคและการตายจากยาสูบจะมีมากขึ้น (हत्य ชิตานนท์, 2547)

- **เขตการค้าเสรีไทย-จีน**

ประเทศไทยกับประเทศจีน ได้ทำความตกลงเขตการค้าเสรีภายใต้กรอบความตกลงความร่วมมือทางเศรษฐกิจอาเซียน-จีน (Framework Agreement on Comprehensive Economic Co-operation between ASEAN and China) ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2546 เพื่อเป็นกรอบและแนวทาง สำหรับการเจรจาจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน-จีน ที่ครอบคลุมทั้งเรื่องการค้าเสรีการค้าสินค้า การค้า บริการ การลงทุน และความร่วมมือทางเศรษฐกิจต่างๆ โดยทั้งสองประเทศได้เปิดเสรีการค้าสินค้า โดยเน้นเรื่องการลดภาษีระหว่างกัน ในสินค้าเกษตรพิกัด 07-08 (ผักและผลไม้) เป็นหลัก ทำให้ตลาด ของผักและผลไม้ระหว่างไทย-จีนขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ซึ่งประเทศจีนเป็นผู้ส่งออกผักและผลไม้เข้ามา ยังประเทศไทยมากกว่า

นอกจากนี้ การเปิดเขตเสรีการค้าอาเซียนยังเกี่ยวข้องกับเรื่องผลิตภัณฑ์ยาสูบ (ผู้จัดการ รายวัน, 2549) ซึ่งมีการนำเข้าบุหรี่ต่างประเทศ ส่งผลทำให้เกิดการแข่งขันกันสูงจนทำให้บุหรี่ไทยถูก แย่งตลาด มีการลักลอบนำเข้าบุหรี่ต่างประเทศ และนำเข้าใบยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียจากจีนเนื่องจากใบ ยาสูบจากจีนมีราคาถูก และไม่มีการส่งเสริมการแข่งขันไปต่างประเทศเพราะโรงงานยาสูบผูกขาดการ ผลิตเพียงผู้เดียว ยิ่งไปกว่านั้น ในปี 2549 ได้มีการลดโควตารับซื้อใบยาสูบอีก 20% (9 ล้านกิโลกรัม/ ปี) และรัฐบาลมีการรณรงค์ให้ประชาชนเลิกสูบบุหรี่ ทำให้การจำหน่ายบุหรี่มีแนวโน้มลดลงอย่าง ต่อเนื่อง จึงมีความจำเป็นที่รัฐบาลต้องลดโควตาของกลุ่มผู้ผลิตใบยาสูบให้กับโรงงาน จากเหตุการณ์ ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบและโรงบ่มเป็นอย่างมาก

- **เขตการค้าเสรีระหว่างไทย-ญี่ปุ่น**

ความตกลงหุ้นส่วนเศรษฐกิจไทย-ญี่ปุ่น (Japan-Thailand Economic Partnership Agreement: JTEPA) ได้มีการลงนามเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2550 ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน 2550 โดยกรอบการเจรจาแบ่งออกเป็น การค้าสินค้า (การค้าสินค้า กฎว่าด้วยถิ่นกำเนิดสินค้า พิธีการ ศุลกากร การค้าไร้กระดาษ การยอมรับมาตรฐานร่วมกัน) การลงทุน/บริการ (การค้า บริการ การ ลงทุน การเคลื่อนย้ายบุคคลธรรมดา) ทรัพย์สินทางปัญญา การจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐ นโยบายการ แข่งขัน ความร่วมมือ (เกษตรและป่าไม้ การศึกษาและทรัพยากรมนุษย์ บรรยากาศการลงทุน การ บริการการเงิน ICT วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี SMEs การท่องเที่ยว การส่งเสริมการค้าและการ ลงทุน) การระงับข้อพิพาท และบทบัญญัติทั่วไป

ทั้งนี้ การเปิดเสรีด้านการค้าสินค้าระหว่างไทยกับญี่ปุ่น จะส่งผลให้สินค้าส่งออกของไทย ได้รับประโยชน์จากการลดภาษีนำเข้าและมีความได้เปรียบด้านราคาเมื่อเทียบกับประเทศคู่แข่งสำคัญ ทำให้การส่งออกสินค้าไทยไปยังตลาดญี่ปุ่นขยายตัวมากขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งสินค้าเกษตร อันเป็นผลมาจากความพยายามในการลดอุปสรรคทางการค้าระหว่างกัน โดยเฉพาะประเด็นด้านมาตรฐานสุขอนามัยและสุขอนามัยพืช (SPS) ส่งผลให้สินค้าเกษตรหลากหลายประเภทของไทยจะสามารถเข้าถึงตลาดญี่ปุ่นได้ง่ายและมากขึ้น ทั้งในกลุ่มประมง กลุ่มอุตสาหกรรมเกษตร และกลุ่มเกษตรอาหารทะเลกระป๋องและแปรรูป ขางพาราและผลิตภัณฑ์ยาง รวมถึงการผลิตผลิตภัณฑ์ยาสูบนั้นอยู่ในสาขาการผลิต (อี) สาขาย่อย (เป็นสาขาเฉพาะที่อาจทำข้อผูกพันไว้) ซึ่งพบว่าไม่ผูกพันในเรื่องเงื่อนไขการลงทุน กล่าวคือ ญี่ปุ่นอาจนำมาใช้หรือคงไว้ซึ่งมาตรการใดๆ ที่ระบุเงื่อนไขและข้อจำกัดเรื่องคุณสมบัติเรื่องการปฏิบัติเยี่ยงคนชาติ (National Treatment) หรืออาจกำหนดหรือบังคับใช้ข้อกำหนดให้ปฏิบัติแล้วแต่กรณี นอกจากนี้ การกำหนดประเภทอุตสาหกรรมของการผลิตผลิตภัณฑ์ยาสูบ ได้จัดให้อยู่ในกลุ่มของ (ซี) สาขาย่อย ซึ่งเป็นการแบ่งประเภทอุตสาหกรรมในกรณีที่เกี่ยวข้อง กล่าวถึง กิจกรรมที่อาจครอบคลุมโดยมาตรการตามรหัสการแบ่งประเภทอุตสาหกรรมภายในประเทศ กล่าวคือ ในกรณีที่การผลิตผลิตภัณฑ์ยาสูบ ซึ่งจำกัดอยู่เฉพาะวิสาหกิจหรือองค์กรของรัฐที่ได้รับการแต่งตั้ง ได้เปิดเสรีให้กับผู้อื่นที่นอกเหนือจากวิสาหกิจหรือองค์กรของรัฐที่ได้รับการมอบหมาย หรือในกรณีที่วิสาหกิจหรือองค์กรของรัฐที่ได้รับการมอบหมายดังกล่าวไม่ดำเนินการบนพื้นฐานที่ไม่ใช่เชิงพาณิชย์อีกต่อไป ญี่ปุ่นอาจนำมาใช้หรือคงไว้ซึ่งมาตรการใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเหล่านั้น

กล่าวโดยสรุป บริษัทุหรือข้ามชาติ จะสามารถเข้ามามีอิทธิพลต่อการควบคุมบุหรี่ได้หลายด้าน ประการแรก โดยบริษัทุหรือต่างชาติ ซึ่งเป็นบริษัทขนาดใหญ่ มีธุรกิจครอบคลุมกิจการหลายด้าน ได้รวมตัวกันใช้อิทธิพลเหนือรัฐบาลของตนเอง ให้เจรจาเพื่อให้ประเทศต่าง ๆ เปิดให้บุหรี่ของบริษัทุหรือข้ามชาติ นำเข้าไปขายได้ โดยผ่านองค์กรระหว่างประเทศ ซึ่งประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกสามารถมีอิทธิพลเหนือกิจการต่าง ๆ เหล่านี้ ประการที่สอง บริษัทุหรือข้ามชาติ สามารถขยายการโรงงานการผลิตของตนเอง ไปสู่ประเทศหรือเขตเศรษฐกิจต่าง ๆ ทั่วทุกภูมิภาคของโลก การส่งบุหรี่ที่ผลิตจากโรงงานที่ตั้งอยู่ในประเทศหรือเขตเศรษฐกิจในประเทศต่าง ๆ จะได้รับการกีดกันน้อยกว่าบุหรี่ที่ส่งมาจากประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก เนื่องจากประเทศในเขตเศรษฐกิจ มีข้อตกลงความร่วมมือ ที่จะอำนวยความสะดวกในทางการค้าระหว่างกัน ประการที่สาม บริษัทุหรือข้ามชาติ อาจจะใช้อิทธิพลในทางตรงหรือทางอ้อม เพื่อให้บุหรี่หรืออุตสาหกรรมยาสูบแพร่ขยายไปสู่โลกที่สาม ผ่านการเจรจาเพื่อเปิดเขตการค้าเสรี ซึ่งในประเด็นสุดท้ายนี้ ผลกระทบต่อเรื่องการบริโภคยังไม่ปรากฏชัด แต่ผลกระทบต่อผู้ผลิตใบยาสูบเริ่มมีชัดเจน ถ้าหากจะกล่าวโดยรวม การค้าเสรี จะทำให้ธุรกิจขนาดใหญ่ซึ่งส่วนมากเป็นบริษัทุหรือต่างชาติ เข้ามาครอบงำเศรษฐกิจของไทย และแน่นอนที่สุดว่า อุตสาหกรรม

ยาสูบและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง ก็จะถูกครอบงำด้วย บริษัทเหล่านี้ จะขยายธุรกิจและทำกำไรให้กับบริษัทของตนเอง ด้วยการขยายการบริโภคบุหรี่ ซึ่งผลที่ติดตามก็คือ จะทำให้ภาระในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยที่เกิดจากการบริโภคบุหรี่ เป็นของคนไทยนั่นเอง

2.3 อุตสาหกรรมบุหรี่และการบริโภคบุหรี่ในประเทศไทย ภายใต้ยุคการค้าเสรี

2.3.1 อุตสาหกรรมบุหรี่

ถ้าเราจะมองอย่างกว้าง ๆ อุตสาหกรรมบุหรี่ในประเทศไทย ประกอบด้วยส่วนใหญ่ ๆ สองส่วนคือ ส่วนแรกเป็นการผลิตใบยาสูบ ซึ่งประกอบด้วยเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ และ โรงบ่มใบยา ส่วนที่สองเป็นโรงงานบุหรี่ ซึ่งผลิตบุหรี่มวนจากใบยาสูบ การค้าใบยาสูบในประเทศ เป็นการค้าผูกขาดตามกฎหมาย กล่าวคือ มีโรงงานยาสูบของรัฐเป็นผู้ซื้อใบยาสูบแห่งรายใหญ่ที่สุดแต่เพียงผู้เดียว เพื่อนำไปใช้ในการผลิตบุหรี่ ใบยาสูบที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นใบยาพันธุ์เวอร์จิเนีย พันธุ์อื่นๆ ใช้เพียงเล็กน้อย (ชัชวาล ตัณฑกิตติ, 2546) สินค้ายาสูบ นับว่าเป็นสินค้าที่ทำรายได้ให้แก่รัฐบาลเป็นอย่างมาก (เป็นอันดับที่ 3 รองจากน้ำมันและรถยนต์) ในปี พ.ศ. 2548 สินค้าบุหรี่จัดเก็บภาษีได้ในอัตราสูงสุด ในบรรดาสินค้าสรรพสามิตทั้งหมด คือ เก็บภาษีร้อยละ 75 และในปี พ.ศ. 2549 มีการขึ้นอัตราภาษีในอัตราร้อยละ 79 ของมูลค่าการตลาด อย่างไรก็ตาม การผลิตใบยาสูบมีแนวโน้มจะลดลง ทั้งนี้เนื่องจากกระแสการคัดค้านการสูบบุหรี่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ท่ามกลางกระแสดังกล่าวข้างต้น โรงงานยาสูบเองซึ่งเป็นผู้กุมการผลิตใบยาสูบในประเทศ นอกจากจะหาแนวทางเพื่อให้ธุรกิจดำเนินอยู่ได้ต่อไปทั้งในปัจจุบันและอนาคตแล้ว ยังต้องคำนึงถึงเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ ซึ่งสวัสดิการและคุณภาพชีวิตของคนกลุ่มนี้ ส่วนหนึ่งพึ่งพาและขึ้นต่อธุรกิจของโรงงานยาสูบ เพื่อป้องกันปัญหาใบยาเส้นตลาด โรงงานจึงแก้ปัญหาโดยการให้บริษัทเอกชนดำเนินการส่งออกใบยาไปยังต่างประเทศมากขึ้น ผลก็คือ ปริมาณการส่งออกใบยาสูบจากประเทศไทยเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะใบยาพันธุ์เวอร์จิเนียตั้งแต่ปี 2544 ถึง 2547 พบว่ายอดการรับซื้อของบริษัทผู้ส่งออก มีปริมาณการรับซื้อที่สูงกว่าปริมาณรับซื้อของโรงงานยาสูบ เช่นเดียวกับใบยาเบอร์เลย์ และเตอร์กิช มีการรับซื้อของบริษัทผู้ส่งออกมีแนวโน้มสูงขึ้น อย่างเช่น ในปี 2548 มีการส่งออกใบยาเวอร์จิเนียปริมาณสูงสุดไปยังประเทศฟิลิปปินส์ มีปริมาณถึง 1,059,520 กิโลกรัม คิดเป็นมูลค่า 134,569,803 ล้านบาท โรงงานยาสูบเองได้มีการขายใบยาส่วนของโรงงานยาสูบให้กับบริษัทเอกชนผู้ส่งออกใบยาในประเทศ และการร่วมกันส่งเสริมการผลิตใบยาในรูปแบบของการร่วมมือกัน (วรวิชัย วินิจเขตคำนวณ และคณะ, 2549) กล่าวโดยสรุป การค้าเสรีบุหรี่ที่ผ่านมา เกิดขึ้นควบคู่กับการตระหนักของสาธารณะ ต่อพิษภัยจากการสูบบุหรี่ ผลก็คือ ทำให้ปริมาณการผลิตบุหรี่ภายในประเทศ ซึ่งยังคงผูกขาดโดยรัฐ มีการชะลอตัว แต่การชะลอตัวดังกล่าวนี้ ก็มีได้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรผู้ปลูกมากนัก เนื่องจากมีการเพิ่มการส่งออก ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การผลิตโดยภาพรวมของโลกมิได้มีปริมาณลดลง อย่างเช่นบริษัท ฟิลลิป มอร์ริส อินเตอร์เนชัน

แนล รายงานว่าระหว่าง พ.ศ. 2524 ถึง 2548 มียอดการผลิตบุหรี่ยิ่งเพิ่มขึ้นจาก 249,000 ล้านมวน เป็น 805,000 ล้านมวน สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ดังที่เราจะเห็นได้จากสถิติในตาราง ยอดการนำเข้าและการบริโภคบุหรี่ยากต่างประเทศ มีแนวโน้มที่สูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด นับตั้งแต่ที่รัฐเปิดให้มีการนำเข้าบุหรี่ย่างเสรี ประเด็นปัญหาจึงอาจจะอยู่ที่ว่า ในขณะที่เราลดการผลิตบุหรี่ยในประเทศ แต่เราก็เพิ่มการบริโภคบุหรี่ยากต่างประเทศ และที่สำคัญคือ บุหรี่ยากที่นำเข้าอาจจะผลิตจากใบยาสูบที่ปลูกในประเทศไทยนี่เอง

ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้น เนื่องจากอุตสาหกรรมบุหรี่ยิ่งเป็นกิจการที่ผูกขาดโดยรัฐ ทำให้การผลิตใบยาสูบภายในประเทศอยู่ภายใต้การควบคุมของอุตสาหกรรมบุหรี่ยิ่งด้วย ปัจจุบัน โรงงานยาสูบผลิตบุหรี่ยิ่งใน สังกัดอยู่กับกระทรวงการคลัง ตั้งอยู่ที่คลองเตย กรุงเทพมหานคร โรงงานดังกล่าวมีการผลิตบุหรี่ยิ่งออกจำหน่าย จำนวน 19 ตรา (ยี่ห้อ) มีกำลังการผลิต 34,030 ล้านมวนต่อปี ในจำนวนนี้เป็นบุหรี่ยิ่งเพื่อส่งออกเพียง 10.7 ล้านมวน โรงงานจ้างคนงานในระบบทั้งหมด 4,513 คน เป็นพนักงานส่วนกลาง จำนวน 3,551 คน และพนักงานส่วนภูมิภาค จำนวน 962 คน อุตสาหกรรมบุหรี่ยิ่ง สามารถหารายได้ให้รัฐ 40,922.26 ล้านบาท (ปี 2548)

สำหรับประเทศผู้นำเข้าใบยาสูบพบว่า ประเทศในตลาดร่วมยุโรป นำเข้าเกินกว่าร้อยละ 50 ของการนำเข้าใบยาสูบของโลกทั้งหมด รองลงมาก็คือ ทวีปอเมริกาเหนือ ซึ่งมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำเข้ารายสำคัญของภูมิภาคนี้ ส่วนทวีปเอเชียก็นับเป็นภูมิภาคหนึ่งที่น่าจะนำเข้าใบยาสูบ รองจากทวีปอเมริกาเหนือ ญี่ปุ่นนับเป็นประเทศผู้นำเข้าใบยาสูบรายสำคัญ เมื่อพิจารณามูลค่าการส่งออกใบยาสูบพันธุ์ต่างๆของไทยสู่ตลาดต่างประเทศ(โลก)ในปี พ.ศ. 2544 มีมูลค่ารวมถึง 2,537.1 ล้านบาท ขณะเดียวกันมูลค่าการส่งออกใบยาสูบในปีพ.ศ.2540 มีปริมาณถึง 30,828 เมตริกตัน มีมูลค่าถึง 2,622.90 ล้านบาท) ซึ่งส่งผลให้ในปี พ.ศ. 2544 โรงงานยาสูบของรัฐมีผลกำไรถึง 5,629.74 ล้านบาท (ชัชวาล ตันชกิตติ, 2546)

เมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์การผลิตใบยาสูบระดับโลก จะพบว่า ในฤดูการผลิตปีสุดท้ายที่เรามีข้อมูล เมื่อเปรียบเทียบกับฤดูกาลผลิตที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก (วุฒิ อนันบุญทรติก , 2550) โดยผลผลิตใบยาเวอร์จิเนียทั่วโลก มีผลผลิตรวม 3,883 ล้านกิโลกรัม มีปริมาณเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2549 ถึง 29 ซึ่งปริมาณการผลิตของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2550 มีจำนวนเพียง 15 ล้านกิโลกรัม หรือคิดเป็นประมาณร้อยละ 0.38 ของผลผลิตรวมทั่วโลกเท่านั้น การผลิตสูงสุดจะอยู่ที่ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน มีปริมาณถึง 1,945 ล้านกิโลกรัม ส่วนใบยาสูบเบอร์เลย์คาดว่า มีจำนวน 739 ล้านกิโลกรัม ลดลงจากปี พ.ศ. 2549 ซึ่งผลิตได้ 755 ล้านกิโลกรัม ประเทศไทยจะมีปริมาณการผลิต 43 ล้านกิโลกรัม สูงสุดจะอยู่ที่ประเทศมาลาวี มีปริมาณ 125 กิโลกรัม ส่วนใบยาเตอร์กิช ในฤดูการผลิต 2550 มีผลผลิตทั่วโลก 295 ล้านกิโลกรัม ลดลงจากปีพ.ศ. 2549 ซึ่งผลิตได้ 358 ล้านกิโลกรัม ปริมาณที่ลดลงเท่ากับ 63 ล้านกิโลกรัม หรือคิดเป็นร้อยละ 17.06 % ซึ่งประเทศ

ไทยมีปริมาณการผลิตในฤดู 2550 ประมาณ 6 ล้านกิโลกรัม สรุปได้ว่า การผลิตไยยาโลกปี 2550 (Crop 2007) คาดว่าจะได้ผลผลิตประมาณ 4,917 ล้านกิโลกรัม ไยยาเบอร์เลย์ประมาณ 739 ล้านกิโลกรัม ไยยาเตอร์กีช ประมาณ 295 ล้านกิโลกรัม ซึ่งมีประมาณการผลิตลดลงเมื่อเทียบกับการผลิตไยยาปี 2549 (Crop 2006) ที่ผลิตได้ถึง 4,967 ล้านกิโลกรัม ลดลง 50 ล้านกิโลกรัม

ในกรณีประเทศไทย ไยยาสูบที่ใช้ในการผลิตบุหรี่ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ไยยาเวอร์จิเนีย ไยยาเบอร์เลย์ และไยยาเตอร์กีช ในอดีตเคยมีการผลิตไยยาเวอร์จิเนียมากกว่าปีละ 50 ล้าน กก. ไยยาเบอร์เลย์ ประมาณปีละ 40-50 ล้าน กก. และเตอร์กีชประมาณปีละ 15 ล้าน กก. แต่ปริมาณการผลิตลดลงตามลำดับ และในปัจจุบันเวอร์จิเนียมีปริมาณการผลิตรวมประมาณ 20 ล้าน กก. โดยในฤดู 2548/2549 เป็นความต้องการของโรงงานยาสูบประมาณ 11.7 ล้าน กก. เบอร์เลย์ เป็นความต้องการของโรงงานยาสูบ 12 ล้าน กก. ทอร์กีช 8-10 ล้าน กก. จากปริมาณการผลิตดังกล่าว ได้ส่งผลให้มีการลดปริมาณการจัดหาไยยา ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากภาวะเศรษฐกิจถดถอย และการแข่งขันกับบุหรี่ต่างประเทศ ทำให้ยอดจำหน่ายบุหรี่ยุติลงอย่างรุนแรงและต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา เมื่อความต้องการใช้ไยยาตกลง และมีไยยาคงคลังสูงขึ้น จำเป็นต้องปรับปริมาณการจัดหาไยยาให้สอดคล้องกับความต้องการใช้ด้วยเช่นกัน ดังที่โรงงานยาสูบได้มีการประเมินพื้นที่ปลูกจำนวนชาวไร่ ปริมาณการผลิตและการรับซื้อไยยา แยกเป็นแต่ละจังหวัดในปัจจุบัน (ในฤดูการผลิต 2548/2549) ดังตารางข้างล่างนี้

ตาราง 2.1 แสดงการประเมินพื้นที่ปลูก ต่อจำนวนชาวไร่ ปริมาณการผลิตและการรับซื้อไยยา¹

จังหวัด	สำนักงาน	ไยยา	ไร่ปลูก	ชาวไร่	ปริมาณการผลิต	ประมาณค่าไยยาในฤดู 48/49
รวมทั้งสิ้น			117,961.00	23,817.00	36,055,379.00	1,918,857,835
	รวม	เบอร์เลย์	48432	12,541	19,218,000	8,655,576,250
	รวม	เวอร์จิเนีย	40,359	3949	11003,379	767,415,585
	รวม	เตอร์กีช	29,170	7,327	5,834,000	285,866,000
สุโขทัย	สุโขทัย	เบอร์เลย์	24,402	6,681	11760750	530,000,000
ร้อยเอ็ด	บ้านไผ่	เตอร์กีช	23,000	5,030	460,000	225,400,000
นครพนม			11,205.50	3,281	3,614,746	178,581,220

¹ จำนวนชาวไร่ในบางจังหวัดมีจำนวนน้อยนั้น เนื่องจากเป็นจังหวัดที่ไม่มีสถานียาสูบตั้งอยู่ เช่น น่าน แม่ฮ่องสอน ลำปาง ทั้งนี้เพราะสำนักงานยาสูบทั่วประเทศมีทั้งหมด 8 แห่ง (ดูเพิ่มเติมในบทที่ 4) ดังนั้นในจังหวัดดังกล่าว จึงปลูกยาสูบให้กับโควตาของสถานียาสูบที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง นั่นคือเกษตรกรซึ่งอาจจะอยู่คนละจังหวัด หรือจังหวัดเดียวกัน จะขายไยยาให้กับสถานียาสูบใดก็ขึ้นอยู่กับโควตาที่รับมาจากสถานียาสูบแต่ละแห่งจะมีการแบ่งเขตรับผิดชอบในการส่งเสริม นอกจากนี้บางจังหวัดแม้ว่าจะมีจำนวนเกษตรกรน้อยรายแต่อาจจะเป็นรายใหญ่ที่รับโควตามาแล้วกระจายพื้นที่ปลูกลงไปเกษตรกรรายย่อย

ตาราง 2.1 แสดงการประเมินพื้นที่ปลูก ต่อจำนวนชาวไร่ ปริมาณการผลิตและการรับซื้อใบยา (ต่อ)

จังหวัด	สำนักงาน	ใบยา	ไร่ปลูก	ชาวไร่	ปริมาณการผลิต	ประมาณค่าใบยาในฤดู 48/49
เพชรบูรณ์	เพชรบูรณ์	เบอร์เลย์	10,000	4,000	4,000,000	180,000,000
เชียงราย	เชียงราย	เวอร์จิเนีย	9,674	681	2,381,730	166,840,186.50
รวมแพร่			9,030	1,297	2,689,250	184,316,250
เชียงใหม่	เชียงใหม่	เวอร์จิเนีย	8,800	883	2,331,720	160,888,680
แพร่	แพร่	เวอร์จิเนีย	8,440	1268	2,532,000	177,240,000
	นครพนม	เบอร์เลย์	5,748	1,255	2,313,600	104,112,000
หนองคาย			4,399	940	1,514,233	81,336,310
น่าน	แพร่	เวอร์จิเนีย	4,112	13	1,233,600	86,352,000
	นครพนม	เตอร์กิช	3,955	1,516	791,000	38,759,000
รวมลำปาง			2,566	10	751,840	52,526,760
ลำพูน	เชียงใหม่	เวอร์จิเนีย	2,470	217	491,860	33,938,340
	แพร่	เวอร์จิเนีย	2,166	8	649,800	45,486,000
มหาสารคาม	บ้านไผ่	เตอร์กิช	2,000	664	400,000	19,600,000
	หนองคาย	เบอร์เลย์	1,940	410	700,000	31,500,000
นครพนม	นครพนม	เวอร์จิเนีย	1,466.50	510	510,146	35,710,220
หนองคาย	หนองคาย	เวอร์จิเนีย	1,270	187	363,580	25,450,600
พะเยา	เชียงราย	เวอร์จิเนีย	988	2	217,370	15,226,768.50
	นครพนม	เบอร์เลย์	716	166	286,400	12,888,000
	แพร่	เบอร์เลย์	539	29	157,250	7,076,250
	นครพนม	เวอร์จิเนีย	472.5	177	164,253	11,497,710
ลำปาง	เชียงใหม่	เวอร์จิเนีย	400	2	102,040	7,040,760
สกลนคร	นครพนม	เตอร์กิช	215	117	43,000	2,107,000
แม่ฮ่องสอน	เชียงใหม่	เวอร์จิเนีย	100	1	25,280	1,744,320

ที่มา: ชัชวาล ตันชากิตติ: 2546

ขณะเดียวกันยอดจำหน่ายบุหรี่โดยรวมและบุหรี่ในประเทศลดลงในช่วงหลัง และกลับเพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา ขณะที่ยอดจำหน่ายบุหรี่ต่างประเทศเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่

ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าอาจเป็นผลมาจากนโยบายการค้าเสรี ที่ทำให้บุหรี่ปั้วต่างประเทศมีราคาถูกลงและหรือค่านิยมการสูบบุหรี่ปั้วต่างประเทศ เมื่อพิจารณาส่วนแบ่งการตลาดของผลิตภัณฑ์บุหรี่ปั้ว จากรายงานการติดตามผลมาตรการทางเศรษฐกิจกับการบริโภคยาสูบของศูนย์วิจัยและการจัดการความรู้เพื่อการควบคุมการบริโภคยาสูบ (ศจย.) พบว่า หลังจากประเทศไทยอนุญาตให้มีการนำบุหรี่ปั้วจากต่างประเทศเข้ามาจำหน่ายในปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา ทำให้ส่วนแบ่งการตลาดของโรงงานยาสูบจะสูงกว่าบริษัทบุหรี่ปั้วต่างประเทศ แต่ส่วนแบ่งทางการตลาดของบริษัทบุหรี่ปั้วต่างประเทศมีอัตราเพิ่มขึ้นโดยตลอด โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2541 มีส่วนแบ่งการตลาดเพิ่มขึ้นถึง ร้อยละ 13.5 และเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนถึงปี พ.ศ. 2543 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 15 จนในปีพ.ศ. 2548 บริษัทบุหรี่ปั้วต่างประเทศมีส่วนแบ่งการตลาดเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 22.3 (ศูนย์วิจัยและการจัดการความรู้เพื่อการควบคุมการบริโภคยาสูบ (ศจย. , 2550) ปราบกฏดังตารางข้างล่าง

ตาราง 2.2 ส่วนแบ่งทางการตลาดบุหรี่ปั้วในประเทศและต่างประเทศ

ปี พ.ศ.	ส่วนแบ่งทางการตลาด	
	บุหรี่ปั้วในประเทศ(โรงงานยาสูบ)	บุหรี่ปั้วต่างประเทศ(บริษัทบุหรี่ปั้วต่างชาติ)
2534	94.4	0.6
2535	97.4	2.5
2536	97.2	2.8
2537	97.0	3.0
2538	96.7	3.2
2539	96.8	3.1
2540	95.9	4.1
2541	86.4	13.5
2542	86.7	13.3
2543	85.0	15.0
2548	76.7	22.3

ที่มา : การติดตามผลมาตรการทางเศรษฐกิจกับการบริโภคยาสูบ : 2550

2.3.2 รายได้ของรัฐและรายจ่ายของรัฐ

ประเด็นที่สำคัญ ในการวิเคราะห์เศรษฐกิจการเมืองเรื่องบุหรี่ปั้วก็คือ ความสำคัญของอุตสาหกรรมบุหรี่ปั้ว ต่อระบบการผลิตทั้งหมดของประเทศ ซึ่งในแง่หนึ่ง เราอาจจะพิจารณาจากรายได้ของรัฐ ประเด็นคำถามในที่นี่ก็คือ อุตสาหกรรมบุหรี่ปั้ว มีส่วนในการทำรายได้ให้รัฐมากน้อยแค่ไหน

และมีผลกระทบอย่างไรเมื่อเปิดการค้าเสรี อิสรเสรี (2548) ในรายงานวิจัยเรื่อง วิเคราะห์ทางเศรษฐกิจของการสูบบุหรี่ พบว่า ยาสูบมีบทบาทที่สำคัญหลายบทบาทในเศรษฐกิจไทย เป็นแหล่งรายได้กว่าร้อยละ 5 ของรายได้ทั้งหมดของรัฐ ตารางข้างล่างชี้ให้เห็นว่า การค้าเสรีมิได้มีผลกระทบต่อการลดลงของรายได้รัฐอย่างชัดเจน กล่าวคือนับตั้งแต่ที่รัฐได้เปิดให้มีการนำเข้าบุหรี่เสรี ในปี 2534 รายได้รัฐจากภาษีสรรพสามิต มีการชะลอตัวเพียงปีเดียวเท่านั้น ภายหลังจากนั้น รายได้ของรัฐก็ยังคงเพิ่มขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม การเพิ่มขึ้นของรายได้รัฐนี้ ส่วนหนึ่งน่าจะสืบเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของภาษี ที่รัฐบาลได้นำมาใช้เพื่อพยายามที่จะลดการบริโภคบุหรี่ภายในประเทศ

ตาราง 2.3 สรุปพัฒนาการการควบคุมบุหรี่ในประเทศไทย

พ.ศ.	มาตรการ	จำนวนผู้สูบบุหรี่ (ล้านคน) (>15ปี)	อัตราภาษี (%)	ยอดขาย (ล้านซอง)	ภาษีสรรพสามิตเก็บได้ (ล้านบาท)	ราคาบุหรี่ ต่อซอง (บาท)
2529	เริ่มณรงค์ต่อเนื่อง	10.3	35 – 55	1,458	10,243	13
2531	กรมเห็นชอบมาตรการควบคุมยาสูบ	10.1	35 – 55	1,660	11,798	13
2532	ห้ามโฆษณาบุหรี่	-	35 – 55	1,843	14,664	13
2533	-	-	55	1,941	15,461	15
2534	เปิดตลาดบุหรี่เสรี	11.3	55	1,942	15,898	-
2535	พ.ร.บ.ควบคุมผลิตภัณฑ์ฯ	-	55	1,983	15,438	-
2536	ห้ามสูบบุหรี่ในที่สาธารณะ	10.3	55	2,135	15,345	15
2537	ขึ้นภาษี	-	60	2,328	20,002	18
2538	ขึ้นภาษี	-	62	2,171	20,736	21
2539	ขึ้นภาษี	11.2	68	2,463	24,092	24
2542	ขึ้นภาษี	10.2	70	1,810	26,708	-
2543	ขึ้นภาษี	-	71.5	1,826	28,110	32
2544	ขึ้นภาษี	10.6	75	1,727	29,627	36
2545	-	-	75	1,716	31,247	-
2546	-	-	75	1,904	33,582	-

ตาราง 2.3 สรุปพัฒนาการการควบคุมบุหรี่ในประเทศไทย (ต่อ)

พ.ศ.	มาตรการ	จำนวนผู้สูบบุหรี่ (ล้านคน) (>15ปี)	อัตราภาษี (%)	ยอดขาย (ล้านบาท)	ภาษีสรรพสามิตเก็บได้ (ล้านบาท)	ราคาบุหรี่ ต่อซอง (บาท)
2547	-	9.6	75	2,110	36,326	-
2548	ค่าเตือนรูปภาพ	--	75	2,187	39,690	38
2549	ขึ้นภาษี	9.5	79	1,793	35,646	42

ที่มา: (ประภิต วาชีสาชกกิจ, 2550)

ประเด็นคำถามต่อมาที่เราจะต้องหยิบยกขึ้นมาพิจารณาก็คือ รัฐมีรายจ่ายอะไรที่เกี่ยวข้องจากการบริโภคบุหรี่บ้าง คำตอบในเรื่องนี้ในเบื้องต้นก็คือ รายจ่ายทางด้านสุขภาพ โดยเฉพาะการรักษาโรคที่เกิดจากการสูบบุหรี่ จากสถิติทางสาธารณสุขของประเทศไทยพบว่า สาเหตุการตายของประชากรส่วนใหญ่ มาจากโรคมะเร็ง โดยมะเร็งทุกชนิดรวมกัน เป็นสาเหตุของการตายของประชากร 73.3 ต่อประชากรแสนคน สำหรับการตายที่มีสาเหตุจากการสูบบุหรี่ พบว่ามีสูงถึงปีละ 42,000 คน หรือวันละ 115 คน เฉพาะค่าใช้จ่ายในการรักษามะเร็งในปอด ซึ่งส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากการสูบบุหรี่ พบว่าสูงถึงปีละ 3,000 ล้านบาท คิดเป็นประมาณร้อยละ 10 ของภาษีที่เก็บจากบุหรี่ ค่าใช้จ่ายดังกล่าวนี้ ยังไม่รวมถึงค่าใช้จ่ายในการรักษาโรคอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากโรคมะเร็งปอด อันมีสาเหตุมาจากบุหรี่ และค่าใช้จ่ายอันเป็นผลกระทบต่อเนื่องจากปัญหาสุขภาพ อย่างเช่นค่าใช้จ่ายครัวเรือนของผู้ป่วย เป็นต้น หมอประภิตเสนอว่า หากคิดเพียงร้อยละ 1 ของผู้สูบบุหรี่ทั่วประเทศ ที่เข้ารับการรักษาโรคอันเนื่องมาจากการสูบบุหรี่ เช่น มะเร็ง ปวด ลุغمโป่งพอง โรคหัวใจขาดเลือด ฯลฯ จะมีจำนวน ซึ่งหากเมื่อคิดคำนวณทั้งหมด 100,000 คน ถ้าคิดค่าใช้จ่ายในการรักษา 10,000 บาท/คน/ปี รัฐต้องจ่ายเงินในการรักษาปีละ 1,000,000,000 ล้านบาท ประเด็นการนี้ อาจจะสูงเกินจริงบ้าง แต่การมีรายได้จากภาษีอากรของรัฐ ไม่น่าจะเทียบได้กับค่าใช้จ่ายที่รัฐจะต้องจ่ายเกี่ยวกับกับการรักษาพยาบาลประชากรที่ป่วยด้วยโรคที่เกิดจากการสูบบุหรี่

2.3.3 แนวโน้มของการบริโภคบุหรี่

คำถามที่สำคัญประเด็นหนึ่ง ที่เราต้องทำความเข้าใจก็คือ การค้าเสรี ได้ทำให้การบริโภคบุหรี่เพิ่มขึ้นหรือไม่ อย่างไร รายงานที่เราได้จากต่างประเทศพบชัดเจนว่า การค้าเสรี ได้ทำให้การบริโภคบุหรี่ มีปริมาณที่เพิ่มขึ้นในจีน ญี่ปุ่น ไต้หวัน และที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งก็คือ กลุ่มประชากรที่มีอายุน้อย คือกลุ่มวัยรุ่นและคนหนุ่มสาว มีแนวโน้มในการบริโภคบุหรี่มากขึ้นทั่วโลก องค์การอนามัยโลก รายงานว่า ขณะนี้ทั่วโลกมีผู้สูบบุหรี่ประมาณ 1,300 ล้านคน จำนวนผู้สูบบุหรี่ต่อวันมีมากกว่า 15,000 ล้านคน โดยกว่าครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 54.5 ของผู้สูบบุหรี่ทั้งหมดอยู่ในเอเชีย รองลงมาคือ

แอฟริกาและประเทศตะวันออกกลางมีร้อยละ 11.08 ยุโรปตอนกลางและตะวันออกมีร้อยละ 10.8 และยุโรปตะวันตกมีร้อยละ 9.3 เป็นต้น ผู้เสียชีวิตจากการสูบบุหรี่มีปีละประมาณ 5 ล้านคน ในจำนวนนี้ประมาณครึ่งหนึ่งอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา และมีการคาดกันว่าในอีก 25 ปีข้างหน้า จำนวนผู้เสียชีวิตจากการสูบบุหรี่จะเพิ่มขึ้นเป็นปีละ 10 ล้านคน ผู้เสียชีวิตครึ่งหนึ่งจะเสียชีวิตในช่วงวัยทำงาน การบริโภคยาสูบ โดยเฉพาะในเรื่องการสูบบุหรี่นั้นนับว่าเป็นปัญหาสาธารณสุขร่วมกันทั้งภายในและทั่วโลก ทั้งนี้เนื่องจากพฤติกรรมการสูบบุหรี่เป็นสาเหตุสำคัญของการเจ็บป่วย และการตายของประชากรโลกในปัจจุบัน (บุปผา ศิริรัศมี และคณะ, 2548)

สำหรับประเทศไทย จากการสำรวจอนามัยและสวัสดิการ พ.ศ. 2549(สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2550) ได้พิจารณาอัตราการสูบบุหรี่ของประชากรไทยมีแนวโน้มลดลง ในปี พ.ศ. 2549 ทั้งชายและหญิงมีอัตราร้อยละลดลงกล่าวคือ จากจำนวนผู้สูบบุหรี่ในปี พ.ศ. 2549 ทั้งหมดที่มีอายุตั้งแต่ 11 ปีขึ้นไป จำนวน 9,541.1 คน แบ่งเป็นเพศชายร้อยละ 34.0 และเพศหญิง 1.9 ดังแสดงในตารางข้างล่าง

ตาราง 2.4 แสดงจำนวนและอัตราร้อยละของผู้สูบบุหรี่เป็นประจำ

ปีสำรวจ	จำนวนผู้สูบบุหรี่เป็นประจำ(พันคน)	อัตราร้อยละ		
		รวม	ชาย	หญิง
2519	8,629.5	30.1	54.7	6.1
2524	9,759.21	27.8	51.2	4.4
2529	10,377.0	26.3	48.8	4.1
2531	10,109.9	22.8	46.6	3.5
2534	11,402.1	23.5	48.9	3.8
2536	10,406.2	20.5	43.2	2.5
2539	112,543.3	23.5	44.6	2.5
2542	11,230.6	20.5	38.9	2.4
2544	10,230.6	20.6	39.3	2.2
2547	9,631.9	17.9	34.1	1.9
2549	9,541.1	17.5	34.0	1.9

- ที่มา : 1. การสำรวจอนามัยและสวัสดิการ 2519-2549
 2. การสำรวจพฤติกรรมการสูบบุหรี่ของประชากร 2531 2536 และ 2542
 3. การสำรวจพฤติกรรมการสูบบุหรี่และการดื่มสุราของประชากรปี 2547 อ้างถึงใน สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2550

นอกเหนือจากตารางที่ได้แสดงไว้ในตอนต้น มีข้อค้นพบจากข้อมูลทางสถิติที่ผ่านมา ที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรืองานวิจัยของสถาบันการศึกษา มีการรวบรวมไว้ที่สำคัญคือ ประการแรก ผู้ชายมีสัดส่วนการสูบบุหรี่มากกว่าผู้หญิง แต่ในขณะเดียวกันพบว่า ผู้หญิงมีอัตราการลดลงของการสูบบุหรี่น้อยกว่าผู้ชาย ซึ่งอาจจะแปลความได้ว่า ผู้เริ่มสูบบุหรี่ใหม่ที่เป็นหญิง มีมากขึ้น ประการที่สอง โดยภาพรวมกลุ่มเยาวชนยังมีอัตราการสูบบุหรี่เป็นประจำลดลงน้อยกว่ากลุ่มอายุอื่น ซึ่งความหมายก็คือ มีผู้ติดบุหรี่ที่เริ่มตั้งแต่ช่วงวัยยังน้อย จำนวนมาก

2.4 สรุป

อุตสาหกรรมบุหรี่ไทย เป็นกิจการที่ผูกขาดโดยรัฐ แม้ในปัจจุบัน จะมีการอนุญาตให้นำเข้าบุหรี่จากต่างประเทศเข้ามาขายในประเทศไทย อุตสาหกรรมบุหรี่ ก็ยังคงเป็นอุตสาหกรรมที่ผูกขาดโดยรัฐ อย่างไรก็ตาม พัฒนาการของอุตสาหกรรมบุหรี่ในต่างประเทศ ซึ่งได้กลายมาเป็นบริษัทข้ามชาติในช่วงกว่า 100 ปีที่ผ่านมา ได้ทำให้บริษัทข้ามชาติ เป็นกลุ่มอุตสาหกรรมที่มีพลัง และมีอำนาจต่อรองเหนือรัฐบาล องค์การระหว่างประเทศ และอุตสาหกรรมคู่แข่ง ดังนั้นแม้อุตสาหกรรมบุหรี่ไทย จะสามารถผูกขาดการผลิตในประเทศ แต่ก็ไม้อาจจะควบคุมหรือมีอิทธิพลต่อการควบคุมบุหรี่ได้ทั้งหมด ทั้งนี้ เพราะในยุคปัจจุบัน รัฐบาลมีความจำเป็นต้องเปิดให้มีการนำเข้าบุหรี่จากต่างประเทศ ตามข้อตกลงในเรื่องการค้าเสรี ดังนั้น การควบคุมบุหรี่ในประเทศไทย จึงต้องเผชิญกับอิทธิพลของบริษัทต่างชาติบุหรี่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

บทที่ 3

การผลิตและการบริโภคยาสูบในท้องถิ่น

การควบคุมบุหรี่ ส่วนมากมีเป้าหมายอยู่ที่ระดับโครงสร้างของการควบคุม (governance structure) อย่างเช่น การออกกฎหมายห้ามการโฆษณา (ควบคุมผู้ค้าบุหรี่) ออกกฎเกี่ยวกับเรื่องการจัดจำหน่าย (ควบคุมผู้ค้าบุหรี่) มีบางเรื่องที่เป็นการควบคุมผู้บริโภคโดยตรง (ซึ่งเรียกในทางวิชาการว่าเป็น agency) อย่างเช่น การห้ามสูบบุหรี่ในสถานที่เฉพาะ หรือการอนุญาตให้สูบบุหรี่ได้ในสถานที่จัดไว้ให้สำหรับสูบบุหรี่ หรือมาตรการด้านภาษี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ทั้ง “โครงสร้าง” และ “ผู้กระทำการ” ในระบบการควบคุมบุหรี่ ล้วนแต่อยู่ในพลวัตร ไม่หยุดนิ่ง และมีความสลับซับซ้อนมากกว่าการเป็นผู้ควบคุม เป็นบริษัทเจ้าของบุหรี่ เป็นผู้ขาย หรือเป็นผู้บริโภค ในบทนี้ เราจะทำความเข้าใจทั้งโครงสร้าง และผู้กระทำการในระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นบริบทเฉพาะของการควบคุมยาสูบ ข้อมูลเชิงประจักษ์ส่วนมาก มาจากการวิจัยสนาม ในพื้นที่เป้าหมายของการวิจัยครั้งนี้ สำหรับการนำเสนอในบทนี้ จะแบ่งเป็น 5 ประเด็นหลัก คือ 1) พัฒนาการการผลิตใบยาสูบในภาคอีสาน 2) สถานียาสูบและการควบคุมสุขภาพการผลิตใบยาสูบ 3) เกษตรกรชาวไร่ยาสูบและพ่อค้าคนกลาง 4) ผลกระทบของการลดโคคาผลผลิตต่อเกษตรกร และ 5) ร้านค้าย่อยและการบริโภคยาสูบในท้องถิ่น ดังจะได้กล่าวเป็นลำดับต่อไป

3.1 พัฒนาการการผลิตใบยาสูบในภาคอีสาน

3.1.1 เศรษฐกิจยาสูบก่อนการเข้ามาของสถานียาสูบและบริษัทเอกชน

ช่วงของการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้ง 3 พื้นที่ คือ นครพนม หนองคาย และร้อยเอ็ด ทีมวิจัยได้มีโอกาสสนทนากลุ่มกับชาวไร่ยาสูบในประเด็นที่ว่า ยาสูบเข้ามาสู่หมู่บ้านเราตั้งแต่เมื่อไร ใครเป็นคนนำเข้ามา ซึ่งพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ ไม่อาจให้คำตอบที่ชัดเจนได้ว่ายาสูบเข้ามาในหมู่บ้านตั้งแต่ปีไหน เพราะส่วนใหญ่เกิดขึ้นมาก็เห็นพ่อแม่ หรือญาติพี่น้องปลูกกันอยู่แล้ว ซึ่งใบยาที่ปลูกจะเป็นยาสูบพันธุ์พื้นเมืองที่มีกลิ่นฉุน ชาวบ้านบอกว่าเป็นพันธุ์ “ยารายฤทธิ์” หรือ “ยามา” ซึ่งชาวบ้านจะมีกระบวนการแบบดั้งเดิมในการบ่ม หั่นและตากแห้ง ก่อนเก็บใส่ชะลอมไม้ไผ่¹ ใช้ส่วนลำต้นของต้นกล้วยที่เรียกว่า “กาบกล้วย” ตากแห้งเป็นวัสดุรองกันและบุนั่งชะลอมเพื่อรักษาความชื้นที่พอเหมาะ เพื่อรักษาคุณภาพของยาเส้นตามแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ยาสูบอยู่คู่กันมากับวิถีชีวิตชาวบ้านมาช้านานทั้งในแง่ของการนำมาสูบเป็นบุหรี่ และความเชื่อที่ว่าเป็นสิ่ง

¹ ชาวบ้านเรียกว่า “กระทอยา”

สำคัญสำหรับใช้ต้อนรับแขกที่มาเยือน ความเชื่อของผู้ชายในสมัยก่อนที่ว่าเป็นผู้ชายต้องสูบบุหรี่ ดังที่ ชาวบ้านที่ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด เล่าไว้ว่า “สมัยแต่ก่อนเป็นผู้ชายถ้าสูบบุหรี่ กินเหล้า ผู้สาวกะเบ๋ มัก เขากะลิดว่าเป็นกะเทย” นอกจากนี้ยาสูบยังใช้เป็นส่วนประกอบในงานพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธี เช่น ไหว้ศาลปู่ตาของชาวอีสาน พิธีขอขมาผู้ใหญ่ หรือเป็นเครื่องประกอบในขันหมากพิธีแต่งงาน เป็นต้น ซึ่งจากที่กล่าวมาจะเห็นว่ายาสูบมีความสำคัญทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจของ คริวเรือนและชุมชนอยู่ไม่น้อย

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน² ในเขต อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย เล่าว่า วัตถุประสงค์ของการปลูกในสมัยก่อน นั้น เพียงเพื่อการสูบในคริวเรือน บางส่วนแบ่งไว้ขายให้พ่อค้าคนกลางต่างหมู่บ้านที่มารับซื้อไปขาย ต่ออีกทอดหนึ่ง และบางส่วนเก็บไว้เพื่อนำไปแลกข้าวในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ชาวไร่ยาสูบในจังหวัด หนองคาย นำยาสูบ(ยาเส้น) ปลายี่ ปลายี่แห้ง ไล่กเวียนไปแลกข้าว ยังพื้นที่จังหวัดอุดรธานี นครราชสีมา บุรีรัมย์ เป็นต้น หรือบางคนอาจจะมิญาติพี่น้องในพื้นที่ใกล้เคียงที่ทำนาได้ผลดี แล้ว เอายาสูบไปฝากไว้ให้แลกเป็นข้าว ทั้งนี้เพราะบางหมู่บ้านในเขตที่ติดกับแม่น้ำโขงที่นามักจะถูกน้ำท่วมเสียหายอยู่เป็นประจำ ทำให้ข้าวไม่พอกิน ยาสูบจึงเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนที่สำคัญเพราะพื้นที่ริมโขง เป็นบริเวณที่ปลูกยาสูบที่มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของคนถิ่นอื่นๆ แม้ชาวบ้านจะยอมรับว่ายาสูบนั้น เป็นพืชที่ปลูกยากเพราะต้องการการเอาใจใส่และมีขั้นตอนกระบวนการหลายขั้นตอนก่อนจะมาเป็น ยาเส้น ซึ่งต้องอาศัยเทคนิค ความชำนาญ ความเข้าใจและการเอาใจใส่ที่ถูกวิธี ถึงจะได้ยาเส้นที่เป็นที่ ต้องการ และเก็บไว้ได้นาน คนที่ทำยาเส้นออกมาได้คุณภาพดีในแต่ละปี จึงมีพ่อค้านำเงินมามัดจำไว้ ตั้งแต่เริ่มฤดูกาลเพาะปลูก การปลูกยาสูบในสมัยนั้นแม้ว่าจะลำบากแต่ก็เป็นสิ่งที่สร้างรายได้ให้กับ คริวเรือน

ดังนั้น ยาสูบในความหมายของชาวบ้านในสมัยก่อนจึงเหมือนมี “อมสิน” อยู่ในคริวเรือน เมื่อคริวเรือนอยู่ในภาวะขาดแคลน ก็จะนำยาสูบที่เก็บเอาไว้ออกมาแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ต้องการ หรือ เงินขาดมือก็สามารถนำยาสูบออกไปร่ขายได้ ยาสูบในสมัยนั้นจึงถือได้ว่าเป็นพืชที่มีความสำคัญใน คริวเรือนที่สามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้คริวเรือนและสามารถทำให้คริวเรือนผ่านภาวะวิกฤติ ในยามยากลำบากได้

3.1.2 การส่งเสริมการปลูกยาสูบเชิงพาณิชย์

การปลูกยาสูบในเชิงพาณิชย์ของประเทศไทยนั้นเริ่มประมาณ ปี พ.ศ. 2482 รัฐบาลไทย ในสมัยนั้น มีนโยบายที่จะให้รัฐ เป็นผู้ดำเนินการอุตสาหกรรมผลิตยาสูบเองทั้งหมด จึงได้ซื้อ โรงงาน ยาสูบไทย ของห้างหุ้นส่วนบูรพา ยาสูบ จำกัด ที่สะพานเหลือง ถนนพระราม 4 มาดำเนินการภายใต้

² สัมภาษณ์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ต.โพธิ์สา อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย วันที่ 27 มีนาคม 2550

การควบคุมของกรมสรรพสามิต กระทรวงการคลัง หลังจากนั้นกิจการยาสูบได้เริ่มขยายตัวในปี พ.ศ. 2484 เมื่อรัฐบาลได้รับซื้อโรงงานผลิตบุหรี่ ของบริษัททวงฮก และบริษัทฮอฟฟิน มาสมทบอีก และรับซื้อโรงงานผลิตบุหรี่ ที่ตำบลบ้านใหม่ ถนนเจริญกรุง (ร.ย.ศ.1) พร้อมกับกิจการเพาะปลูกใบยาของ บริษัทยาสูบอังกฤษ – อเมริกัน (ไทย) จำกัด หรือเรียกโดยย่อว่า บริษัท บี.เอ.ที. ซึ่งโรงงานยาสูบที่ รัฐบาลรวมซื้อมาดำเนินงานนี้เรียกว่า "โรงงานยาสูบ กรมสรรพสามิต" และเรียกชื่อภาษาอังกฤษว่า "Thailand Tobacco Monopoly" อย่างไรก็ตามในช่วงปี พ.ศ. 2485-2488 เป็นช่วงที่เกิดสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้เกิดภาวะขาดแคลนใบยาสูบอย่างหนักจนต้องหยุดการดำเนินงานกิจการชั่วคราว จนกระทั่งในช่วงปี พ.ศ. 2490-2493 กิจการยาสูบเริ่มดำเนินกิจการ และขยายการผลิตบุหรี่อีกครั้งหนึ่ง ส่งผลให้โรงงานยาสูบต้องเร่งการส่งเสริมการปลูกยาสูบซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการผลิตบุหรี่ ซึ่งเป็นช่วงที่โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง ได้ย้ายศูนย์อำนวยการโรงงานยาสูบ จากบริเวณโรงงานสะพานเหลือง ไปอยู่ที่ถนนราชดำริเพื่อเพิ่มปริมาณการผลิต ในปีนี้โรงงานยาสูบได้ซื้อที่ดินที่ตำบลคลองเตยเนื้อที่ประมาณ 641 ไร่ จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และได้ดำเนินการปลูกสร้างอาคารต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งผลิตยาสูบภายในประเทศ³ นอกจากนี้ยังพบว่ามีการบรรจุวิชาการปลูกยาสูบ เข้าไว้ในหลักสูตรการศึกษาในสาขาวิชาการเกษตรในระดับอุดมศึกษาอีกด้วย เพื่อเป็นการพัฒนาบุคลากรฝ่ายส่งเสริมการปลูกยาสูบ ซึ่งน่าจะแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับยาสูบในฐานะพืชที่สร้างรายได้ให้รัฐ และไม่ได้มีการต่อต้านการสูบบุหรี่อย่างจริงจังของรัฐบาลในสมัยนั้น

การขยายกิจการของโรงงานยาสูบในช่วงเวลาดังกล่าว ส่งผลให้โรงงานยาสูบต้องการวัตถุประสงค์คือใบยาแห้งเพิ่มขึ้นเพื่อการผลิตบุหรี่ จึงมีนโยบายส่งเสริมและขยายพื้นที่การปลูกยาสูบในพื้นที่จังหวัดต่างๆ ทั้งในภาคอีสานและภาคเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สำรวจแล้วว่าสามารถปลูกยาสูบได้คุณภาพในการผลิตบุหรี่ยี่ห้อต่างๆ ดังนั้น ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา จึงเป็นช่วงที่โรงงานยาสูบได้มีการเปิดสถานียาสูบหรือ โรงบ่มใบยาขึ้นในพื้นที่ของจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ซึ่งเป็นสถานีย่อยๆ กระจายอยู่ในพื้นที่ส่งเสริมการปลูกยาสูบและขึ้นตรงกับสำนักงานยาสูบประจำหัวหน้ๆ ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 8 จังหวัดในประเทศไทย คือ สำนักงานยาสูบเชียงใหม่ เชียงราย แพร่ เพชรบูรณ์ สุโขทัย นครพนม หนองคาย และอำเภอบ้านไผ่ ในเขตจังหวัดขอนแก่น เพื่อทำหน้าที่ในการให้ความรู้และส่งเสริมการปลูกยาสูบ เป็นส่วนงานในฝ่ายใบยาเรียกว่า “กองจัดหาใบยา” เพื่อส่งใบยาแห้งป้อนเข้าโรงงานยาสูบเพื่อผลิตบุหรี่ จากการส่งเสริมการปลูกยาสูบอย่างกว้างขวางดังกล่าว ประกอบกับการปลูกยาสูบสามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนมากกว่าการปลูกพืชอย่างอื่นตลอดทั้งมีการประกันราคาให้ด้วย ส่งผลให้เกษตรกรในพื้นที่ที่สถานียาสูบลงไปส่งเสริมหันมาปลูกยาสูบในเชิงพาณิชย์อย่างแพร่หลาย

³ <http://www.thaitobacco.or.th>

สำหรับการเลือกพื้นที่ของหนองคาย นครพนม และร้อยเอ็ดของสำนักงานยาสูบเป็นพื้นที่ส่งเสริมการปลูกยาสูบนั้น ทางโรงงานยาสูบได้มีการสำรวจถึงความเหมาะสมแล้วว่าพื้นที่จังหวัดหนองคายและนครพนม มีทรัพยากรดิน และน้ำที่อุดมสมบูรณ์ สภาพแวดล้อมเหมาะสม คือ อยู่ติดริมฝั่งแม่น้ำโขง และมีเกาะดินตะกอนกลางแม่น้ำโขง เป็นบริเวณที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากน้ำโขงจะพัดเอาดินใหม่มาทับถมทุกปี จึงเหมาะที่จะปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนีย และพันธุ์เบอร์เลย์ (เบอร์เลย์เป็นพันธุ์ที่เข้ามาส่งเสริมหลังเวอร์จิเนีย) นอกจากนี้ชาวบ้านในแถบนี้มีความชำนาญในการปลูกยาสูบพันธุ์พื้นเมืองอยู่แล้วทำให้ง่ายต่อการส่งเสริมการปลูก ส่วนพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดนั้นมีสภาพพื้นดินแห้งแล้งจึงเหมาะที่จะปลูกยาสูบพันธุ์เตอร์กิส ซึ่งเป็นพืชดั้งเดิมของประเทศตุรกี อย่างไรก็ตามในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดนั้นในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2495 เป็นช่วงแรก ๆ ของการเข้ามาส่งเสริมการปลูกยาสูบของสถานียาสูบ ซึ่งมีการส่งเสริมการปลูกพันธุ์เวอร์จิเนียอยู่ประมาณ 5 ปี โดยสถานียาสูบรับซื้อใบยาสดจากเกษตรกรเช่นเดียวกับจังหวัดนครพนมและหนองคาย แต่ภายหลังได้หยุดส่งเสริมเนื่องจากประสบปัญหาคุณภาพใบยาและขาดแคลนพื้นที่ในการบ่ม ซึ่งชาวบ้าน⁴ เล่าว่า “การบ่มใบยานั้นมันเปลืองพื้นที่หลาย ตอนที่พื้นที่ปลูกยาเวอร์ (เวอร์จิเนีย) นั้น ป่าโคกบ้านเฮาเปลือยเลยหายไปเลยจนทุกวันนี้ละ”(การบ่มใบยาใช้พื้นที่มาก ตอนที่เขาส่งเสริมให้ปลูกยาเวอร์จิเนีย ป่าไม้ของหมู่บ้านเราไม่เหลือเลย และหายไปจนทุกวันนี้)

หลังจากนั้นจึงได้นำพันธุ์เบอร์เลย์เข้ามาทดสอบปลูกแต่พบว่าไม่เหมาะสมกับพื้นที่ประมาณปี พ.ศ.2520 จึงได้นำยาสูบพันธุ์เตอร์กิสเข้ามาส่งเสริมแทน ซึ่งพบว่าเป็นพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่แถบนี้เพราะทนกับความแห้งแล้งได้ดีและไม่ต้องการน้ำมาก จึงสามารถผลิตใบยาสูบที่มีคุณภาพตามต้องการได้ และเนื่องจากยาสูบพันธุ์เตอร์กิสเป็นใบยาที่อุตสาหกรรมยาสูบใช้เป็นส่วนผสมสำคัญในการผลิตบุหรี่ยี่ห้อต่างๆ เนื่องจากให้ความหอมแบบบอโรมา⁵ จึงทำให้เป็นที่ต้องการของบริษัทผลิตบุหรี่ยี่ห้อต่างๆ ดังนั้นในช่วงประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมาได้มี บริษัทต่างชาติคือ บริษัททอคมอินเตอร์เนชันแนลจำกัด เข้ามาส่งเสริมและรับซื้อใบยาแห้งจากเกษตรกรในแถบนี้ และพื้นที่อื่นในภาคอีสานโดยไม่จำกัดโควตา เพื่อส่งใบยาให้กับบริษัทผู้ผลิตบุหรี่ยี่ห้อทั่วโลก ซึ่งเป็นแรงจูงใจทำให้ชาวบ้านในแถบนี้ปลูกยาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ สร้างฐานะให้กับ

⁴ สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองแสง หมู่ 9 ต.ศรีสมเด็จ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด วันที่ 19 มีนาคม 2550

⁵ สัมภาษณ์หัวหน้าสถานียาสูบ ไทรงาม 2 วันที่ 21 มีนาคม 2550. ได้อธิบาย เกี่ยวกับคุณสมบัติของใบยาสูบแต่ละพันธุ์ที่ใช้ในการผลิตบุหรี่ยี่ห้อ ดังนี้คือ 1. พันธุ์เวอร์จิเนีย ลักษณะมีสีเหลือง ใบยาชั้นดีจะมีกลิ่นคล้ายๆน้ำผึ้ง จะเป็นรสชาติหลักของบุหรี่ยี่ห้อ 2. พันธุ์เบอร์เลย์ จะมีกลิ่นคล้ายๆ โกลี๊ ลักษณะเด่นคือ สามารถคูดน้ำหอม น้ำปรุงในขั้นตอนการปรุงรสชาตินในการผลิตบุหรี่ยี่ห้อได้ดี และ 3. พันธุ์เตอร์กิส จะมีสารที่ให้ความหอมแบบบอโรมา สะสมเคลือบอยู่ในใบ ซึ่งในกระบวนการปลูกเพื่อให้ใบยาสะสมความหอมไว้ที่ใบให้มากที่สุดจึงต้องบังคับให้อยู่ในที่ค่อนข้างแห้งแล้ง ต้นยาจะสร้างสารเพื่อลดการคายน้ำ จึงเกิดกระบวนการสร้างสารขึ้นมาเพื่อเคลือบใบ เรียกว่าเรซิน ซึ่งเป็นตัวที่ทำให้เกิดความหอม.

ครอบครัวเกือบทุกครัวเรือน ชาวบ้านบ้านศรีสมเด็จ⁶ เล่าว่า “ในหมู่บ้านเราจะมีบ้านใดที่จะบ่ปลุกยา กิส นอกจากเฮือนที่พื้นบ่มีแรงงาน อยู่กันแต่ผู้เฒ่า เหลือฮั่นปลุกเหมิด คั้นปลุกยาเฮากะพอได้กินได้ ใช้วางเทื่อกะพอเหลือเงินเก็บให้ลูกได้เรียน ที่เห็นจบปริญญากันกะฮ้อนยากินี่ละ” (ในหมู่บ้านเรา ไม่มีบ้านหลังไหนที่ไม่ปลุกยาเตอร์กิส ยกเว้นบ้านที่ไม่มีแรงงานอยู่กันเฉพาะคนแก่ นอกนั้นปลุก ทั้งหมด เพราะถ้าปลุกยาสูบทำให้เราได้มีพอกินพอใช้ บางครั้งก็เหลือเก็บให้ลูกได้เรียนหนังสือ ที่เห็นจบปริญญากันก็เพราะยาเตอร์กิสนี่ละ)

ดังนั้นในมุมมองครัวเรือนในภาคอีสาน การปลุกยาสูบเป็นเสมือนพืชที่สร้างรายได้ให้ ครอบครัวทำให้ครัวเรือนสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอยู่ตลอดเวลา ซึ่ง ในความคิดของชาวบ้านการเข้ามาของยาสูบ ก็คล้ายกับพืชเศรษฐกิจ อื่น ๆ เช่น มันสำปะหลัง อ้อย ปอ เป็นต้น คือ เมื่อปลูกแล้วสามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน สมาชิกในครัวเรือนมีความอยู่ดีกินดี สภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น ซึ่งค่อนข้างเป็นมุมมองแยกส่วนกันกับความคิดเรื่องสุขภาพเพราะใน ขณะเดียวกัน ในแง่สุขภาพเกษตรกรชาวไร่เองก็ตระหนักถึงพิษภัยของการสูบบุหรี่เช่นกัน และ ชาวไร่ยาสูบเองก็บอกว่าแม้ว่าจะเป็นชาวไร่ยาสูบแต่ไม่ได้หมายความว่าตัวเองจะต้องสูบบุหรี่เสมอ ไป

3.2 สถานียาสูบและการควบคุมผูกขาดการผลิตใบยาสูบ

สถานียาสูบ หรือ ชาวบ้านเรียกกันติดปากว่า “โรงบ่มยา” เริ่มเข้ามาเปิดทำการในพื้นที่ ส่งเสริมการปลุกยาสูบของทั้งสามจังหวัด เมื่อประมาณ 30 กว่าปีมาแล้ว ซึ่งถือว่าเป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดกับเกษตรกรผู้ปลุกยาสูบมากที่สุด ทั้งนี้เพราะมีหน้าที่โดยตรงในการจัดหาใบยาเพื่อ ป้อนให้โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง ตามโควตาที่ทางโรงงานยาสูบจะเป็นผู้กำหนดให้ในแต่ละปี ซึ่งทางโรงงานยาสูบจะมีการสำรวจสต็อกใบยาแห้งที่เก็บไว้ในแต่ละปีและสำรวจความต้องการ ของ ตลาดก่อนที่จะมีการแผนการผลิต และกำหนดจำนวนว่าปีนี้จะมีการผลิตบุหรี่ในปริมาณเท่าไร จากนั้นจึงจะกำหนดโควตาออกมาว่าสถานียาสูบแห่งใดจะต้องรับผิดชอบในการส่งใบยาแห้งให้กับ ทางโรงงานยาสูบเป็นจำนวนกี่กิโลกรัม ซึ่งหน้าที่ต่อไปคือ สำนักงานยาสูบที่ประจำอยู่ในแต่ละ จังหวัด ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 8 จังหวัดดังกล่าว จะเป็นหน่วยงานที่จะต้องประสานกับสถานียาสูบที่เป็น หน่วยงานย่อยกระจายอยู่ในพื้นที่ที่เข้าไปส่งเสริมการปลุกยาสูบ บทบาทหน้าที่หลักของสถานียาสูบ คือ ส่งเสริมการผลิตและควบคุมคุณภาพใบยา โดยจะดูแลทุกขั้นตอนตั้งแต่การเพาะพันธุ์เพื่อเตรียม ดินกล้า การเตรียมดิน การปลูก การเก็บใบยา การบ่ม และการเตรียมใบยาแห้งเพื่อขาย ตลอดจนมี

⁶ สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่บ้านหนองเม็ก หมู่ 18 ต. ศรีสมเด็จ อ. ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด วันที่ 19 มีนาคม 2550

หน้าที่รับผิดชอบแห่ง เพื่อส่งต่อไปยังโรงงานทำความสะอาด และ โรงอบแห้งที่อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ ก่อนจะเข้าสู่กระบวนการผลิตบุหรี่ของโรงงานยาสูบ ที่โรงงานยาสูบคลองเตย กรุงเทพฯ

อย่างไรก็ตามในช่วงประมาณ ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา สถานียาสูบในพื้นที่ของทั้งสามจังหวัด มีการยุบรวมกันหลายแห่ง ซึ่งด้วยเหตุและปัจจัยหลายอย่าง คือ การลดโควตาการผลิต การออกนโยบายการควบคุมการสูบบุหรี่ การรณรงค์ของภาครัฐเพื่อการไม่สูบบุหรี่ เป็นต้น ทำให้มีการปรับโครงสร้างการบริหารของสถานียาสูบโดยมีการยุบรวมกันหลายแห่งและบางแห่งต้องปิดตัวลงเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการในส่วนสำนักงาน (ดูตาราง 3.1)

ตาราง 3.1 แสดงจำนวนสถานียาสูบจากที่เคยมีอยู่เดิม กับที่ยังคงเปิดดำเนินการในปัจจุบันในพื้นที่เป้าหมาย

จังหวัด	จำนวนสถานีที่เคยมีอยู่เดิม	จำนวนสถานีที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน
นครพนม	จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ 1) สถานียาสูบบ้านแพง 1 2) สถานียาสูบบ้านแพง 2 3) สถานียาสูบคอนนางหงษ์ 4) สถานียาสูบนาทาม 5) สถานียาสูบท่าสีไล	จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ 1) สถานียาสูบท่าสีไล 2) สถานียาสูบบ้านแพง1 3) สถานียาสูบนาทาม 4) สถานียาสูบคอนนางหงษ์
หนองคาย	จำนวน 7 แห่ง ได้แก่ 1) สถานียาสูบเวียงคุก 2) สถานียาสูบท่าบ่อ 3) สถานียาสูบหาดคำ 4) สถานียาสูบหนองบัว 5) สถานียาสูบศรีเชียงใหม่ 6) สถานียาสูบโพนสา 7) สถานียาสูบปากสวย	จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ 1) สถานียาสูบศรีเชียงใหม่ 2) สถานียาสูบโพนสา 3) สถานียาสูบปากสวย

ตาราง 3.1 แสดงจำนวนสถานียาสูบจากที่เคยมีอยู่เดิม กับที่ยังคงเปิดดำเนินการในปัจจุบันในพื้นที่เป้าหมาย (ต่อ)

จังหวัด	จำนวนสถานีที่เคยมีอยู่เดิม	จำนวนสถานีที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน
ร้อยเอ็ด ⁷	จำนวน 5 แห่ง ในพื้นที่รับผิดชอบ 2 จังหวัด ได้แก่ 1) สถานียาสูบไทรงาม 1 อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด 2) สถานียาสูบไทรงาม 2 อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด 3) สถานียาสูบหนองโก อ.บรบือ จ.มหาสารคาม 4) สถานียาสูบบ้านเขว อ.เมือง จ.มหาสารคาม 5) สถานียาสูบโนนชัย อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น	จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ 1) สถานียาสูบไทรงาม 1 อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด 2) สถานียาสูบไทรงาม 2 อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด 3) สถานียาสูบหนองโก อ.บรบือ จ.มหาสารคาม

สำหรับสถานียาสูบหรือโรงบ่มใบยาที่คณะวิจัยลงไปเก็บข้อมูลในครั้งนี้ มีอยู่ 3 สถานีในสามจังหวัด คือ 1) สถานียาสูบท่าสีไล อ. บ้านแพง จ. นครพนม 2) สถานียาสูบไทรงาม 1 อ. ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด และ 3) สถานียาสูบโพนสา อ.ท่าบ่อ จ. หนองคาย

สำหรับยาสูบที่โรงงานยาสูบส่งเสริมการปลูกเพื่อใช้ในอุตสาหกรรมการผลิตบุหรี่ มีอยู่ 3 พันธุ์ คือ พันธุ์เวอร์จิเนีย พันธุ์เบอร์เลย์ และพันธุ์เตอร์กิส ซึ่งแต่ละสายพันธุ์จะสามารถปลูกให้ได้คุณภาพตามต้องการนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยของสภาพดิน ความเหมาะสมของสภาพแวดล้อม และความพร้อมของแหล่งน้ำด้วย

ตารางที่ 3.2 สถานียาสูบที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการเก็บข้อมูล พันธุ์ยาสูบที่เข้าไปส่งเสริม ปริมาณรับซื้อและบริเวณพื้นที่ปลูก

สถานียาสูบ	พันธุ์ที่ปลูก	ปริมาณที่รับซื้อ(กก.)		พื้นที่ปลูก
		ปี 2548	ปี 2549	
สถานียาสูบท่าสีไล จ.นครพนม	-เวอร์จิเนีย	614,978	509,958	-ริมแม่น้ำโขง และเกาะ กลางแม่น้ำโขง
	-เบอร์เลย์	214,956	168,479	

⁷ จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นพื้นที่ส่งเสริมการปลูกยาสูบของสำนักงานยาสูบบ้านไผ่ ซึ่งมีพื้นที่รับผิดชอบทั้งในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม และร้อยเอ็ด

ตารางที่ 3.2 สถานียาสูบที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการเก็บข้อมูล พันธุ์ยาสูบที่เข้าไปส่งเสริม ปริมาณรับซื้อและบริเวณพื้นที่ปลูก (ต่อ)

สถานียาสูบ	พันธุ์ที่ปลูก	ปริมาณที่รับซื้อ(กก.)		พื้นที่ปลูก
		ปี 2548	ปี 2549	
สถานียาสูบโพนสา จ.หนองคาย	-เวอร์จิเนีย	287,875	280,000	-ริมแม่น้ำโขงและเกาะ กลางแม่น้ำโขง
	-เบอร์เลย์	231,176	200,000	
สถานียาสูบไทรงาม 1 จ.ร้อยเอ็ด	เตอร์กิส	913,295	1,300,000	-ที่นา/ที่สวน พื้นที่ที่มี ความแห้งแล้ง

ที่มา: ข้อมูลจากสถิติสถานียาสูบทั้งสามแห่ง

ในกรณีของสถานียาสูบท่าสีไล อ.บ้านแพง จ.นครพนม พบว่า ในช่วงแรกของการเข้ามาส่งเสริมเมื่อประมาณ 30 กว่าปีที่แล้ว สถานียาสูบจะให้การดูแลและแนะนำวิธีการทุกขั้นตอนตั้งแต่การปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยว และรับซื้อใบยาสดจากชาวบ้านในราคา 1.40 บาท/กิโลกรัม โดยสถานีจะทำการบ่มเอง ทั้งนี้เพราะชาวบ้านยังไม่มีความรู้เรื่องการบ่มใบยาและยังไม่มีความสามารถในการลงทุนทำเตาบ่มใบยา ซึ่งในระยะต่อมาเจ้าหน้าที่ของสถานียาสูบได้มีการฝึกอบรมและให้ความรู้แก่เกษตรกรทั้งในส่วนที่เป็นขั้นตอนการเพาะปลูก การดูแลรักษาและการบ่มใบยา หลังจากนั้นทางสถานีจึงมีนโยบายให้ชาวไร่ที่ได้รับโควตาต้องสร้างโรงบ่มของตนเองและทางสถานีจะมีเจ้าหน้าที่ออกมาให้คำแนะนำเรื่องเทคนิควิธีการ ระยะเวลาหลังจากที่ทางสถานีฯ ส่งเสริมให้ชาวไร่สามารถบ่มใบยาเองได้แล้ว ทางสถานีจึงเปลี่ยนจากการรับซื้อใบยาสดมาเป็นรับซื้อใบยาแห้ง ในราคา 33 บาท/กิโลกรัม ผลจากการให้ราคาที่ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับราคาใบยาสดนั้นเป็นเหตุจูงใจให้เกษตรกรหันมาปลูกยาสูบเกือบทุกครัวเรือน ซึ่งจากการสนทนากลุ่มผู้นำที่บ้านแพงกลาง⁸ เล่าว่า “พอโรงบ่มเข้ามาให้ราคาจากบาท สี่สิบสตางค์ เป็นสามสิบสามบาท ชาวบ้านกะเลิปลูกอย่างอื่น พวกมันปลูกยาพร้อมกันฟรีเลย” ซึ่งถ้าหากพิจารณาในรายละเอียดแล้ว จะพบว่าโรงงานยาสูบมีการขยายการผลิตอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น จึงมีข้อจำกัดในการบ่มใบยา ทั้งกำลังคน จำนวนโรงบ่ม และไม้ฟืน ดังนั้น การส่งเสริมให้ชาวไร่มีโรงบ่มเป็นของตนเองเพื่อผลิตใบยาแห้งให้กับสถานีจึงเป็นเหมือนการ

⁸ สนทนากลุ่มผู้นำบ้านแพงกลาง หมู่ 13 ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม

ถ่ายโอนภาระและการลงทุนในขั้นตอนการบ่มใบยาไปสู่ชาวไร่ ซึ่งชาวไร่ต้องลงทุนในการสร้างโรงบ่มเอง สถานียาสูบเพียงแต่แนะนำแหล่งเงินกู้ให้

อย่างไรก็ตามการปลูกยาสูบในช่วงนั้นมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว พื้นที่การเพาะปลูกจึงขยายออกไปอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับมีจำนวนโคกตาเพิ่มขึ้นทุกปี นอกจากนี้ยังมีการประกันราคาให้กับชาวไร่ จึงสร้างความมั่นใจให้กับชาวไร่มากยิ่งขึ้น ยาสูบจึงเป็นพืชที่ทำรายได้เป็นกอบเป็นกำให้กับชาวไร่เมื่อเปรียบเทียบกับพืชชนิดอื่นๆ ชาวไร่เล่าว่า “พื้นที่ในแถบนี้เบี่ยงไปทางใต้จะมีแต่ต้นยาสูบบ้านเขามีกินมีใช้กะย่อนยานี้ล่ะ”

ผลจากการเข้ามาส่งเสริมการปลูกยาสูบของสถานียาสูบตั้งแต่นั้นมา ทำให้ยาสูบกลายเป็นพืชหลักในการสร้างรายได้ให้กับชาวอำเภอบ้านแพง ชาวบ้านยอมรับว่ายาสูบเป็นพืชที่สามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือน สามารถส่งลูกหลานให้เรียนในระดับสูงได้ ผู้ใหญ่บ้านบ้านแพง หมู่ 2⁹ เล่าว่า “ยาสูบมันเข้าไปอยู่ในสายเลือด ถ้าบ่ปลูกยาสูบกะบ่รู้ว่าสิปลูกอียังที่จะมีรายได้ดีต่อยาสูบ”

สำหรับการปลูกยาสูบในพื้นที่จังหวัดหนองคายนั้น สถานียาสูบเริ่มเข้ามาส่งเสริมการปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนีย ประมาณปี พ.ศ.2490 ซึ่งพื้นที่การเพาะปลูกยังไม่ขยายมากนักในช่วงแรก แต่หลังจากนั้นประมาณปี พ.ศ.2505 เริ่มมีคลองส่งน้ำและประมาณปี พ.ศ.2520 ทางราชการมีการติดตั้งเครื่องสูบน้ำ 2 เครื่องที่ ต. โพนสา อ.ท่าบ่อ เพื่อสูบน้ำจากแม่น้ำโขงให้เกษตรกร ได้มีน้ำใช้เพื่อการเกษตร ทำให้พื้นที่การปลูกยาสูบมีการขยายตัวอย่างมากในช่วงนั้น โดยการรับซื้อใบยาสูบในช่วงแรกมีลักษณะคล้ายกับที่จังหวัดนครพนม คือ สถานียาสูบจะรับซื้อใบยาสดและทำการบ่มเอง จากนั้นประมาณปี พ.ศ.2530 จึงส่งเสริมให้เกษตรกรเป็นผู้บ่มใบยาโดยการกำหนดให้ครัวเรือนละ 1 โคกตาๆ ละ 1 เตา (โรงบ่ม) และสถานียาสูบรับซื้อใบยาแห้งในราคา 33 บาทต่อกิโลกรัมเดียวกันกับจังหวัดนครพนม

ส่วนในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดนั้น การเข้ามาส่งเสริมการปลูกยาสูบของสถานียาสูบในพื้นที่นี้ประมาณ เริ่มจากการส่งเสริมให้ปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียก่อนยาสูบที่ส่งเสริมเป็นพันธุ์เตอร์กิส

กล่าวโดยสรุป การปลูกยาสูบของเกษตรกรในภาคต่างๆ ของประเทศไทยนั้น เป็นแรงขับเคลื่อนจากอุตสาหกรรมบุหรี่ยี่ที่อยู่ภายใต้การผูกขาดของรัฐมาตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2500 การผูกขาดนี้ ทำให้รัฐสามารถควบคุมการผลิตได้อย่างสมบูรณ์ คือ นับตั้งแต่การคัดเลือกเกษตรกรผู้ปลูก (จะกล่าวในรายละเอียดในหัวข้อต่อไป) วิธีการปลูกหรือการผลิตใบยาสูบ การบ่มหรือการแปรรูปในขั้นต้น การควบคุมคุณภาพ การควบคุมดังกล่าวนี้ได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ (โรงงานยาสูบ) และเกษตรกรขึ้นมา ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน ฐานการผลิตวัตถุดิบในระบบอุตสาหกรรมยาสูบ

⁹ สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านแพงกลาง หมู่ 2 อ.บ้านแพง จ.นครพนม

ของไทย จึงเป็นเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเกษตรกรแต่ละคน มีที่ดินเป็นของตนเอง และกิจกรรมอาชีพอื่นควบคู่ไปกับการปลูกยาสูบด้วย

3.3 เกษตรกรและพ่อค้าอิสระในการผลิตใบยา

3.3.1 การเข้าสู่กระบวนการผลิตยาสูบของเกษตรกร

ชาวบ้านที่เข้าสู่กระบวนการผลิตยาสูบให้กับทางสถานีและเอกชนนั้น ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ที่เคยปลูกยาสูบกันมาก่อน ชาวบ้านเล่าว่า ในสมัยแรกๆ ก่อนจะมีการปลูกในเชิงพาณิชย์จะมีเจ้าหน้าที่ออกมาประกาศประชาสัมพันธ์เรื่องการปลูกยาสูบให้กับทางเกษตรกร สถานียาสูบจะมีการประชุมทำความเข้าใจเกี่ยวกับเงื่อนไขต่างๆ เช่น วิธีการปลูกมีขั้นตอนอย่างไร ใครจะเป็นผู้ลงไปแนะนำ เงินลงทุนจะหาได้จากแหล่งใด และที่สำคัญคือมีการประกันราคาให้จึงเป็นเหตุจูงใจอย่างหนึ่งแก่เกษตรกร ในช่วงแรกๆ ของการเข้ามาส่งเสริม และหลังจากมีการประชาสัมพันธ์เพื่อหาผู้ปลูกยาสูบแล้ว ทางสถานีมีการคัดเลือกลูกไร่ดังนี้

- การคัดเลือกลูกไร่¹⁰

สถานียาสูบจะมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกลูกไร่ที่จะเป็นผู้สามารถผลิตใบยาให้กับสถานี คือ

1. ต้องมีที่ดินในการเพาะปลูกอาจจะเป็นเจ้าของที่ดินหรือเช่าที่ดินก็ได้ แต่สภาพดินต้องมีความเหมาะสมในการปลูกยาสูบ เช่น ในพื้นที่จังหวัดนครพนมกับหนองคายจะต้องเป็นดินที่ไม่มีคลอไรด์มากเกินไปเพราะจะส่งผลถึงคุณภาพใบยา เป็นต้น
2. อยู่ใกล้แหล่งน้ำ หรือมีแหล่งน้ำที่จะใช้ในการเพาะปลูกอย่างเพียงพอ
3. ต้องมีแรงงานอย่างพอเพียง เช่น คราวเรือนที่รับโควตยาสูบ 1 โควตา(พื้นที่ปลูกประมาณ 2 ไร่ต่อ 1 โควตา ซึ่งกำลังการผลิตเฉลี่ย 842 กิโลกรัม)¹¹ อย่างน้อยจะต้องมีแรงงาน 2-3 คน ซึ่งเป็นแรงงานในครัวเรือนหรือบางครัวเรือนก็จะจ้างแรงงานต่างด้าวเพิ่ม 1-2 คนขึ้นอยู่กับพื้นที่ปลูกและจำนวนแรงงานในครัวเรือน บางครัวเรือนจะจ้างแรงงานในท้องถิ่นบ้างในบางกิจกรรม
3. ต้องมีวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือทางการเกษตรพอสมควร เช่น รถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำ เครื่องพ่นยา เป็นต้น
4. มีเงินทุน หรือสำหรับผู้ไม่มีเงินทุนทางสถานีจะแนะนำแหล่งเงินกู้ให้ โดยสถานี

¹⁰ สัมภาษณ์หัวหน้าฝ่ายดูแลลูกไร่ ประจำสถานียาสูบท่าลี่ จ.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม วันที่ 12 มีนาคม 2550

¹¹ เป็นแรงงานและกำลังการผลิตของชาวไร่ในจังหวัดนครพนม ซึ่งในจังหวัดหนองคายจะมีรูปแบบการใช้แรงงานที่แตกต่างออกไป เพราะส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะจ้างแรงงานรับจ้างในเกือบทุกขั้นตอนการผลิต

จะเป็นผู้แนะนำหรือมีเอกสาร(เป็นเหมือนใบเบิกทาง)ที่ทางสถานีออกไปเพื่อไปยื่นต่อสถาบันการเงิน เช่น ธนาคารออมสิน หรือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เป็นต้น

3.3.2 ชาวไร่ยาสูบจังหวัดร้อยเอ็ด

สภาพทั่วไปของจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นพื้นที่ที่มีความแห้งแล้ง หรือมีปริมาณน้ำฝนน้อยกว่า เมื่อเทียบกับจังหวัดหนองคายและนครพนม จากการเก็บข้อมูลสนามพบว่า ผู้ปลูกยาสูบไม่ได้ปลูกยาสูบเพียงอย่างเดียว แต่ปลูกข้าว ซึ่งผู้ปลูกยาสูบยังถือว่า ข้าวเป็นพืชหลัก และปลูกยาสูบเป็นพืชเสริมรายได้ ชาวไร่ยาสูบส่วนใหญ่จะมีชีวิตหมุนเวียนอยู่ระหว่างการทำนาข้าวกับการทำไร่ยาสูบ สาเหตุอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านที่นี่เลือกปลูกยาสูบเป็นพืชเสริมก็คือ การปลูกพืชอย่างอื่นมักจะต้องการนําน้ำมาก ซึ่งพื้นที่ที่มีความแห้งแล้ง อย่างเช่นที่ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด จึงเป็นเรื่องที่ลำบากในการหาแหล่งน้ำ ยาสูบพันธุ์เตอร์กิสที่เข้ามาส่งเสริม ประมาณ ปี พ.ศ. 2520 ซึ่งมีความต้องการน้ำน้อยกว่าพืชชนิดอื่น จึงมีการขยายการเพาะปลูกอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะเป็นพันธุ์ที่ทางสถานีกำหนดให้ปลูกในพื้นที่แห้งแล้งเพื่อให้ได้ใบยาสูบที่มีขนาดเล็ก แต่มีคุณภาพตามที่ต้องการ โดยเจ้าหน้าที่สถานียาสูบ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด ให้ข้อมูลว่า พันธุ์เตอร์กิสทั้งสายพันธุ์แซนติยาโก้และแซมซุน เป็นพันธุ์ที่ให้กลิ่น “อโรมา” ซึ่งเป็นความหอมที่เป็นส่วนประกอบในบุหรี ทำให้เป็นที่ต้องการในอุตสาหกรรมบุหรีทั้งในและต่างประเทศ

นอกจากจะมีสถานียาสูบเข้าไปส่งเสริมการปลูกแล้ว ยังมีบริษัทต่างชาติที่เข้ามาส่งเสริมการปลูกยาสูบ คือ บริษัท อัดมันอินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด การเข้ามาส่งเสริมของบริษัทดังกล่าวทำให้พื้นที่การปลูกยาสูบขยายมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทต่างชาติได้ใช้กลยุทธ์อย่างหนึ่ง คือ การให้คนในท้องถิ่นซึ่งมีทั้งผู้นำและชาวบ้านที่มีความสามารถเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายลูกไร่ เป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างบริษัทกับชาวบ้าน ซึ่งมีความใกล้ชิดกับชาวบ้านมากกว่าเจ้าหน้าที่จากสำนักงาน โดยให้เป็นหัวหน้าฝ่ายลูกไร่ของสถานียาสูบ ทั้งนี้เนื่องจากบริษัทไม่มีสำนักงานประสานงานในพื้นที่ แต่จะมีเพียงพักชั่วคราวในหมู่บ้านเป็นสถานที่รับซื้อ เป็นจุดๆ ไป สิ่งที่บริษัทให้การสนับสนุนแก่ชาวบ้าน คือ การให้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง แก่ชาวบ้านผ่านตัวแทนฝ่ายลูกไร่ที่เป็นชาวบ้านในหมู่บ้าน และหักค่าใช้จ่ายในวันที่นำใบยาแห้งไปขาย สิ่งที่เป็นแรงจูงใจสำหรับชาวบ้านที่ต้องการขายให้กับบริษัทมีอยู่หลายประการ คือ การให้ราคาที่สูงกว่า ที่ตั้งของสถานที่รับซื้อไม่ไกลจากหมู่บ้าน และชาวบ้านสามารถรับเงินสดได้เลย ณ วันที่ขายโดยไม่ต้องรอ ในขณะที่ขายให้ทางสถานี ชาวบ้านต้องรออีกประมาณสองวันถึงจะรับเงินได้ ซึ่งทางสถานีให้เหตุผลว่าเป็นเพราะทางธนาคารต้องเช็คและหักค่าใช้จ่ายที่ชาวบ้านมากู้เพื่อเป็นทุนในการปลูกยาก่อนถึงจะสามารถโอนเงินเข้าบัญชีให้ได้ ซึ่งชาวบ้านเล่าว่า “มันยุ่งยากกว่ากันหลายอยู่ แห้วบางทีเฮอะต้องการใช้เงิน กะเลยคิดว่าไปขายให้

บริษัทที่สะดวกกว่า” (มันยุ่งยากกว่ากันมาก บางทีเราต้องใช้เงิน เลยคิดว่าไปขายให้บริษัทจะสะดวกกว่า)

สิ่งเหล่านี้ทำให้ช่วงแรกที่ทางบริษัทฯ เข้ามาส่งเสริม มีชาวบ้านนำใบยาแห้งที่มีคุณภาพไปขายให้บริษัทมากกว่าจะมาขายให้กับทางสถานียาสูบ ซึ่งส่งผลกระทบต่อทางสถานีเป็นอย่างมาก กระทั่งมีการออกกฎลงโทษผู้ที่นำใบยาที่สถานีลงไปส่งเสริมแต่นำไปขายให้บริษัทเอกชน โดยการลดโควตาลง อย่างไรก็ตามจากปัญหาดังกล่าวทำให้ทางสถานียาสูบและบริษัทอ้อมๆ ได้ตกลงกันว่าจะมีการส่งเสริมใบยากันคนละสายพันธุ์เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องความขัดแย้ง คือ สถานียาสูบจะส่งเสริมพันธุ์แซมซูนซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “พันธุ์หูกี้” ส่วนบริษัทอ้อมๆ จะส่งเสริมพันธุ์แซนติยาเก่า หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พันธุ์หูลาม” จึงทำให้ข้อขัดแย้งดังกล่าวคลี่คลายลง

ปัจจุบันชาวบ้านในเขต อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด ส่วนใหญ่จะปลูกยาสูบทั้งสองชนิดเพื่อป้อนใบยาแห้งให้ทั้งสองแห่ง ซึ่งนอกจากเหตุผลเรื่องรายได้แล้วยังมีเรื่องของการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างชาวไร่เองกับผู้รับซื้อ ซึ่งชาวบ้านบอกว่า “หากจะปลูกให้ทั้งสองหม่อมมันละ มันกะแล้วแต่ผู้มักว่าอยากปลูกพันธุ์ใด เพื่อบได้บ้างคับ ผู้ใดมักแบบให้น้ำหนักหลายกะปลูกหูกี้ ผู้ใดอยากได้ราคาดีแต่น้ำหนักเบา กะปลูกหูลาม” (เราก็ปลูกให้ทั้งสองทาง ขึ้นอยู่กับว่าใครอยากจะทำพันธุ์ใด เขาไม่ได้บังคับ ถ้าใครชอบพันธุ์ที่ให้น้ำหนักมากก็ปลูกพันธุ์หูกี้ ถ้าใครอยากได้ราคาดี แต่ใบยามีน้ำหนักน้อย ก็จะไปปลูกพันธุ์หูลาม) ปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในการปลูกยาสูบทั้งสองพันธุ์ก็คือ คริวเรือนผู้ปลูกยาสูบเองได้รับผลกระทบจากการลดโควตาซึ่งถ้าปลูกให้เฉพาะสถานียาสูบจะทำให้รายได้ไม่คุ้มทุน ดังนั้นคริวเรือนจึงต้องปลูกให้กับบริษัทอ้อมด้วยเพื่อให้รายได้ของคริวเรือนเพิ่มขึ้นเพียงพอขายรายจ่าย แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับแรงงานในคริวเรือนด้วย มีหลายคริวเรือนที่เลิกปลูกเพราะไม่มีแรงงานในคริวเรือน แม้จะเห็นว่าการปลูกยาสูบเป็นการสร้างรายได้ให้กับครอบครัวก็ตาม

จากที่ได้อธิบายเกี่ยวกับชาวไร่ สถานียาสูบ และบริษัทเอกชนที่ได้กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า ภาครัฐหรือสถานียาสูบ ไม่ได้ควบคุมหรือผูกขาดการผลิตใบยาสูบได้ทั้งหมด ยังมีช่องทางอื่น ๆ ที่ทั้งผู้ปลูกใบยาสูบ ผู้รับซื้อใบยาสูบหรือบริษัทเอกชนนำมาใช้ เพื่อให้ได้ใบยาสูบป้อนเข้าสู่อุตสาหกรรมบุหรี่

- **พ่อค้าคนกลาง**

พื้นที่ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด นอกจากจะเป็นพื้นที่ที่ผลิตใบยาสูบสู่อุตสาหกรรมบุหรี่ทั้งในและต่างประเทศแล้วยังเป็นแหล่งผลิตยาเส้นของพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่นทั้งที่ทำเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนและการขายส่ง ซึ่งมีดังนี้

(1) พ่อค้าขายเร่ แบ่งเป็น 2 ประเภท

(1.1) พ่อค้าเร่แบบรับซื้อ เป็นพ่อค้าที่ไปรับซื้อยาเส้นมาจาก อ.หล่มสัก จ.เพชรบูรณ์ มาแบ่งเป็นถุงๆ ละ 1 กิโล ราคาประมาณ 80-100 บาท เพื่อนำไปขายฝากกับญาติพี่น้อง ยังจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสานตอนใต้ เช่น อุบลราชธานี บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ในลักษณะขายเงินเชื่อ หรือชาวบ้านเรียกว่า “เงินยาว” ประมาณ 3 เดือนก็จะตามไปเก็บเงิน บางคนไม่มีเงินก็เอาข้าวเปลือก แลกแทน การประกอบธุรกิจเช่นนี้ ชาวบ้านเรียกว่า “ไปเล่นยา หรือ ไปวิ่งยา”

อย่างไรก็ตามพ่อค้าที่ทำธุรกิจประเภทนี้ปัจจุบันลดน้อยลง เนื่องจากบางคนประสบปัญหาเก็บเงินไม่ได้ ลูกค้าเบี้ยวไม่จ่ายเงิน บางคนได้เป็นสิ่งของมาแทน ทำให้ไม่สามารถมีเงินก้อนที่จะไปลงทุนซื้อยาเส้นงวดใหม่มาขายฝากอีกรอบได้ นอกจากนี้ลูกค้าที่เป็นลูกค้าเก่าล้มหายตายจากกันไปทำให้ขายประจำลดลง ซึ่งส่วนที่ยังคงวิ่งขายอยู่คือพ่อค้าที่มีขายประจำ ผู้ที่เป็นพ่อค้าใหม่ๆ ไม่ค่อยประสบความสำเร็จมากนัก ทั้งนี้ชาวบ้านเล่าว่าอาจเป็นเพราะผลของการรณรงค์การไม่สูบบุหรี่

(1.2) พ่อค้าเร่แบบปลูกและขายเอง มีพ่อค้าอยู่เพียง 1 รายในหมู่บ้านหนองสองห้อง อ.ศรีสมเด็จ ที่ปลูกยาสูบพันธุ์พื้นเมืองประมาณปีละ 10 ไร่ เพื่อผลิตยาเส้นชนิด “เมาหรือขุน” ออกไปขายทั้งในและต่างจังหวัด ซึ่งมีขายประจำที่นิยมยาเส้นชนิดดังกล่าวเป็นลูกค้าขายประจำ

(2) พ่อค้าขายส่ง เป็นกลุ่มพ่อค้าที่ทำเป็นอุตสาหกรรมยาเส้นในครัวเรือน ซึ่งต้องมีเงินลงทุนจำนวนมาก พ่อค้าเหล่านี้จะรับซื้อยาทั้งในท้องถิ่นและที่ อ.หล่มสัก ในจำนวนมากๆ เช่น 10 ตันขึ้นไป เพื่อกักตุนและนำมาปรุงรสด้วยสูตรที่คิดค้นขึ้นเอง แล้วแพ็คใส่ถุงขายส่งเป็นพวงๆ ละ 10 ถุง ราคา 30 บาท ร้านค้านำไปขายต่อ ราคาถุงละ 5 บาท ซึ่งพ่อค้าขายส่งในลักษณะดังกล่าวมีอยู่หลายรายในเขต อ.ศรีสมเด็จ ดังนั้น จึงมีการแข่งขันกันหาตลาด โดยพ่อค้าเหล่านี้จะหาร้านค้าในหมู่บ้านต่างๆ เพื่อเป็นที่ส่งยาเส้นของตัวเอง เนื่องจากมีพ่อค้าที่ประกอบธุรกิจดังกล่าวหลายราย ดังนั้น พ่อค้าจึงใช้วิธีไป “จำ”¹² ไว้ กับร้านค้าเพื่อให้สามารถขยายยาเส้นออกสู่ตลาดได้อย่างกว้างขวาง

3.3.3 ชาวไร่ยาสูบจังหวัดหนองคาย

ชาวไร่ยาสูบจังหวัดหนองคาย เป็นเกษตรกรที่นับได้ว่าอยู่ท่ามกลางสภาพทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ทั้งแหล่งน้ำและที่ดิน เนื่องจากอยู่ใกล้แม่น้ำโขง ซึ่งทำให้เกษตรกรมีการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรอย่างเข้มข้น ซึ่งชาวบ้านบอกว่า ตัวเองเป็นพวกพลิกดินกิน จะไม่ปล่อยให้ที่ดินว่างเลย ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากการเพาะปลูกพืชในหนึ่งรอบปีแล้วพบว่า หลายหมู่บ้านปลูกข้าวไว้เพียงแค่บริโภคในครัวเรือน เนื่องจากพื้นที่ในแถบนี้เดิมมักถูกน้ำท่วมในหน้าฝน หรือหมู่บ้านบางแห่ง เช่น

¹² หมายถึง การที่พ่อค้าขายส่งไปตกลงกับร้านค้าว่าจะรับยาเส้นของตัวเองไปวางขายเป็นประจำ

บ้านท่ามะเฟือง ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีที่นา แต่ชาวบ้านก็ยังถือว่าข้าวเป็นพืชหลักในฐานะที่เป็นอาหารหลัก ส่วนยาสูบถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจที่เป็นรายได้หลักของครัวเรือน นอกนั้นพืชอื่นๆ เช่น พริก มะเขือเทศ ข้าวโพด ฟักทอง ถือว่าเป็นพืชเสริม โดยชาวบ้านจะปลูกแซมกับไร่ยาสูบ เช่น พริก ฟักทอง ซึ่งหลังจากเก็บเกี่ยวยาสูบเสร็จแล้วถึงจะหันมาดูแลพืชแซมดังกล่าว

สถานียาสูบเริ่มเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกยาสูบประมาณ ปี พ.ศ. 2490 โดยมีกการตั้งสถานียาสูบขึ้นหลายแห่ง ซึ่งเฉพาะอำเภอท่าบ่อ มีสถานียาสูบถึง 7 แห่ง ได้แก่ 1) สถานียาสูบเวียงคุก 2) สถานียาสูบท่าบ่อ 3) สถานียาสูบหาดคำ 4) สถานียาสูบหนองบัว 5) สถานียาสูบศรีเชียงใหม่ 6) สถานียาสูบโพนสา และ 7) สถานียาสูบปากสวย

วิธีการเข้ามาส่งเสริมในช่วงแรก สถานีจะมีเจ้าหน้าที่ในการหาลูกไร่และให้โควตาการปลูกแก่เกษตรกรซึ่งพันธุ์ที่ส่งเสริมคือ “พันธุ์เวอร์จิเนีย” จากนั้นจะมีพนักงานไร่ยาสูบหรือชาวบ้านเรียกว่า “นายตรวจไร่” ออกไปให้คำแนะนำในการจัดการ รับผิดชอบยาสดจากเกษตรกรโดยให้ราคาสูงสุดประมาณกิโลกรัมละ 1.40 บาท และราคาต่ำสุดประมาณ 0.40 บาท โดยสถานีจะเป็นผู้บ่มใบยาเอง หลังจากนั้นมีการแนะนำชาวบ้านในการบ่มใบยา โดยให้โควตาชาวไร่ คือ โควตา 1 ไร่ ต่อตำบล 1 ต. ชาวบ้านที่ต้องการทำมากก็ให้สมาชิกขอโควตาเพิ่ม จนกระทั่งปี พ.ศ.2530 สถานียาสูบเลิกซื้อใบยาสดและหันมารับซื้อใบยาแห้งจากเกษตรกรจนปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่ชาวไร่ที่ปลูกยาสูบให้กับทางสถานี ยังเป็นกลุ่มคนที่มีการสืบทอดโควตาต่อๆ กันมา เพื่อรักษาโควตาเอาไว้ ชาวไร่บางคนพบกับปัญหาต่างๆ ทั้งในเรื่องความไม่คุ้มทุน ขาดแรงงาน เพราะส่วนใหญ่ลูกหลานที่เรียนจบสูงๆ ก็จะไม่กลับมาทำงานที่บ้าน หรือหันไปปลูกยาสูบเพื่อหันขายแทน ทำให้พบเห็นการปล่อยให้ตำบลยาสูบถูกปล่อยทิ้งร้างเอาไว้อยู่หลายแห่ง

อย่างไรก็ตามการปลูกเพื่อรักษาโควตาในพื้นที่ จ.หนองคาย ทำให้การปลูกใบยาให้กับสถานีตกอยู่ในเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบรายใหญ่ ที่ยังคงมีโรงบ่มใบยาและมีโควตาที่เกษตรกรรายอื่นๆ นำมาขายให้ ส่งผลให้การผลิตใบยาแห้งส่งให้โรงงานยาสูบมีความซับซ้อนในแง่ของการหาแหล่งปลูกให้ได้ตามโควตา นั่นคือ เจ้าของโรงบ่มจะมีการหาเกษตรกรรายย่อยเพื่อปลูกใบยาสดส่งให้ตัวเอง ซึ่งเป็นการหาพื้นที่ปลูกอีกวิธีหนึ่ง และเป็นวิธีการเดียวกันกับที่สถานียาสูบเข้ามาส่งเสริมการปลูกยาสูบในช่วงแรกๆ

● การกลับมาของยาเส้นในจังหวัดหนองคาย

ในอดีตชาวบ้านในพื้นที่ อ.ท่าบ่อ อ.เมืองหนองคาย มีอาชีพในการทำยาเส้นที่บ้านเพื่อนำไปแลกข้าวยังพื้นที่ใกล้เคียง แต่เมื่อมีการส่งเสริมการปลูกยาสูบให้กับสถานียาสูบชาวบ้านส่วนใหญ่หันไปปลูกยาสูบเพื่อป้อนให้กับโรงงานยาสูบ แต่หลังจากประสบปัญหาหลายอย่าง ทำให้ในปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2549) ชาวบ้านหันมาปลูกยาเส้นแทนยาสูบที่เป็น โควตาของทางสถานีมากขึ้น ซึ่งมีปัจจัยดังต่อไปนี้

1. ผลกระทบจากการรณรงค์ การขึ้นราคาบุหรี่ทำให้ผู้ที่ขี้เหลิกสูบบุหรี่ไม่ได้ โดยเฉพาะชายในวัยกลางคนซึ่งส่วนใหญ่เป็นวันแรงงานของครัวเรือน ต้องหันมาสูบบุหรี่ในราคา 5 บาท แทนยาของในราคา 40 กว่าบาท เพื่อลดค่าใช้จ่ายลง ทั้งนี้ชาวบ้านส่วนหนึ่งบอกว่า “เวลาออกไปงานสังคมไปประชุมก็จะซื้อยาของไปสูบเพราะสะดวกและดูโก้กว่าสูบบุหรี่ แต่เวลาอยู่บ้านก็จะสูบบุหรี่แทนเพื่อจะได้ประหยัดค่าใช้จ่าย”

2. การคิดค้นเครื่องจักรในการหั่นใบยาเข้ามาใช้ ประมาณ ปี พ.ศ.2546 ซึ่งทำให้ประหยัดเวลา และเกษตรกรสามารถผลิตยาเส้นได้จำนวนมาก จากแต่เดิมใช้แรงคนตั้งแต่ตีหนึ่งถึงบ่ายสามโมงได้ยาเส้นวันละ ประมาณ 30 กิโลกรัม แต่หลังจากมีการนำเครื่องทุ่นแรงที่เรียกว่า “เครื่องไหล”¹³ เข้ามาใช้ทำให้สามารถผลิตยาเส้นได้ถึงวันละ 100 กิโลกรัม

3. การลดโควตยาสูบลง ทำให้ชาวบ้านอยู่ในภาวะทำแล้วไม่คุ้มทุนจึงเกิดการคืนโควตาและขายโควตาให้กับคนอื่น แล้วหันมาปลูกยาสูบเพื่อหั่นขายแทน ทั้งนี้ชาวบ้านให้เหตุผลว่า การปลูกยาสูบให้กับสถานีการลงทุนค่อนข้างสูง และสถานีเป็นผู้กำหนดราคาซื้อขาย

4. ขาดแคลนแรงงาน ไม่มีพินในการบ่มและมีความยุ่งยากหลายขั้นตอนกว่าจะได้เงิน

5. มีอิสระไม่มีข้อผูกมัดเรื่องต้องซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง

6. การปลูกยาเส้นนั้นผู้ปลูกสามารถขายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อได้เลยและสามารถต่อรองราคาได้ การขายยาเส้นทำให้ได้เงินเป็นก้อนซึ่งต่างจากพืชผักที่ไม่ค่อยเห็นตัวเงิน

7. การมียาเส้นเก็บไว้เหมือนกับมีการออมในครัวเรือน สามารถนำออกมาขายได้ตลอด นอกเหนือจากที่ได้กล่าวข้างต้น การกลับมาของยาเส้นยังเกี่ยวข้องกับพ่อค้า และระบบการค้ายาเส้น ที่อยู่นอกการควบคุมของสถานียาสูบ

ในจังหวัดหนองคาย มีเอกชนที่ทำธุรกิจยาเส้น 3 ประเภท คือ

(1) โรงงานยาเส้น ในพื้นที่ ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย มี โรงงานทำยาเส้นหรือบางครั้งชาวบ้านเรียกว่า “ยาถัง” (ยาเส้นที่เก็บไว้ในถังสแตนเลส ซึ่งเป็นการบ่มอย่างหนึ่งทำให้มีกลิ่นหอม) อยู่ประมาณ 3 แห่ง ซึ่งเจ้าของโรงงานรายใหญ่ชื่อว่า “แม่กุหลาบ” ซึ่งสามีของเจ้าของโรงงานเป็นพนักงานของสถานียาสูบ เป็นผู้ริเริ่มทำโรงงานยาเส้นที่บ้านขึ้น เนื่องจากพบช่องทางว่าชาวบ้านในแถบนี้มีความชำนาญในการทำยาเส้นอยู่แล้ว และมีตลาดหรือมีความต้องการในการบริโภคมากพอ โรงงานนี้ ออกเงินกู้ยืมระบบให้กับชาวบ้านในการผลิตยาสูบ การออกเงินกู้ยืมนี้ ก็เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ปลูกยาสูบ

สำหรับเกษตรกรที่ปลูกยาสูบให้กับโรงงานดังกล่าว จะมีทั้งที่ปลูกให้สถานีด้วยและปลูก

¹³ เครื่องไหลเป็นเครื่องหั่นใบยาที่สามารถหั่นได้ทั้งใบยาสดและแห้ง ซึ่งถูกคิดค้นโดยพ่อค้าขายอุปกรณ์ด้านการเกษตรในตลาดท่าบ่อ โดยเริ่มแรกเป็นเครื่องหั่นที่ยังไม่มีสายพานจึงเรียกว่า “เครื่องขี้” เพราะยังต้องอาศัยคนในการป้อนใบยาเข้าสู่ใบตัด จากนั้นมาการพัฒนาให้มีสายพานโดยใบยาที่ต้องการหั่นไหลเข้าสู่ใบตัดได้เองเลย ชาวบ้านจึงเรียกว่า “เครื่องไหล”

เพื่อขายให้โรงงานเหล่านี้ด้วย ทั้งนี้เกษตรกรบางคนก็ไปกู้เงินจากโรงงานเพื่อมาลงทุนปลูกยาสูบ จะต้องมีความสัมพันธ์กับเจ้าของโรงงานว่าจะต้องขายใบยาสูบให้กับโรงงานเท่านั้น ซึ่งชาวบ้านเล่าว่า “เขา กะสู้อยู่ดอกว่าเขาครคราคา ขายได้ไม่ดีเท่ากับไปขายให้สถานี แต่บางคนเห็นกะบ่มีโควตามาแต่ได้ สิไป ปลุกเบอร์เลย์กะบ่มีเงินลงทุน เฮ็ดโฮงเฮือนกะจั่งว่า ยามบ่มีเงินทุนมันกะบ่สูสิไปเอาใส เน๊าะ กะต้อง เอาแก่นายทุนบ้านเฮา” (เราก็รู้อยู่ว่าเขาครคราคา ขายได้ราคาไม่ดีเท่ากับไปขายให้สถานี แต่บางคน ไม่มีโควตามาตั้งแต่เดิม จะไปปลุกเบอร์เลย์ ก็ไม่มีเงินลงทุนทำโรงเรือน เวลาเราไม่มีเงินทุนก็ไม่รู้จะไปเอากับใคร ก็จะต้องเอาแก่นายทุนบ้านเรานี้แหละ)

นอกจากนี้โรงงานยาเส้นพื้นบ้านยังรับซื้อยาเส้นที่ตากแห้งแล้วจากชาวบ้านที่ต้องการขายใน ราคาประมาณ 60-70 บาท ซึ่งจะมีการเก็บใส่ถังเก็บยาเพื่อถักคุนไว้ ก่อนที่จะปรุงรสและบรรจุห่อเพื่อ ส่งออกไปขาย ปัจจุบันโรงงานยาเส้นมีการขยายกิจการแบบครบวงจร โดยการผลิตกระดาษสำหรับ มวนบุหรี่ด้วย

(2) **พ่อค้าชาจร** เป็นพ่อค้าที่ขับรถเข้ามารับซื้อยาเส้นกับชาวบ้านโดยตรงเพื่อนำไปขายยัง ต่างจังหวัด ซึ่งพ่อค้ากลุ่มนี้จะให้ราคาดีกว่าขายให้โรงงานเอกชน คือ ประมาณกิโลกรัมละ 80-100 บาท แต่อย่างไรก็ตาม มีเกษตรกรเพียงบางส่วนเท่านั้นที่สามารถขายยาเส้นให้กับพ่อค้าจรซึ่งมักจะ เป็นเกษตรกรที่ไม่ได้กู้เงินลงทุนจากนายทุนในท้องถิ่น เพราะสำหรับเกษตรกรที่เป็นลูกหนี้ของพ่อค้า เงินกู้ในท้องถิ่นมักถูกคิดกันไม่ให้ขายให้พ่อค้าชาจร แต่ต้องขายยาเส้นให้กับนายทุนเงินกู้ที่เป็นพ่อค้า คนกลาง ซึ่งจะซื้อยาเส้นไว้ในสต็อกจำนวนมากๆ เพื่อขายให้กับพ่อค้าชาจรและเอากำไรเพิ่มอีกรอบ ก่อนที่จะถึงผู้บริโภค จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าบางครั้งเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบเองโดยเฉพาะ ในรายที่ขาดเงินทุนต้องไปกู้เงินนอกระบบก็ทำให้เกิดหนี้แบบพันธะสัญญา ซึ่งทำให้ขาดอิสระแม้ว่า จะขายให้ใครก็ไม่ได้ เพราะการลักลอบขายให้คนอื่นที่ไม่ใช่ นายหนี้ถ้าถูกจับได้ก็อาจจะไม่มีแหล่งกู้ เงินลงทุนในปีต่อไป

(3) **นายทุนเงินกู้ในการผลิตใบยาสูบ** เป็นนายทุนออกเงินกู้ในพื้นที่ มีอยู่ประมาณ 3 ราย(สาม พี่น้อง) ในเขต ต.โพนสา อ.ท่าบ่อ ซึ่งลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกรที่ปลูกยาสูบฐานะยากจนไม่มี โควตา ไม่มีเครดิตที่จะนำไปเป็นหลักฐานค้ำประกัน ขาดคนค้ำประกัน จึงมองว่าการกู้เงินในระบบทำ ได้ยากทางเลือกที่เหลือคือการกู้นอกระบบ ซึ่งบางรายไม่สามารถส่งเงินคืนได้ตามกำหนดนั่นคือ ระยะเวลาการกู้จะประมาณ 3 เดือน (ฤดูการผลิต) จะต้องเอาใบยาสูบไปใช้แทนเงินกู้ซึ่งจะถูกกด ราคาอย่างมากแต่ก็ต้องยอม นายทุนเงินกู้จะนำใบยาสูบที่ได้จากเกษตรกรด้วยลักษณะดังกล่าว ไป ขายต่อให้กับพ่อค้าเร่เอากำไรอีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีการคิดกันพ่อค้าโดยการไม่ออกเงินกู้ให้กับ ผู้ที่ขายยาเส้นให้กับพ่อค้าชาจรซึ่งทำให้พ่อค้าชาจร ไม่สามารถรับซื้อยาสูบจากเกษตรกรได้โดยตรง เป็นการบังคับพ่อค้าชาจรให้ซื้อยาสูบต่อจากนายทุนอีกทอด

3.3.4 ชาวไร่ยาสูบจังหวัดนครพนม

เช่นเดียวกับจังหวัดหนองคาย พื้นที่ปลูกยาสูบจังหวัดนครพนม อยู่ติดแม่น้ำโขง ทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ ดินคุณภาพดี เหมาะแก่การปลูกยาสูบอย่างมาก เกษตรกรที่อำเภอบ้านแพง ได้เข้าร่วมการปลูกยาสูบมานานกว่า 60 ปีแล้ว ชาวไร่ยาสูบบอกว่า ยาสูบที่ปลูกจากบ้านแพง เป็นยาสูบที่มีคุณภาพดีที่สุดในโลก ระบบการผลิตและความสัมพันธ์ของเกษตรกรชาวไร่ยาสูบที่อำเภอบ้านแพง จึงมีลักษณะพิเศษมากกว่าที่ได้อธิบายอีกสองพื้นที่ กล่าวคือ ประการแรก ชาวไร่ยาสูบที่บ้านแพงปลูกยาสูบภายใต้โคเวตา และส่งขายให้แก่สถานียาสูบที่บ้านแพงเอง ซึ่งในแง่นี้มีกระบวนการและรายละเอียดต่างๆ แบบเดียวกับที่ได้อธิบายไว้แล้ว

ประการที่สอง ชาวไร่ยาสูบผลิตใบยาให้แก่โคเวตาจากภาคเหนือ กล่าวคือ สถานียาสูบทางภาคเหนือไม่สามารถผลิตใบยาป้อนให้กับสถานีได้ครบตามโคเวตา นายหน้าของโคเวตาจึงมารับซื้อใบยาสูบจากชาวไร่จังหวัดนครพนม โดยทำระบบแบบเดียวกับของสถานียาสูบคือ เมื่อจะเริ่มฤดูกาลผลิตทางนายหน้าโคเวตาภาคเหนือ จะแจ้งแก่ตัวแทนที่อำเภอบ้านแพง ว่าปีนี้มีความต้องการใบยาสูบปริมาณเท่าใด แล้วนายหน้าก็จะแจ้งไปยังลูกไร่ในเครือข่าย สำหรับนายหน้าเจ้าของโคเวตาจากภาคเหนือ มีพ่อค้ารายใหญ่ซึ่งภายหลังได้เป็นนักการเมืองระดับชาติรวมอยู่ด้วย ในระยะต่อมาพ่อเลี้ยงทางภาคเหนือสามารถสร้างเครือข่าย บางคนมีญาติอยู่ที่บ้านแพง จึงให้เป็นตัวแทนในการรับซื้อใบยาแห้งแทนและส่งไปยังโรงงานยาสูบทางภาคเหนือ ซึ่งเอเย่นต์ดังกล่าวมีอยู่ 3 ราย ส่วนใหญ่จะเป็นร้านค้าในตลาดบ้านแพง

ประการที่สาม มีโรงงานยาเส้นของเอกชนผลิตยาเส้นที่บ้านรับซื้อใบยาสูบแห้งจากเกษตรกร เจ้าของโรงงานแห่งหนึ่งเป็นคนญวนที่แต่งงานกับคนไทย เดิมค้าขายน้ำแข็งในตลาดบ้านแพงและต่อมาขยายกิจการ โดยการทำเป็นโรงน้ำแข็ง นำบรรจุขวดและถัง ขายในพื้นที่และจังหวัดใกล้เคียง ต่อมาขยายกิจการทำยาเส้นที่บ้านปรุงรสตามสูตรของตัวเอง แล้วบรรจุห่อขายส่งตามร้านค้า จนสามารถตั้งเป็นโรงงานยาเส้นที่บ้านอีกหนึ่ง โรงงานในบริเวณเดียวกัน

ในปัจจุบัน ทั้งนายหน้าพ่อค้าใบยาสูบจากทางภาคเหนือและโรงงานยาเส้น ดังกล่าวจะรับซื้อใบยาแห้งแบบไม่อื่น ชาวไร่ที่ต้องการขายใบยาจึงสามารถขนมาขายได้ตลอดเวลา ทั้งนายหน้าพ่อค้าใบยาสูบจากภาคเหนือและโรงงานยาเส้น จึงมีสถานะเป็นคู่แข่งของสถานียาสูบอย่างชัดเจน มีหลายสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านขายใบยาให้กับนายหน้าพ่อค้าใบยาภาคเหนือและโรงงานยาเส้น กล่าวคือ

- นายหน้าพ่อค้าใบยาภาคเหนือ และ โรงงานยาเส้น ใช้เงินกู้นอกระบบ เป็นสิ่งผูกมัดให้เกษตรกร ต้องนำไปขายมาให้

- ชาวบ้านที่ปลูกยาให้กับโคเวตาของสถานี แต่มักจะปลูกเกินโคเวตาเพื่อจะได้นำยาส่วนที่เกินไปขายให้กับเอกชนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนในกรณีที่เงินหมุนเวียนไม่ทัน เพราะการขายใบยาแห้งให้กับทางสถานีจะกำหนดเวลาเป็นช่วง ซึ่งชาวบ้านบอกว่าบางครั้งมีความจำเป็นเร่งด่วน เช่น ถูกเปิดเทอมจึงต้องยอมไปขายให้เอกชนแม้ว่าจะได้ราคาต่ำกว่าทางสถานีก็ตาม
- การลดโคเวตาของทางสถานี ทำให้ชาวไร่ยาสูบต้องประสบปัญหาการปลูกไม่คุ้มทุน และบางคนต้องการปลูกมากเพื่อต้องการนำเงินไปใช้หนี้ที่กู้มาลงทุนซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “หนี้ฟัวพัน” ดังนั้นจึงมีการปลูกเพิ่มมากกว่าโคเวตาที่ได้รับ โดยมีวัตถุประสงค์โดยตรงที่จะนำไปขายไปขายให้แก่เอกชนทั้งที่เป็นเอเยนต์และโรงงานทำยาเส้นพื้นบ้าน ซึ่งมักจะให้ราคาต่ำกว่าสถานียาสูบ แต่ชาวบ้านบอกว่ก็ยังได้ราคาดีกว่าปลูกพืชอย่างอื่น อย่างไรก็ตามทางสถานียาสูบไม่อาจห้ามไม่ให้ชาวบ้านขายให้กับเอกชนได้ จึงได้ตกลงกับชาวไร่ว่ากรณีที่มีความจำเป็นต้องไปขายให้กับเอเยนต์จะต้องไม่นำใบยาคุณภาพดีที่ทางสถานีเป็นผู้ส่งเสริมไปขายให้เอเยนต์เด็ดขาด ถ้าทางสถานีจับได้จะต้องถูกลงโทษโดยการตัดโคเวตาออกจากสถานี

กล่าวโดยสรุป โดยหลักแล้วการผลิตยาใบยาสูบจะถูกควบคุมโดยโรงงานยาสูบของกระทรวงการคลัง อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้าที่อุตสาหกรรมบุหรี่ยะพัฒนาขึ้นมาในประเทศไทย พบว่าบุหรี่ยังมีการบริโภคอยู่ทั่วไปอยู่แล้ว การผลิตยาเส้นก็อยู่ในกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิม มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนยาเส้นมาก่อน เมื่อโรงงานยาสูบได้พัฒนา ตลาดของโรงงานบุหรี่ยุคใหม่เป็นตลาดใหม่ซึ่งขยายตัวตามการเพิ่มขึ้นของประชากรในประเทศไทย ในขณะเดียวกันการบริโภคบุหรี่ยุคใหม่ในภาคการผลิตแบบเดิม หรือที่เรียกว่าบุหรี่ปิ่นเมือง ก็ยังคงมีอยู่ ดังนั้น ตลาดของใบยาสูบจึงมีทั้งหมด 3 ตลาดคือ ตลาดใบยาสูบต่างประเทศ (การส่งออกใบยาสูบ ซึ่งในบพนี้คือบริษัทออดัมส์) ตลาดของโรงงานยาสูบ และตลาดพื้นบ้าน ในพื้นที่ของร้อยเอ็ด เราพบว่า มีการแข่งขันกันระหว่างตลาดส่งออกใบยาสูบและตลาดของโรงงานยาสูบ ในขณะที่ตลาดพื้นบ้านได้อาศัยผลผลิตที่มาจากที่อื่น (จังหวัดเพชรบูรณ์) สำหรับ จังหวัดหนองคายและนครพนม การแข่งขันกันส่วนมากจะเป็นระหว่างโรงงานยาสูบและอุตสาหกรรมยาสูบพื้นเมือง แต่เนื่องจากว่าตลาดทั้งสามแยกกันอย่างชัดเจน ทำให้การผลิตทั้งสามแบบสามารถผสมผสานและอยู่ด้วยกันได้ สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ ที่จังหวัดหนองคายได้เกิดระบบนายหน้าโคเวตาขึ้นมาเช่นเดียวกับทางภาคเหนือ ทั้งนี้เนื่องจากว่าเกษตรกรไม่มีเงินลงทุนในการสร้างโรงบ่ม และมีปัญหาในเรื่องการหาเชื้อเพลิง ผู้ปลูกยาสูบบางรายขายใบยาสดให้แก่นายหน้าโคเวตา ซึ่งมีโรงบ่มเป็นของตนเอง ลักษณะเช่นนี้ยังไม่เกิดชัดเจนที่นครพนม แต่ในขณะเดียวกันที่นครพนมก็มีนายทุนโคเวตาจากพื้นที่ภาคเหนือมารับซื้อใบยาสูบ แนวโน้มแบบนี้ชี้ให้เห็นว่าได้เกิดการแตกตัวของการผลิตใบยาสูบ ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ชั่วหนึ่งคือเกษตรกรที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี กุมบังจ้ยการผลิต ยกกระดับขึ้นมาทำธุรกิจที่ต่อเนื่องจากการผลิต

ใบยาสูบ และอีกข้อหนึ่งคือเกษตรกรรายย่อยซึ่งขาดแคลนปัจจัยการผลิต แนวโน้มเช่นนี้ทำให้ผลตอบแทนจากการปลูกยาสูบของเกษตรกรที่ไม่มีเงินทุนจะลดลงไปเรื่อย ๆ

3.4 ผลกระทบจากการลดโควตาใบยาสูบ

จากการที่รัฐออกพระราชบัญญัติการควบคุมบุหรี่ และต่อมาได้ออกพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ไม่สูบบุหรี่ออกมาในปี พ.ศ. 2532 เนื่องจากมีกลุ่มแพทย์ออกมารณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่ ตั้งแต่กลางพุทธทศวรรษที่ 2520 เนื่องจากการค้นพบว่าบุหรี่เป็นสาเหตุของการเกิดโรคและการตายของประชากรในประเทศปีละกว่า 4 หมื่นคน และรัฐต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายเพื่อการรักษาพยาบาลจำนวนมาก จนสามารถผลักดันให้เกิดพระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับ ได้ส่งผลกระทบต่อทั้งสถานียาสูบและชาวไร่ยาสูบโดยตรงนั่นคือ ทางโรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง มีการปรับแผนในเรื่องของการปรับลดโควตาการผลิตบุหรี่ลง เกิดการปรับโครงสร้างการบริหารงานใหม่ นั่นคือ ยุบรวมสถานที่ที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ลง มีการรวมสถานีเข้าด้วยกันเพื่อลดค่าใช้จ่ายในส่วนสำนักงานลง (ดูตาราง หน้า 45)

ถึงแม้ว่า ภัยของการสูบบุหรี่จะเป็นกระแสของการรณรงค์ เพื่อให้สาธารณะมีการตระหนักต่อผลกระทบของการบริโภคบุหรี่มากขึ้น ในท้องถิ่นจังหวัดหรือพื้นที่ที่เราเก็บข้อมูลวิจัยพบว่า การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในเรื่องนี้ยังมีน้อย การรณรงค์ส่วนมากจะเป็นกิจกรรมจากภาครัฐ และทำเนื่องในโอกาสสำคัญ อย่างเช่น การเขียนป้ายผ้า การเดินรณรงค์ เป็นต้น การทำงานของภาคสังคมส่วนมากเป็นกิจกรรมหรือโครงการที่เกี่ยวข้องกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งจากผลงานที่ผ่านมาได้ทำงานเชิงรุกทั้งในส่วนที่เป็นสื่อสาธารณะ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ ously ได้ผล นอกจากนี้ได้มีการประสานกับหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับสุขภาพในพื้นที่ เช่น สาธารณสุขจังหวัด อำเภอ ตลอดจน อสม. ในหมู่บ้านซึ่งการทำงานรณรงค์เป็นนโยบายที่หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้รับมาเพื่อรณรงค์ให้ตระหนักในเรื่องสุขภาพเป็นหลัก

โดยภาพรวมแล้ว การรณรงค์เรื่องผลกระทบต่อสุขภาพของการบริโภคบุหรี่ ทำให้รัฐต้องปรับเปลี่ยนนโยบายอุตสาหกรรมบุหรี่ในหลายด้าน ที่สำคัญคืออุตสาหกรรมบุหรี่ได้จำกัดและลดกำลังการผลิตลง ผลกระทบต่อชาวไร่ยาสูบคือ การลดโควตาการปลูกลง จากเดิมโควตาละ 1,500 กิโลกรัม ปัจจุบันปรับเป็นโควตาละ 1,300 กิโลกรัม ซึ่งการปรับลดลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อความไม่คุ้มทุนที่ลงทุนไป ทำให้มีเกษตรกรหลายรายที่ต้องถอยออกมาจนสุดท้ายขายโควตาให้กับคนอื่น อย่างไรก็ตามเราไม่อาจกล่าวได้ว่าการเลิกปลูกยาสูบของเกษตรกร เป็นผลมาจากการลดโควตาเพียงอย่างเดียว จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่วิจัยพบว่า สาเหตุหลักของการเลิกปลูกยาสูบ มาจากการที่ต้นทุนการผลิตยาสูบสูงขึ้น เนื่องจาก

1) ขาดแคลนแรงงาน เช่น แรงงานในครัวเรือน โดยเฉพาะบุตรหลานเมื่อเรียนในระดับสูงมักจะไม่กลับมาทำไร่ยาสูบ ทำให้ผู้ปลูกยาสูบต้องพึ่งพาแรงงานรับจ้างมากขึ้น

2) ค่าจ้างแรงงานค่อนข้างสูงและปรับค่าจ้างขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะแรงงานในท้องถิ่น เช่น ที่จังหวัดหนองคาย มีการจ้างค่าแรงที่เรียกว่า จ้างเป็น “ง่าย”¹⁴ ส่วนที่จังหวัดนครพนมต้องหันไปใช้แรงงานต่างด้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งถึงแม้ว่าค่าจ้างแรงงานจะถูกกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดหนองคาย แต่ก็ยังถือว่าราคาการเหมาค่าแรงต่อฤดูกาลผลิตอยู่ในเกณฑ์ที่สูง และมีความเสี่ยง ทั้งในเรื่องโรคติดต่อที่แรงงานเหล่านั้นพามาด้วย ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องจากมีคดียุติธรรมที่ลูกจ้างปล้น ทำร้ายร่างกายนายจ้าง และค่าใช้จ่ายในเรื่องการอยู่การกินของแรงงานเหล่านั้น

3) ค่าปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และสารเคมีอื่นๆ มีราคาสูงขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่ราคาใบยาสูบมีเปอร์เซ็นต์การขยับราคาขึ้นค่อนข้างน้อย

4) ปัญหาเรื่องสุขภาพ ซึ่งชาวไร่มักจะบอกว่าผู้ที่ปลูกยาสูบได้จะต้องสุขภาพแข็งแรง เพราะยาสูบเป็นพืชที่ต้องเอาใจใส่ทุกขั้นตอนในกระบวนการปลูก ซึ่งเกษตรกรต้องตื่นแต่เช้า บางครั้งรับประทานอาหารไม่เป็นเวลาเนื่องจากต้องทำงานให้ทันกับเวลา ช่วงที่บ่มใบยาต้องอดหลับอดนอนเพื่อเช็ควงหมุมิเตาบ่มอยู่ตลอดเวลาและป้องกันไฟไหม้เตาบ่มซึ่งเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา นอกจากนี้เกษตรกรยังตระหนักดีถึงอันตรายอันเนื่องมาจากการใช้สารเคมีในกระบวนการเพาะปลูกเพราะบางคนเกิดอาการแพ้สารเคมีต่างๆ ที่ใช้ในไร่ยาสูบ

5) การขาดแคลนไม้ฟืนที่ใช้ในการบ่มใบยา

สำหรับเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบในพื้นที่หนองคายและนครพนมนั้น คาดว่าจะสามารถหาพืชทดแทนได้ไม่ยากเนื่องจากสภาพความพร้อมของพื้นที่ที่สามารถปลูกพืชได้ทุกอย่าง ซึ่งในความเห็นของชาวบ้านนั้นมองว่า การปลูกพืชผักไม่ใช่เรื่องยากเพราะชาวบ้านในแถบนี้เป็นสายเลือดเกษตรกรสิ่งที่กังวลเพียงอย่างเดียวคือ การประกันราคาที่เป็นธรรมและการมีตลาดรับซื้อ ปัจจุบันพืชที่ชาวบ้านกำลังให้ความสนใจ แม้ว่าราคาจะผันผวนไปตามตลาดอยู่บ้าง คือ พุทรา หน่อเลี้ยงสัตว์ พริก และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ทำให้เกิดผลกระทบอย่างหนึ่งจากการลดโควตาก็คือเกษตรกรหันไปปลูกยาสูบเพื่อหันขายเป็นยาเส้นเพิ่มมากขึ้น

ส่วนชาวไร่ใน จ. นครพนม หันไปปลูกพืชอย่างอื่นที่เข้ามาส่งเสริมกันมากขึ้น เช่น ข้าวโพด ซึ่งมีบริษัทมาลีสามพรานเข้ามาส่งเสริมและประกันราคาให้ซึ่งแม้ว่าจะได้ราคาสู้ยาสูบไม่ได้ แต่การใช้สารเคมีน้อยกว่ามาก

สำหรับชาวไร่ยาสูบใน จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งส่วนใหญ่มีรายหลักจากการปลูกยาสูบเป็นพืชหลักและไม่ค่อยมีพืชอื่นเข้ามาทดแทนแล้วสามารถสร้างรายได้เท่ากับปลูกยาสูบน่าจะเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด เนื่องจากสภาพพื้นที่แห้งแล้งเป็นอุปสรรคในการส่งเสริมการปลูกพืชอย่างอื่น ในขณะที่ยาสูบพันธุ์เตอร์กิส เป็นพืชที่ต้องการความแห้งแล้ง ชาวบ้านเล่าว่า

¹⁴ ง่าย หมายถึง การแบ่งช่วงเวลา ออกเป็นช่วงๆ ง่ายเช้า จะเป็นเวลาตั้งแต่ 7.00 น.- 10.00 น. ถ้าต้องทำงานเลขเวลาดังกล่าวลูกจ้างจะขอเพิ่มค่าแรงเป็นต้น

“ถ้าหากไม่ให้ปลุกยาสูบก็ไม่ว่าจะปลุกอะไรดี ซึ่งเท่าที่เห็นเจ้าหน้าที่เกษตรเข้ามาส่งเสริมทั้งแคนตาลูป หน่อไม้ฝรั่ง แดงญี่ปุ่นก็ไปไม่รอด ทั้งการลงทุนสูง ทำยาก และสารเคมีก็เยอะมากพอกับยาสูบ”

3.5 มุมมองของชาวบ้านต่อนโยบายของรัฐในการควบคุมการสูบบุหรี่

ในพื้นที่เป้าหมายที่ลงไปเก็บข้อมูล มุมมองของชาวบ้านทั้งที่เป็นชาวไร่ผู้ปลุกยาสูบและเกษตรกรทั่วไป ต่างมีมุมมองต่อนโยบายการควบคุมการสูบบุหรี่ที่แตกต่างกันไป บางคนมองว่าได้ผลในระดับหนึ่งเพราะปัจจุบันมีชาวบ้านเลิกสูบบุหรี่ลงพอสมควร เช่น ชาวบ้านบางคนบอกว่า “ที่เลิกสูบยาสูบมันสูบยาก ยามเดินทางไปไหน ก็มีป้ายห้าม ขึ้นรถกะสูบไม่ได้ มันสูบยากหลายกะเลยเขา”

แม้บางคนจะบอกว่าไม่เกี่ยวกับนโยบายของรัฐเพราะสาเหตุที่เลิกเพราะลูกให้เลิก หรือหมอสั่งให้หยุดสูบเนื่องจากมีปัญหาเรื่องสุขภาพ นอกจากนี้ชาวบ้านบางคนยังคิดว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะให้คนในประเทศเลิกสูบบุหรี่และเลิกปลุกยาสูบ ซึ่งชาวบ้านในจังหวัดร้อยเอ็ด เล่าว่า “คิดว่าเป็นไปไม่ได้คือตีเป็นไปไม่ได้ดอกที่ตีให้เขาปลุกยา ถึงเพิ่มสิทธิประโยชน์ให้เขา ซึ่งเขาก็คิดว่ามันกะได้อยู่ แต่ว่าที่เขาปลุกมันคนละส่วน เพราะมันเป็นรายได้เข้าเขื่อนเขา หัวหน้าพื้นกะว่าปลุกไปโคตรเป็นหยั่ง เพราะว่าเขาเอาส่งเมืองนอกนำเค้า”

- **แนวโน้มการปลุกยาสูบให้กับสถานีลดลง**

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม นั้นเกษตรกรชาวไร่ยาสูบมองว่า การปลุกยาสูบในอนาคตมีแนวโน้มลดลง นอกจากสาเหตุของการลดจำนวนโคเวตาลงของสถานียาสูบแล้ว ยังมีปัจจัยต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ การปลุกยาสูบนั้นเป็นงานที่หนักและเหนื่อย การลงทุนมีมากและเกือบทุกขั้นตอนค่าน้ำมัน ยาม่าแมลงแมงในขณะที่กำลังทำได้ไม่มาก เพราะราคาไม่ค่อยขึ้นบ่อย และบางคนคิดว่ามีทางเลือกไปทำอย่างอื่น เช่น การปลุกยาสูบเพื่อหั่นเป็นยาเส้นขาย

- **เหตุผลที่ชาวไร่ยังคงปลุกยาสูบ**

แม้ชาวไร่ยาสูบโดยทั่วไปจะรู้ว่ายาสูบนั้นเป็นพืชที่ถูกควบคุมเนื่องจากเป็นวัตถุอันตรายในการผลิตบุหรี่ แต่ด้วยเหตุผลหลายอย่างที่ยังทำให้ครัวเรือนเหล่านั้นยังคงต้องปลุกยาสูบแม้ว่าจะมีกระแสรณรงค์การไม่สูบบุหรี่ก็ตาม เช่น

- เหตุผลที่ว่า การปลุกยาสูบเป็นอาชีพที่ทำกันมาตั้งแต่รุ่นพ่อ แม่ ทำให้มีความชำนาญและมั่นใจมากกว่าการปลูกพืชอย่างอื่น
- ไม่มีทางเลือก ไม่รู้จะปลุกอะไรทดแทน
- ปลูกพืชอย่างอื่นราคาผันผวนไปตามราคาตลาด

- เป็นหนี้พัวพันต้องทำหมื่นเวียนไปเรื่อยๆ
- ปลุกยาสูบสามารถปลุกพีชอย่างอื่นแซมได้ เช่น พริก พริกทอง ซึ่งในกรณีที่ต้องเช่าที่ดินถือว่าคุ้มทุนมากกว่าปลูกอย่างอื่น
- ยาสูบเป็นพืชที่ได้รับการประกันราคา ถึงแม้ว่าขายให้เอกชนจะถูกกดราคา แต่ก็ยังถือว่าดีกว่าปลูกพีชอย่างอื่น
- ลูกยังต้องเรียนหนังสือ และยาสูบเป็นพืชที่มีรายได้แน่นอนมากกว่าพีชอย่างอื่น

3.6 ร้านค้าขายปลีกและการบริโภคบุหรี่ในท้องถิ่น

ในกรณีของการศึกษาการสูบบุหรี่ของประชากรเป้าหมายในพื้นที่เก็บข้อมูล นอกจากทีมวิจัยได้ทำการสัมภาษณ์รายครัวเรือนของเกษตรกรชาวไร่ผู้ปลูกยาสูบ ผู้นำชุมชนในการสนทนากลุ่ม (Focus Group) แล้ว ยังได้สัมภาษณ์ร้านค้าปลีกในหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้ค้ารายย่อยในมุมมองและทัศนะที่มีต่อผู้ซื้อ ความเข้าใจและการปฏิบัติตนตามนโยบายการซื้อขายบุหรี่ให้กับเด็กและเยาวชน ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อตลาดการค้าบุหรี่ในชุมชน ซึ่งพบว่า ร้านค้าในชุมชนทุกร้านที่เข้าไปเก็บข้อมูล บุหรี่มักเป็นหนึ่งในสินค้าที่ทำรายได้หลักๆ ให้กับร้าน ซึ่งโดยทั่วไปร้านค้าในชุมชนมักจะจำหน่ายสินค้าเพื่อการอุปโภคบริโภค ประเภท สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป ผงชูรส ปลากระป๋อง น้ำตาล น้ำปลา น้ำมันพืช น้ำอัดลม เครื่องดื่มชูกำลัง เหล้า เบียร์ กาแฟ กาแฟกระป๋อง เป็นต้น สินค้าภายในร้านจะขายดีมาก ในช่วงเทศกาลต่างๆ และในช่วงฤดูกาลทำนา โดยเฉพาะเหล้า เบียร์ และบุหรี่ แต่ในช่วงเก็บใบยา ร้อยใบยา ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวไร่ยาสูบต้องออกไปเก็บใบยาตั้งแต่ตี 2-3 และร้อยใบยาตลอดทั้งวัน ทำให้ไม่ค่อยมีเวลาออกไปหาอาหาร มักจะพึ่งพาอาหารประเภทมาม่า ปลากระป๋อง ตามร้านค้าในหมู่บ้านเป็นหลัก

สำหรับบุหรี่ที่วางจำหน่ายภายในร้านในชุมชนเป้าหมาย จะมีอยู่ 2 ประเภท คือ 1) บุหรี่ซิการ์เรต ที่ผลิตโดยโรงงานยาสูบ หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “ยาซอง” ส่วนใหญ่จะมียี่ห้อกรองทิพย์ วันเดอร์แดง วันเดอร์เขียว สายฝน กรุงทอง เป็นต้น และ 2) บุหรี่มวนเอง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ยาเส้น” จะแพ็คเกจยี่ห้อต่างๆ ตามแต่โรงงานยาเส้นในท้องถิ่นนั้นๆ จะผลิตออกมาจำหน่ายในราคาถุงละ 5 บาท เช่น ในพื้นที่จังหวัดนครพนม ได้แก่ ตราพญานาค ตรากิเลนทอง ตราหงษ์แดง เป็นต้น ซึ่งโรงงานเอกชนที่ผลิตและจำหน่ายคือ โรงงานน้ำแข็งบ้านแพ่งน้ำทิพย์ และร้านกัมปรียนต์¹⁵ และ

¹⁵ โรงงานน้ำแข็งบ้านแพ่งน้ำทิพย์เป็นโรงงานที่เดิมผลิตและจำหน่ายน้ำดื่มและน้ำแข็งมาก่อน ที่จะขายกิจการทำยาเส้นแพ็คเกจยี่ห้อกรองทิพย์ จากชาวไร่ยาสูบที่เลือกขายให้กับสถานียาสูบบ้านแพ่ง แล้วนำมาหันแปรรูปเป็นยาเส้นและปรุงรสชาติตามสูตรของโรงงาน ซึ่งจะเลือกแบบรสชาติยาสูบที่นิยมตามท้องตลาด คือ ซองสีแดงจะแต่งรสคล้ายยี่ห้อกรองทิพย์ ซองสีเขียวจะแต่งรสคล้ายยี่ห้อสายฝน สำหรับร้านกัมปรียนต์ เป็น

ในพื้นที่จังหวัดหนองคาย ได้แก่ ตราแม่ละมุล ตราแม่สมบุรณ์ ตราแม่บุญมา ตราดวงกมล ซึ่งจะนิยมทำเป็นยาถั่ง¹⁶ ในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ ตรานางฟ้า ตราหงษ์ เป็นต้น ซึ่งยาเส้นจะผลิตโดยโรงงานเอกชนในตำบลบ้านบาก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด นอกจากนี้ยังมียาเส้นพื้นเมือง หรือที่เรียกว่า “ยาฉุน” หรือ “ยาเมา” ที่แบ่งใส่ถุงขายเป็นกิโล ซึ่งเป็นยาเส้นที่นิยมกันในหมู่ผู้สูงอายุ

แหล่งสินค้าที่ร้านค้าขายปลีกในหมู่บ้านไปซื้อหาสินค้าชนิดต่าง ๆ เพื่อนำมาจำหน่ายจะมีแหล่งอยู่หลายรูปแบบ เช่น

- เจ้าของร้านค้าบางคนจะขับรถเข้ามาในตัวเมืองเพื่อซื้อสินค้าประเภทต่างๆ กลับเข้าไปขายในหมู่บ้าน
- บางร้านจะมีรถพ่อค้าขายส่งนำสินค้าอุปโภค บริโภค รวมทั้งบุหรี่ด้วย เข้าไปขายส่งให้ถึงในหมู่บ้าน หรือบางครั้งจะมีเซลล์ของบริษัทบุหรี่เข้าไปขายส่งให้ถึงในหมู่บ้าน
- บางร้านที่ระยะทางจากหมู่บ้านเข้าไปซื้อสินค้าในตัวเมืองค่อนข้างไกลก็จะไปซื้อสินค้าจากร้านขายส่งในตัวอำเภอ

สำหรับราคาขายส่งและขายปลีกของบุหรี่ในประเภทยาของนั้นมักจะขึ้นอยู่กับยี่ห้อ และแต่ละพื้นที่ของทั้ง 3 จังหวัดที่ลงเก็บข้อมูลมีราคาไม่แตกต่างกันมาก โดยราคาต่อ 1 ห่อ (บรรจุบุหรี่ 10 ซองหรือบางพื้นที่เรียกว่า 1 คู่) โดยเฉลี่ยของบุหรี่แต่ละยี่ห้อเท่าที่สำรวจ มีดังนี้

- กรองทิพย์	ราคาห่อละ 385 บาท	ขายปลีกของละ 42-45 บาท
- สายฝน	ราคาห่อละ 275 บาท	ขายปลีกของละ 30-35 บาท
- กรุงทอง	ราคาห่อละ 385 บาท	ขายปลีกของละ 42-45 บาท
- วันเดอร์แดง	ราคาห่อละ 275 บาท	ขายปลีกของละ 30-35 บาท
- วันเดอร์เขียว	ราคาห่อละ 275 บาท	ขายปลีกของละ 30-35 บาท

นอกจากนี้ยังมียาเส้นแพ็คเกจยี่ห้อต่างๆ ที่โรงงานในท้องถิ่นผลิตจำหน่าย ซึ่งจะขายส่งเป็นพวง ในหนึ่งพวงมี 10 ห่อ ราคาขายส่งพวงละ 30 บาท ร้านค้าจะขายห่อละ 5 บาท สำหรับความถี่ในการซื้อขายนั้น จากการสัมภาษณ์เจ้าของร้านค้าที่บ้านนาขาง¹⁷ เล่าว่า “ทางร้านจะมีทั้งไปซื้อที่ตลาด และมีเซลล์มาขายให้ที่ร้าน โดยยาของจะไปซื้อมาขายประมาณ 2-3 วันต่อครั้ง ๆ ละ 30 ซอง(3 ห่อ) ขายได้ประมาณ 10 ซองต่อวัน ลูกค้าที่นิยมซื้อบุหรี่หรือยาของจะเป็นกลุ่มวัยรุ่น วัยกลางคน วัย

ร้านขายรถจักรยานยนต์และรถยนต์ แต่เป็นเอเจนต์รับซื้อใบยาแห้งให้กับพ่อเลี้ยงทางภาคเหนือ ต่อมาขายกิจการมาทำยาเส้นแพ็คเกจขายเนื่องจากสามารถทำกำไรได้ดี

¹⁶ ยาถั่ง คือยาเส้นที่ผู้ผลิตจะเก็บในถังอะลูมิเนียมขนาดใหญ่มีฝาปิดมิดชิด ซึ่งผู้ผลิตเล่าว่าเป็นการอบยาเส้นอย่างหนึ่งเพื่อให้ได้คุณภาพ รสชาติที่ดี และสามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน ซึ่งยาถั่งที่เก็บไว้พร้อมที่จะแพ็คเกจใส่ถุงเพื่อจำหน่าย

¹⁷ สัมภาษณ์นางสาวอรสา รุ่งโรจน์ อายุ 20 ปี ลูกสาวเจ้าของร้านค้า ที่บ้านนาขาง ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม วันที่ 14 มีนาคม 2550

ทำงาน ส่วนยาเส้นจะซื้อตักค้าห้ละครั้งๆ ละ 5-6 พวงๆ ละ 10 ถุง ลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นคนวัยกลางคน ผู้สูงอายุ และแรงงานลาวที่เข้ามาเป็นลูกจ้างทำไร่ยาสูบในหมู่บ้าน”

อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์เจ้าของร้านค้าทั้งหมด 18 ราย ว่าลูกค้าที่มาซื้อบุหรี่มีใครบ้างพบว่าลูกค้าที่มาซื้อบุหรี่ในร้านค้า ส่วนใหญ่เป็นคนในวัย 30-50 ปี ซึ่งเป็นคนในวัยทำงาน เดิมบุหรี่ซองจะขายได้ดี แต่หลังจากที่มีการขึ้นราคาบุหรี่ทำให้ยอดขายบุหรี่ซองลดลงไปบ้าง แต่ไปเพิ่มในส่วนของบุหรี่หั่นซอยหรือยาเส้น ซึ่งโรงงานเอกชนหรือพ่อค้ารายย่อยในท้องถิ่นทำการปรุงและแพ็คถุงขายพร้อมกับกระดาษมวนในถุง เนื่องจากมีราคาถูกกว่าบุหรี่ซองหลายเท่าตัวคือ ราคาจะอยู่ที่ 5 บาท ในขณะที่บุหรี่ซองจะตกซองละ 35-45 บาท ทำให้ลูกค้าที่อยู่ในวัยทำงานและยังไม่สามารถเลิกบุหรี่ได้ต้องหันไปพึ่งยาเส้น เพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนลง แต่เมื่อต้องเดินทางหรือออกงานสังคมก็จะซื้อบุหรี่ซองเพื่อความสะดวกในการพกพาและดูภูมิฐานมากกว่า

สำหรับวัยรุ่นที่มาซื้อบุหรี่ส่วนใหญ่เป็นเด็กผู้ชายที่ต้องการทดลองสูบบุหรี่ ซึ่งร้านค้าบางแห่งเล่าว่า จะปฏิเสธไม่ยอมขายให้ทำให้หลายคนไม่กล้ามาซื้อ แต่บางแห่งก็ยอมขายให้ เพราะเด็กมักจะบอกว่า พ่อ หรือ พี่ หรือลุงใช้ให้มาซื้อก็ต้องขายให้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเอาใจจริงเอาใจของผู้นำในชุมชนที่จะประชาสัมพันธ์ในเรื่องนโยบายการควบคุมบุหรี่ที่ได้มอบหมายมา อย่างไรก็ตามสิ่งที่ยังไม่อาจควบคุมได้ในทางปฏิบัติในบางพื้นที่ คือ บางครั้งเด็กวัยรุ่นก็ใช้ให้ผู้ใหญ่ไปซื้อเพื่อหลีกเลี่ยงการควบคุมเพื่อแบ่งกันสูบก็มีปรากฏอยู่เช่นกัน นอกจากนี้ลูกค้าจะเป็นคนชาวจีนที่เข้ามาในหมู่บ้านเป็นคนต่างถิ่นมาซื้อก็จะขายให้

กล่าวโดยสรุป ตลาดผู้บริโภคนบุหรี่ในท้องถิ่นชนบท เป็นตลาดผู้บริโภคนิคมจากโรงงานบุหรี่ของกระทรวงอุตสาหกรรมและบุรีพื้นเมือง ไม่พบบุหรี่ของบริษัทบุหรี่ข้ามชาติเข้าไปขายในร้านค้าในชนบท สำหรับบุรีพื้นเมืองนั้นมีประเด็นที่สำคัญจะต้องพิจารณาสองประการ ประการแรก การประมาณการขนาดของผู้บริโภคยังเป็นเรื่องที่ยาก ยังไม่พบรายงานการศึกษาที่จะทำให้เรามีวิธีการที่จะประมาณการในเรื่องนี้ได้ถูกต้อง จากการศึกษาภาคสนามในครั้งนี้พบว่ามีการบริโภคบุรีพื้นเมืองอย่างกว้างขวาง และถ้าหากมองว่าภาคชนบทเป็นภาคที่มีประชากรอาศัยอยู่มากและประชากรที่มีรายได้มีแนวโน้มที่จะบริโภคบุรีพื้นเมืองจะทำให้เห็นว่า ประเด็นดังกล่าวมีความสำคัญในเชิงนโยบาย ประการที่สอง การผลิตบุรีพื้นเมืองที่ผ่านมามีการปรับปรุงขบวนการและขั้นตอนทำให้มีรสชาติที่ผู้บริโภครับได้ ปัญหาที่คือ กระบวนการผลิตที่ปรับปรุงขึ้นมามีความเสี่ยงต่อสุขภาพหรือไม่ เพียงใด อย่างเช่น การปรุงรสบุรีพื้นเมือง ใช้สารอะไรสำหรับปรุงรส และทำให้ผู้บริโภคเสี่ยงในเรื่องสุขภาพหรือไม่

3.7 ผลกระทบจากนโยบายการคุ้มครองการไม่สูบบุหรี่ต่อร้านค้ารายย่อย

สำหรับนโยบายการควบคุมการสูบบุหรี่ของรัฐนั้น เจ้าของร้านค้าในหมู่บ้านมีทั้งที่คิดว่ามีผลกระทบและไม่ส่งผลกระทบต่อการขายบุหรี่แต่อย่างใด ส่วนใหญ่เห็นว่าการมีนโยบายออกมาควบคุมเป็นสิ่งที่ดี เพราะเป็นเรื่องของสุขภาพทั้งของผู้สูบและคนใกล้ชิด นางทองศรี อายุ 53 ปี เจ้าของร้านขายของ ที่บ้านก่อ ตำบลศรีสมเด็จ อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด¹⁸ ได้แสดงความคิดเห็นต่อการรณรงค์การควบคุมบุหรี่ว่า “คิดว่าการรณรงค์มีผลต่อเด็กวัยรุ่นในหมู่บ้านทำให้ไม่กล้าสูบ บางคนที่เคยซื้อเป็นซองก็ลดลงหรือบางคนเลิกที่จะไม่เอาซองขอแถมวนบุหรี่เพราะเห็นรูปบนซองแล้วดูน่าเกลียด แต่ในส่วนของคนที่เคยสูบบุหรี่อยู่แล้วถึงจะรณรงค์อย่างไรก็ยังออกมาซื้อเหมือนเดิม ซึ่งก็ห้ามกันไม่ได้เพราะส่วนใหญ่เป็นวัยผู้ใหญ่จึงเป็นเรื่องส่วนตัว แต่ถ้าเป็นเด็กหรือเด็กวัยรุ่นมาซื้อก็จะไม่ขายให้”

สำหรับพื้นที่จังหวัดหนองคาย นางไพโร อายุ 39 ปี¹⁹ เจ้าของร้านค้าในหมู่บ้านป่าสัก ต.บ้านหม้อ อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย ได้แสดงความคิดเห็นคล้ายกันว่า “สังเกตเห็นว่าชาวบ้านมีการสูบบุหรี่น้อยลง ได้ยินชาวบ้านพูดเกี่ยวกับซองบุหรี่ว่าซองที่ทำมาในรูปแบบใหม่นั้น “น่ากลัว” ซึ่งที่ร้านไม่ค่อยมีวัยรุ่นมาซื้อบุหรี่ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นคนวัยกลางคนและผู้สูงอายุที่แวะเวียนมาซื้อ แต่ก็ไม่บ่อยเหมือนเดิม จากที่เคยสู่วันละ 2 มวน ลดลงเหลือวันละมวน เพราะเห็นรูปข้างซองแล้วไม่อยากมอง มีลูกค้าบางคนขอไม่ให้เอาด้านที่มีรูปภาพน่ากลัวออกโชว์ สำหรับบางร้านนั้นเห็นว่าการที่ขายบุหรี่ได้น้อยไม่น่าจะเกี่ยวกับการรณรงค์และรูปภาพเพราะยังคงมีลูกค้าประจำมาซื้อเหมือนเดิม ไม่เห็นว่าจะกลัวรูปภาพบนซอง บางคนจะรู้ถึงพิษภัยของบุหรี่แต่ก็ยังคงสูบบุหรี่เหมือนเดิม เช่น เจ้าของร้านค้าที่บ้านนายาง อ.บ้านแพง จ.นครพนม²⁰ เล่าว่า “ลูกค้าที่มาซื้อบุหรี่มักจะบอกว่า ซ้อมะเร็งหน้อย รู้ทั้งรู้ว่าบุหรี่จะทำให้เกิดโรคมะเร็งปอดก็ยังคงสูบบุหรี่” ดังนั้น จึงคิดว่าที่การขายลดลงเป็นเพราะเศรษฐกิจไม่ดี คนไม่มีเงินซื้อสินค้า จึงหันไปซื้อยาเส้นมากกว่ายาซอง

อย่างไรก็ตามผลจากการมีนโยบายการควบคุมการสูบบุหรี่ส่งผลต่อวิธีการขายบุหรี่ของร้านค้าในหมู่บ้านเก็บข้อมูลอยู่หลายประการ เช่น

- **รูปแบบการวางขาย** เดิมทางร้านจะวางบุหรี่ขายอยู่หน้าร้านเหมือนกับสินค้าทั่วไป แต่ปัจจุบันต้องเก็บไว้หลังร้าน หรือในลิ้นชักโต๊ะ หรือในที่มืดซิดมากขึ้น แต่เป็นที่น่าสังเกตอยู่ว่าการปฏิบัติดังกล่าวเกิดขึ้นเฉพาะกับบุหรี่ของในขณะที่ยาเส้นแพ็คเกจซึ่งจะทำเป็นฟางยังคงมีการแขวนโชว์ไว้หน้าร้านปะปนอยู่กับสินค้าอุปโภค บริโภคอื่นๆ

¹⁸ สัมภาษณ์วันที่ 19 มีนาคม 2550

¹⁹ สัมภาษณ์วันที่ 25 มีนาคม 2550

²⁰ สัมภาษณ์นางสาวอรสา รุ่งโรจน์ อายุ 20 ปี ลูกสาวเจ้าของร้านค้า ที่บ้านนายาง ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม วันที่ 14 มีนาคม 2550

- การเขียนป้าย “ที่นี่มีบุหรี่จำหน่าย” ซึ่งเป็นผลมาจากการห้ามวางบุหรี่ไว้หน้าร้าน แต่ให้สามารถเขียนบอกได้นั้น เจ้าของร้านค้าบอกว่า ทางร้านเพียงแค่ปฏิบัติตามที่ผู้ใหญ่บ้านประกาศบอกเท่านั้น ซึ่งบางร้านก็ได้รับสติ๊กเกอร์จากเอเย่นต์ขายบุหรี่จึงนำมาติดไว้หน้าร้าน แต่ในความคิดเห็นของเจ้าของร้านค้าต่อการเขียนป้ายดังกล่าว ส่วนใหญ่เห็นว่าไม่ค่อยมีผลกระทบอะไรต่อการทำให้ขายบุหรี่ได้มากหรือน้อย เพราะในหมู่บ้านต่างก็เป็นที่รู้จักกันอยู่แล้วว่าร้านไหนมีบุหรี่ขายหรือไม่ ซึ่งในกรณีเช่นนี้อาจจะจำเป็นสำหรับร้านค้าที่อยู่ในเมือง หรือมีพื้นที่อยู่ติดกับถนนสายหลักซึ่งลูกค้าส่วนใหญ่เป็นคนต่างถิ่นที่สัญจรไปมา

- การไม่แบ่งบุหรี่ขายเป็นมวน โดยร้านค้าบางร้านจะไม่แบ่งบุหรี่ขาย แต่จะขายเป็นซองทำให้เด็กวัยรุ่นไม่มีกำลังซื้อ เช่น เจ้าของร้านค้าที่บ้านดอนตัว อ.บ้านแพง จ.นครพนม²¹ เล่าว่า “แต่ก่อนที่ร้านของตัวเองมีการแบ่งบุหรี่ซองขายเป็นมวน ซึ่งมักจะมียกเรียนมาซื้อไปสูบหลังเลิกเรียน ตั้งแต่เขาประกาศห้ามเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ซื้อบุหรี่สูบเพราะว่ามีกฎหมายเข้ามาบังคับ ปัจจุบันทางร้านจึงไม่แบ่งขายเพราะว่ากลัวกฎหมาย “เด็ยติดคุกกะสิบคุม” ลูกค้าส่วนใหญ่จะอยู่ในวัยประมาณ 40 ปีขึ้นไป แต่การขายบุหรี่ก็ยังขายดีเป็นปกติมีลูกค้ามาถามซื้อเองจึงคิดว่านโยบายการควบคุมไม่น่าจะมีผลต่อการขายบุหรี่ หรือสำหรับคนที่ติดบุหรี่แล้วถึงจะเห็นรูปภาพบนซองก็ไม่กลัวหรอก เพราะยังสูบเหมือนเดิม”

- การระมัดระวังการขายบุหรี่ให้แก่เด็กหรือวัยรุ่น โดยเจ้าของร้านค้าส่วนใหญ่จะไม่ยอมขายให้ แต่อย่างไรก็ตามในหมู่บ้านชนบทบางครั้งก็ต้องยอมขายให้ เนื่องจากเด็กให้เหตุผลว่าพ่อหรือลุงให้มาซื้อ ซึ่งตามบ้านนอกมันก็ไม่เคร่งครัดเท่าไรแต่เป็นแบบนี้ก็มีไม่มากนัก อย่างไรก็ตามเจ้าของร้านค้าส่วนใหญ่มักจะเห็นด้วยกับนโยบายดังกล่าวเพราะทำให้กลุ่มเด็กวัยรุ่นที่เคยมาซื้อบุหรี่ลดจำนวนลง

สำหรับความคิดเห็นต่อนโยบายการควบคุมการสูบบุหรี่นั้น เจ้าของร้านค้าส่วนใหญ่เห็นว่า เป็นสิ่งที่ดีเพราะเป็นการรณรงค์ให้คนไม่ติดเหล้าและบุหรี่ ซึ่งถ้าหากมีกฎหมายออกมาควบคุมก็จะปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนด เช่น นางจันทร์²² เจ้าของร้านค้าที่บ้านแพงได้ กล่าวว่า “ในความรู้สึกของตัวเองต่อนโยบายนั้นธรรมดา เพราะเป็นเรื่องความต้องการในการซื้อของแต่ละคน แต่ในกรณีที่วัยรุ่นมาซื้ออันนั้นตัวเองคิดว่าในฐานะที่เป็นคนขายก็จะปฏิบัติตามกฎหมาย ถ้ากฎหมายออกมาห้ามขายก็จะไม่ขาย ไม่ได้ขู่ขากหรือลำบากใจแต่อย่างใด”

อย่างไรก็ตามเจ้าของร้านค้าบางรายเห็นว่าในทางปฏิบัติอาจจะไม่มีผลมากนัก อย่างไรก็ตามในกรณีวัยรุ่นบางคน “ยิ่งห้ามเหมือนยิ่งยุ” ทำให้อยากลองสูบบากขึ้น บางคนเป็นเพราะเพื่อนให้ลองสูบและ

²¹ สัมภาษณ์นางสาวพัชรา อุดมกัญช์ อายุ 26 ปี เจ้าของร้านค้าในหมู่บ้านดอนตัว อ.บ้านแพง จ.นครพนม

²² สัมภาษณ์วันที่ 13 มีนาคม 2550

เห็นว่ามันเรื่องโก้เก้ เรื่องความเท่ แต่โดยส่วนตัวของผู้ขายแล้วถ้าให้เลิกขายบุหรี่ก็คิดว่าไม่มีผลกระทบต่อรายได้ของร้าน แต่ที่ยังต้องขายบุหรี่เนื่องจากเห็นว่ามีคนมาถามซื้อ ดังนั้น เมื่อมีพ่อค้าขายส่งมาเสนอให้จึงลองวางขายดู ซึ่งบางรายก็จะเก็บไว้อย่างมีขีดหลังร้านไม่นำมาโชว์ แต่บางร้านก็ยังคงโชว์อยู่หน้าร้าน เนื่องจากเห็นว่าจะวางไว้ตรงไหนก็มีค่าเท่าเดิม เพราะชาวบ้านด้วยกันย่อมรู้ว่าร้านไหนมีบุหรี่ขายหรือไม่ ดังนั้น ในบริบทของชุมชนชนบทจึงคิดว่าการมีนโยบายเรื่องการห้ามวางขายหน้าร้านไม่น่าจะเกิดผลกระทบอะไรมากนัก เนื่องจากในชุมชนมีการควบคุมกันโดยทางสังคมอยู่แล้วถ้าเด็กมาซื้อก็ย่อมรู้ว่าเป็นบุตรหลานของใคร ใครใช้ให้มาซื้อ

กล่าวโดยสรุปการปลูกยาสูบของชาวไร่ยาสูบนั้นถือว่าเป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่งเนื่องจากมีการปลูกกันมานานหลายสิบปี และที่สำคัญยาสูบเป็นพืชที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของครัวเรือนอย่างไรก็ตามในแง่ของนโยบายการควบคุมยาสูบนั้นเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบเองก็มีความตระหนักต่อเรื่องสุขภาพเช่นเดียวกันและพร้อมปฏิบัติตามนโยบาย แต่ปัจจุบันไม่มีทางเลือกอื่นซึ่งเกษตรกรเองเห็นว่าถ้ารัฐจะให้เลิกปลูกยาสูบก็ควรมีพืชอื่นที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ลงมาส่งเสริมทดแทนพร้อมการประกันราคา อย่างไรก็ตามการรณรงค์การควบคุมการบริโภคยาสูบในช่วงที่ผ่านมาส่งผลกระทบโดยตรงทั้งในส่วนของ สถานียาสูบ เกษตรกรชาวไร่ยาสูบ ร้านค้าผู้ประกอบการซึ่งจะต้องปฏิบัติตามข้อนโยบายควบคุมการขายบุหรี่ ตลอดจนผู้สูบบุหรี่ซึ่งยังคงมีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งคนในสังคมส่วนใหญ่เห็นด้วยกับนโยบายการควบคุม นอกจากนี้ในกระบวนการผลิตยาสูบนั้นมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจของ actors ต่างๆ ตลอดจนบริษัทข้ามชาติที่เข้ามาใช้ทรัพยากรในประเทศไทยเป็นฐานผลิตยาสูบ และผลจากการขึ้นภาษีบุหรี่จนทำให้ประชาชนหันไปสูบบุหรี่มวนเองมากขึ้น ซึ่งยังไม่มียุทธศาสตร์ออกมามากมายที่ชัดเจน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะให้ความสนใจสิ่งเหล่านี้เพิ่มขึ้นด้วย

บทที่ 4

ครัวเรือนเกษตรกรชาวไร่ผู้ปลูกยาสูบ

ในการควบคุมยาสูบ ผลกระทบอย่างหนึ่งที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้คือ การปลูกยาสูบในฐานะที่เป็นแหล่งยังชีพของชาวไร่ยาสูบจะถูกตีกรอบจำกัด และทำให้การยังชีพของชาวไร่ยาสูบอาจจะถูกกระทบไปด้วย เพื่อให้เข้าใจถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการควบคุมยาสูบ ในบทนี้เราจะได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้เก็บข้อมูลครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ จำนวน 540 ครัวเรือน ใน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครพนม จำนวน 120 ครัวเรือน จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 210 ครัวเรือน และจังหวัดหนองคาย จำนวน 210 ครัวเรือนเป็นกลุ่มตัวอย่าง จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ (Statistic package of the social sciences) การวิเคราะห์ข้อมูลในบทนี้จะครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ดังนี้คือ

- 4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ซึ่งเป็นตัวแทนของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ
- 4.2 สมาชิกในครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ
- 4.3 การถือครองที่ดินของครัวเรือน
- 4.4 การปลูกยาสูบของครัวเรือน
- 4.5 รายได้ รายจ่ายในการทำไร่ยาสูบ
- 4.6 รายได้ รายจ่ายของครัวเรือนนอกเหนือจากการทำไร่ยาสูบ
- 4.7 รายจ่ายในครัวเรือน และแหล่งหนี้สินของครัวเรือนและขนาดหนี้สินในรอบปีที่ผ่านมา
- 4.8 พฤติกรรมการบริโภคบุหรี่ยของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ
- 4.9 ผลกระทบด้านสุขภาพจากการทำไร่ยาสูบของสมาชิก และแรงงานรับจ้างในครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ

4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ซึ่งเป็นตัวแทนของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ

ผู้ให้ข้อมูลครัวเรือนในการสัมภาษณ์ในการศึกษานี้มี จำนวน 540 คน โดยจะเน้นการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนหรือในกรณีที่หัวหน้าครัวเรือนไม่อยู่จะทำการสัมภาษณ์สมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานในกิจกรรมการทำไร่ยาสูบ ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ มีทั้งเพศชายและเพศหญิง โดยแบ่งออกเป็น เพศชาย จำนวน 271 คน หรือร้อยละ 50.2 เพศหญิง จำนวน 269 คน หรือร้อยละ 49.8

สำหรับระดับการศึกษาของผู้ให้สัมภาษณ์ ส่วนใหญ่เรียนจบชั้นประถมศึกษามากที่สุดถึงร้อยละ 81.3 ส่วนการประกอบอาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์พบว่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาทำไร่ คือร้อยละ 56.7 และ 42.2 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาแยกตามจังหวัด พบว่า จังหวัดร้อยเอ็ดผู้ให้สัมภาษณ์ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักมากที่สุด คือร้อยละ 89.0 ส่วนจังหวัดนครพนมและจังหวัดหนองคายผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่เป็นอาชีพหลักมากที่สุดร้อยละ 65.0 และ 61.0 ตามลำดับ (ดูรายละเอียดในตารางในภาคผนวก ข.1)

4.2 สมาชิกในครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ

สมาชิกในครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 540 ครัวเรือน มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 2,684 คน แยกเป็นชาย 1,333 คน และ หญิง 1,351 คน เมื่อพิจารณาขนาดครอบครัวเป็นรายจังหวัดพบว่า ร้อยเอ็ดมีจำนวนสมาชิกเฉลี่ยสูงที่สุดคือ 5.2 คน รองลงมาคือหนองคายเฉลี่ย 4.9 คน และนครพนม เฉลี่ย 4.8 คน

ระดับการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือน ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษามากที่สุดคือ ร้อยละ 57.2 รองลงมาคือ จบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 12.1 และ 11.8 ตามลำดับ มีผู้จบระดับปริญญาตรี ร้อยละ 5.9 ซึ่งมีสัดส่วนมากกว่าผู้จบระดับอนุปริญญา/ปวส. ซึ่งมีร้อยละ 4.4 และมีสมาชิกที่จบการศึกษาระดับปริญญาโทและสูงกว่าระดับปริญญาโท ร้อยละ 0.3 นอกจากนี้เป็นสมาชิกที่จบการศึกษาอื่นๆ ร้อยละ 1.0 ที่เหลือเป็นสมาชิกในวัยเด็กร้อยละ 2.7 และเด็กเล็กยังไม่เข้าโรงเรียน ร้อยละ 3.4

อาชีพของสมาชิกในครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ พบว่า สมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาและทำไร่มีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 26.9 และ 23.3 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาเป็นรายจังหวัด พบว่า สมาชิกในครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบในจังหวัดร้อยเอ็ดส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ร้อยละ 42.9 ในขณะที่จังหวัดหนองคายและนครพนม พบว่า สมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่เป็นอาชีพหลักของครัวเรือนถึงร้อยละ 32.0 และ 35.2 ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะทั้งสองจังหวัด มีความพร้อมทั้งทรัพยากรดินและน้ำ ครัวเรือนจึงมีกิจกรรมการเพาะปลูกพืชชนิดอื่นๆ เช่น ข้าวโพด มะเขือเทศ พริก พักทอง เป็นต้น ปลูกหมุนเวียนได้เกือบตลอดทั้งปีเพื่อเป็นรายได้เสริมของครัวเรือน ดังนั้นข้าวจึงเป็นพืชที่ปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ในขณะที่จังหวัดร้อยเอ็ดเกษตรกรยังคงทำนาตามฤดูกาลเป็นอาชีพหลัก หลังฤดูเก็บเกี่ยวจึงปลูกยาสูบเพื่อเป็นพืชสร้างรายได้ให้ครอบครัว ซึ่งแม้ว่าชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับยาสูบในฐานะพืชเศรษฐกิจของครัวเรือน แต่ก็ยังให้ความสำคัญกับข้าวมากกว่าในฐานะที่เป็นพืชที่สำคัญในการบริโภคเพื่อยังชีพของสมาชิกในครัวเรือน

นอกจากนี้สมาชิกในครัวเรือนยังประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่หลากหลาย เช่น ลูกจ้างบริษัท/ธุรกิจภาคเอกชน ร้อยละ 7.7 รับจ้างทั่วไป ร้อยละ 2.4 รับราชการ ร้อยละ 2.1 และยังมีสมาชิกในครัวเรือนที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง เช่น พิการ ป่วย เป็นต้น (ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.2)

4.3 การถือครองที่ดินของครัวเรือน

4.3.1 ขนาดที่ดินและประเภทการถือครองที่ดิน

จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับขนาดที่ดินและประเภทการถือครองที่ดินของครัวเรือนของทั้ง 3 จังหวัดที่เป็นพื้นที่เป้าหมาย พบว่า ประเภทการถือครองที่ดินมีอยู่ 5 รูปแบบ คือ 1) ที่ดินของตัวเอง และมีเอกสารสิทธิ์ 2) ใช้ที่ดินของญาติหรือของคนอื่น โดยไม่ได้จ่ายค่าเช่า 3) เช่าที่ดินของคนอื่น 4) ที่ดินสาธารณะหรือที่ดินของรัฐไม่ได้จ่ายค่าเช่า 5) ใช้ที่ดินของรัฐสาธารณะ โดยจ่ายค่าเช่า

ทั้งนี้พบว่า จังหวัดหนองคายกับนครพนมนั้น นอกจากจะมีความเข้มข้นของการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรแล้ว การถือครองที่ดินก็มีความซับซ้อนด้วยเช่นกัน คือมีลักษณะทั้ง 5 รูปแบบดังกล่าว แต่เมื่อพิจารณาขนาดที่ดินเป็นรายจังหวัดแล้ว พบว่า จังหวัดนครพนม ส่วนใหญ่มีการถือครองที่ดินต่ำกว่า 10 ไร่ โดยแยกเป็นเช่าที่ดินของคนอื่นมีมากที่สุด รองลงมาคือมีที่ดินเป็นของตนเองและมีเอกสารสิทธิ์ คือ ร้อยละ 43.7 และ 37.7 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่า มีการใช้ที่ดินของรัฐเรียกว่าที่ราชพัสดุ โดยจ่ายค่าเช่า ร้อยละ 7.3 ซึ่งนครพนมเป็นจังหวัดที่รัฐมีการจัดสรรที่ดินริมแม่น้ำโขงให้เกษตรกรเช่าเพื่อการเกษตรประมาณครัวเรือนละ 2 ไร่ และได้ดำเนินการมาประมาณ 30 กว่าปีแล้ว โดยครัวเรือนที่ได้รับการจัดสรรจะต้องจ่ายค่าเช่าให้กับรัฐ ไร่ละ 100 บาท ซึ่งการใช้ประโยชน์และการถือครองที่ดินที่ได้รับการจัดสรรดังกล่าวจะสืบทอดสู่รุ่นลูกหลาน ยกเว้นครัวเรือนใดที่ไม่ได้ทำการเกษตรแล้วก็จะให้มีการขายสิทธิ์ หรือให้เกษตรกรรายอื่นเช่าต่ออีกทอดหนึ่ง ซึ่งค่าเช่าปัจจุบันจะอยู่ประมาณ 5,000–10,000 บาท ขึ้นอยู่กับการตกลงระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า ดังนั้นด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงน่าจะมีส่วนที่ทำให้ครัวเรือนที่เช่าที่ดินของคนอื่นมีมากกว่า ครัวเรือนที่ใช้ที่ดินของรัฐโดยจ่ายค่าเช่าที่ยังคงสืบทอดการใช้ประโยชน์ในที่ดินดังกล่าวมาถึงรุ่นลูกหลาน

ส่วนการใช้ที่ดินของญาติหรือของคนอื่นไม่ได้จ่ายค่าเช่าในจังหวัดนครพนมนั้น มีอัตราส่วนต่ำสุด คือ ร้อยละ 4.7 ซึ่งลักษณะการให้ทำกินในที่ดินโดยไม่จ่ายค่าเช่าส่วนใหญ่จะเป็นที่นา ซึ่งเมื่อได้ผลิตแล้วจะแบ่งข้าวที่ได้ให้กับเจ้าของที่ดิน หรือเป็นที่ดินญาติบริเวณริมแม่น้ำโขงที่หลังจากเก็บเกี่ยวยาสูบเสร็จแล้วไม่ปลูกพืชอื่นต่ออาจจะด้วยไม่มีแรงงาน ก็จะอนุญาตให้ญาติปลูกข้าวโพดต่อได้ แต่ก็พบไม่มากนัก เพราะส่วนใหญ่แม้จะเป็นญาติก็คิดค่าเช่าเช่นกัน

ในการถือครองที่ดินของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบในจังหวัดหนองคายนั้นพบว่า เมื่อพิจารณาแยกตามรูปแบบการถือครองที่ครัวเรือนส่วนใหญ่ถือครองที่ดินต่ำกว่า 10 ไร่ พบว่า มีที่ดินเป็นของตัวเองและมีเอกสารสิทธิ์ มากที่สุด ร้อยละ 46.6 รองลงมาคือ เช่าที่ดินของคนอื่น ร้อยละ 41.7 และ

การใช้ที่ดินของรัฐ สาธารณะโดยจ่ายค่าเช่า ร้อยละ 7.8 ซึ่งน่าจะเป็นครัวเรือนที่ยังคงใช้ประโยชน์จากที่ดินโดยไม่ขายสิทธิ์ หรือให้คนอื่นเช่าทำกิน ซึ่งเป็นลักษณะเช่นเดียวกับจังหวัดนครพนม นอกจากนี้ยังพบครัวเรือนที่ใช้ที่ดินสาธารณะหรือที่ดินของรัฐไม่ได้จ่ายค่าเช่าร้อยละ 0.9 ซึ่งบางครัวเรือนหลังเสร็จจากเก็บเกี่ยวยาสูบจะไม่ทำการเพาะปลูกพืชอื่นต่อ ก็จะให้ญาติหรือเพื่อนบ้านเข้าใช้ประโยชน์เพื่อเพาะปลูกข้าวโพด หรือพืชอื่น ๆ ได้โดยไม่คิดค่าเช่า

สำหรับจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่มีความซับซ้อนและความเข้มข้นในการใช้ที่ดินน้อยกว่าจังหวัดหนองคายและนครพนม อาจจะช่วยข้อจำกัดของแหล่งน้ำในการเพาะปลูกและสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินที่มีน้อยกว่า ดังนั้นเมื่อพิจารณารูปแบบการถือครองที่ดินของประชากรพบว่า โดยส่วนใหญ่จะมีที่ดินเป็นของตนเองและมีเอกสารสิทธิ์(ส่วนใหญ่เป็นที่นา) โดยมีขนาดถือครอง 21 ไร่ขึ้นไป ร้อยละ 97.0 ขนาดที่ดิน 11-20 ไร่ ร้อยละ 94.4 และต่ำกว่า 10 ไร่ ร้อยละ 84.1 (ดูตาราง 4.1)

ตาราง 4.1 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามขนาดการถือครอง และประเภทการถือครองที่ดิน

ประเภทการถือครอง	นครพนม			ร้อยเอ็ด			หนองคาย		
	ต่ำกว่า 10 ไร่	11-20 ไร่	21 ไร่ ขึ้นไป	ต่ำกว่า 10 ไร่	11-20 ไร่	21 ไร่ ขึ้นไป	ต่ำกว่า 10 ไร่	11-20 ไร่	21 ไร่ ขึ้นไป
เป็นที่ดินของตนเอง และมีเอกสารสิทธิ์	37.7	51.4	66.7	84.1	94.4	97.0	46.6	54.5	75.0
ใช้ที่ดินของญาติหรือของคนอื่น ไม่ได้จ่ายค่าเช่า	4.7	2.9	-	12.1	4.7	-	3.0	3.1	-
เช่าที่ดินของคนอื่น	43.7	37.1	33.3	3.3	-	3.0	41.7	42.4	25.0
ที่ดินสาธารณะหรือที่ดินของรัฐ ไม่ได้จ่ายค่าเช่า	6.6	2.9	-	-	-	-	0.9	-	-

ตาราง 4.1 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามขนาดการถือครอง และประเภทการถือครองที่ดิน (ต่อ)

ประเภทการถือครอง	นครพนม			ร้อยเอ็ด			หนองคาย		
	ต่ำกว่า 10 ไร่	11-20 ไร่	21 ไร่ขึ้นไป	ต่ำกว่า 10 ไร่	11-20 ไร่	21 ไร่ขึ้นไป	ต่ำกว่า 10 ไร่	11-20 ไร่	21 ไร่ขึ้นไป
ใช้ที่ดินของรัฐสาธารณะโดยจ่ายค่าเช่า	7.3	5.7	-	0.5	0.9	-	7.8	-	-
รวม	100.0 (316)	100.0 (35)	100.0 (9)	100.0 (214)	100.0 (108)	100.0 (33)	100.0 (427)	100.0 (33)	100.0 (12)

4.3.2 การใช้ที่ดินจำแนกตามประเภทและวัตถุประสงค์ของพืชที่ปลูก

การใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อการเกษตรของครัวเรือนของผู้ปลูกยาสูบทั้ง 3 จังหวัด สามารถจำแนกตามประเภทของพืชที่ปลูกซึ่งส่วนใหญ่ ได้แก่ ข้าว ยาสูบ ข้าวโพด มะเขือเทศ พริกและอื่น ๆ เมื่อพิจารณาเป็นรายจังหวัด โดยแยกตามวัตถุประสงค์ของการปลูก พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ของจังหวัดร้อยเอ็ด ปลูกข้าว เพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและขายสูงที่สุดร้อยละ 95.6

สำหรับยาสูบ ส่วนใหญ่เป็นพืชที่สร้างรายได้ให้ครัวเรือน ดังนั้นวัตถุประสงค์ส่วนใหญ่จะปลูกเพื่อขายอย่างเดียว ร้อยละ 85.7 มีบางครัวเรือนเท่านั้นที่ปลูกยาสูบทั้งเพื่อขาย และใช้ในครัวเรือนซึ่งจะเป็นยาสูบพันธุ์พื้นเมืองที่เป็นที่นิยมของผู้สูงอายุในชุมชน นอกจากนี้ครัวเรือนจะปลูกพืชชนิดอื่น ๆ เช่น ดอกดาวเรือง จะมีพ่อค้ามารับซื้อเพื่อเป็นส่วนผสมของอาหารไก่เพื่อให้ไข่ไก่แดง และพืชผักสวนครัว จำพวกแตงกวา พริก มะเขือ เป็นต้น

ในจังหวัดนครพนม ครัวเรือนส่วนใหญ่ปลูกข้าวเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเพียงอย่างเดียวถึงร้อยละ 95.7 ด้วยข้อจำกัดของขนาดที่นาของครัวเรือนทำให้ครัวเรือนส่วนใหญ่ต้องเก็บผลผลิตข้าวที่ได้ไว้บริโภคในครัวเรือน สำหรับการปลูก ยาสูบ วัตถุประสงค์ส่วนใหญ่เพื่อขายอย่างเดียวร้อยละ 71.4 บางครัวเรือนแยกแปลงปลูกต่างหากเพื่อหันขายไว้บริโภคในครัวเรือน มีอยู่ประมาณร้อยละ 4.3 นอกจากนี้มีการปลูกพืชอื่น ๆ เช่น พริก โดยปลูกแซมระหว่างแปลงกับการปลูกยาสูบเป็นพืชเสริมรายได้ และใช้บริโภคในครัวเรือน ร้อยละ 11.2 ส่วนข้าวโพด มะเขือเทศเป็นพืชเสริมรายได้เช่นเดียวกับพริก ครัวเรือนจะปลูกหลังการเก็บเกี่ยวยาสูบแล้ว ทั้งนี้พืชทั้งสองชนิดมีบริษัทรับซื้อเข้าโรงงานเพื่อแปรรูป ดังนั้นวัตถุประสงค์ส่วนใหญ่จึงปลูกเพื่อขายอย่างเดียว คือ ร้อยละ 13.1 และ 5.5 ตามลำดับ สำหรับจังหวัดหนองคาย มีวัตถุประสงค์การปลูกพืชคล้ายกับ

จังหวัดนครพนม คือปลูกข้าว ไร่บริโภคนครวเรือนเพียงอย่างเดียว ไร่ละ 91.8 และส่วนใหญ่ปลูกยาสูบไว้เพื่อขายอย่างเดียว ไร่ละ 74.9 นอกนั้นจะปลูกพริก ฟักทอง ไร่ละ 33.3 โดยปลูกแซมในแปลงเดียวกันกับยาสูบ ซึ่งหลังการเก็บเกี่ยวยาสูบแล้ว เกษตรกรจะตัดต้นยาสูบออกจากนั้นจะดูแลต้นพริกหรือฟักทองที่ปลูกแซมในแปลงต่อไปอีก 2-3 เดือนเพื่อขายเป็นรายได้เสริมและเก็บบางส่วนไว้บริโภคนครวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่จะมีพ่อค้ามารับซื้อในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามราคาของพริก ฟักทอง และพืชผักอื่น ๆ เช่น แตงกวา ถั่วฝักยาว พุทรา แตงโม มะเขือ ฯลฯ มักจะผันผวนขึ้นลงไปตามราคาตลาดทำให้รายได้ในแต่ละปีไม่คงที่ ดังนั้นการปลูกพืชผักอื่น ๆ ของเกษตรกรจึงเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของตลาด นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มบางครั้งเรือนที่มีขนาดใหญ่พอที่จะหันมาปลูกยางพารา และยูคาลิปตัส มากขึ้นเนื่องจากเป็นพืชที่มีตลาดรองรับแน่นอน (ดูตาราง 4.2)

ตาราง 4.2 ไร่ละของครวเรือนจำแนกตามวัตถุประสงค์และประเภทของพืชที่ปลูก

ประเภทพืชที่ปลูก	นครพนม			ไร่เอ็ด			หนองคาย		
	เพื่อใช้ประโยชน์ในครวเรือนอย่างเดียว	เพื่อใช้ประโยชน์ในครวเรือนและขาย	เพื่อขายอย่างเดียว	เพื่อใช้ประโยชน์ในครวเรือนอย่างเดียว	เพื่อใช้ประโยชน์ในครวเรือนและขาย	เพื่อขายอย่างเดียว	เพื่อใช้ประโยชน์ในครวเรือนอย่างเดียว	เพื่อใช้ประโยชน์ในครวเรือนและขาย	เพื่อขายอย่างเดียว
นา	95.7	33.3	1.7	88.5	95.6	4.8	91.8	46.4	1.0
ยาสูบ	4.3	33.3	71.4	1.9	3.6	85.7	1.4	11.4	74.9
ข้าวโพด	-	3.7	13.1	-	-	-	1.4	1.8	1.8
พริก	-	11.2	2.1	-	-	-	1.4	33.3	14.9
มะเขือเทศ	-	3.7	5.5	-	-	-	1.4	0.6	1.0
อื่นๆ (แตงกวา ถั่วฝักยาว พุทรา แตงโม มะเขือ ฯลฯ)	-	14.8	6.2	9.6	0.8	9.5	2.6	6.5	6.4
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	(93)	(27)	(290)	(52)	(251)	(272)	(74)	(168)	(395)

4.4 การปลูกยาสูบของครัวเรือน

4.4.1 ระยะเวลาการปลูกยาสูบของครัวเรือน

การปลูกยาสูบในพื้นที่จังหวัดนครพนม หนองคาย และร้อยเอ็ด มีระยะเวลาที่ยาวนานแตกต่างกันไป เมื่อพิจารณาถึงระยะเวลาการปลูกยาสูบของครัวเรือนในพื้นที่เป้าหมายทั้ง 3 จังหวัด พบว่า ส่วนใหญ่มีการปลูกยาสูบในระยะเวลาระหว่าง 1-30 ปี โดยบางครัวเรือนของจังหวัดนครพนม กับหนองคาย มีระยะเวลาในการปลูกยาสูบระหว่าง 31- 60 ปี นอกจากนี้ยังพบว่าจังหวัดทั้งสอง มีเกษตรกรที่ปลูกยาสูบมานานกว่า 60 ปี ซึ่งอาจจะเป็นยาสูบพันธุ์พื้นเมืองที่มีการหั่นซอยด้วยมือ อย่างไรก็ตามในจังหวัดร้อยเอ็ด ไม่พบครัวเรือนใดที่ปลูกยาสูบนานมากกว่า 60 ปี ซึ่งเมื่อลองเปรียบเทียบระยะเวลาการส่งเสริมการปลูกยาสูบของโรงงานยาสูบ กับการเกิดขึ้นของสถานียาสูบ ตลอดจนการเข้ามาของยาสูบแต่ละสายพันธุ์ พบว่า พันธุ์เตอร์กิสที่ปลูกในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นพันธุ์ที่สถานียาสูบนำเข้ามาส่งเสริมภายหลัง เพื่อป้อนให้กับโรงงานยาสูบใช้เป็นส่วนประกอบในการผลิตบุหรี่ (ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.3) อย่างไรก็ตามเราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดนั้น เคยมีการปลูกยาสูบพันธุ์พื้นเมืองมาก่อน แต่ได้ลดลงอย่างรวดเร็วเมื่อยาสูบพันธุ์เตอร์กิสเข้ามาส่งเสริม ปัจจุบันมีครัวเรือนที่ยังปลูกยาสูบพันธุ์พื้นเมืองอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก โดยทั่วไปเป็นการปลูกเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและจำหน่ายให้กับผู้สูบที่เป็นผู้สูงอายุที่นิยมสูบบุหรี่พื้นบ้านชนิดคุณ

4.4.2 เหตุผลที่ยังคงปลูกยาสูบของครัวเรือน

สำหรับเหตุผลที่ครัวเรือนยังคงปลูกยาสูบ แม้ว่าจะมีนโยบายออกมากควบคุมการสูบบุหรี่นั้น ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบส่วนใหญ่ ให้เหตุผลว่า การปลูกยาสูบมีความผูกพันและเป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดมาจากรุ่นพ่อแม่ คิดเป็นร้อยละ 36.3 รองลงมาให้เหตุผลว่าเป็นพืชที่ขายแล้วได้กำไรเมื่อเปรียบเทียบกับพืชชนิดอื่นร้อยละ 29.1 นอกจากนี้มีเหตุผลในเรื่องของการได้รับโควต้า และสภาพที่ดินเหมาะสมกับการปลูกยาสูบมากกว่าพืชอื่น ๆ ร้อยละ 17.7 และร้อยละ 16.9 ตามลำดับ (ดูตาราง 4.3)

ตาราง 4.3 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามเหตุผลที่ยังคงปลูกยาสูบ (* ตอบได้หลายข้อ)

เหตุผลที่ยังคงปลูกยาสูบ	จังหวัด			รวม
	นครพนม	ร้อยเอ็ด	หนองคาย	
ได้รับการจัดสรรโควตา/พื้นที่เพาะปลูก	25.7	18.8	12.0	17.7
สภาพพื้นที่ดินเหมาะสมกับการปลูกยาสูบมากกว่าพืชอื่นๆ	14.2	16.7	18.5	16.9
ผลิตขายได้กำไร เมื่อเปรียบเทียบกับพืชอื่น ๆ	23.8	31.5	29.6	29.1
อื่นๆ (วิถีชีวิต/ทำตามบรรพบุรุษ)	36.3	33.0	39.9	36.3

4.4.3 การลดพื้นที่การปลูกยาสูบเพื่อปลูกพืชอื่นทดแทน

จากข้อคำถามที่ว่าในรอบปีที่ผ่านมาครัวเรือนได้ลดพื้นที่ปลูกยาสูบเพื่อปลูกพืชอื่นทดแทนหรือไม่ พบว่า ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบของทั้ง 3 จังหวัด ส่วนใหญ่ตอบว่าไม่ลดพื้นที่การปลูกยาสูบถึงร้อยละ 80.5 มีครัวเรือนที่ตอบว่าได้ลดพื้นที่การปลูกลงเพียงร้อยละ 19.5 เท่านั้น

เมื่อพิจารณาเหตุผลที่ครัวเรือนไม่ลดพื้นที่การปลูก พบว่า มีปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก นั่นคือ การปลูกยาสูบทำให้ครัวเรือนมีรายได้มากเพียงพอกับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ร้อยละ 35.1 โดยเกษตรกรชาวไร่ยาสูบที่จังหวัดนครพนมให้เหตุผลที่ครัวเรือนไม่ลดพื้นที่ปลูกว่า เนื่องจากมีโควต้ามากที่สุด ร้อยละ 31.3 นอกจากนี้มีเหตุผลในเรื่องการมีตลาดแน่นอน สามารถขายให้ได้ทั้งสถานียาสูบและพ่อค้าเอกชน เหตุผลเรื่องการมีที่ดินจำกัด ดังนั้นการปลูกพืชอื่นจึงอาจ ทำรายได้ไม่มากเท่ากับการปลูกยาสูบ และเหตุผลที่ว่า การทำไร่ยาสูบสามารถปลูกพืชอื่นแซมเพื่อเป็นรายได้เสริมของครัวเรือน ซึ่งพบมากที่จังหวัดนครพนมกับหนองคาย นอกจากนี้ยังมีเหตุผลที่ว่าไม่รู้จะปลูกพืชอะไรทดแทน โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดซึ่งมีปัญหาเรื่องแหล่งน้ำ ทำให้ปลูกพืชอื่นได้ไม่เหมาะสมเท่ากับการปลูกยาสูบ พันธุ์เตอร์กิสที่ทนต่อความแห้งแล้งได้ดี (ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.3)

เมื่อสอบถามถึงเหตุผลการลดพื้นที่การปลูกยาสูบของครัวเรือนที่ตอบว่าในรอบปีที่ผ่านมาครัวเรือนมีการลดพื้นที่ปลูกยาสูบ ร้อยละ 19.5 ของครัวเรือนทั้งหมด เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายจังหวัด พบว่า เกษตรกรในจังหวัดร้อยเอ็ดลดพื้นที่การทำไร่ยาสูบลงมีสาเหตุมาจากการถูกลดโควต้ามากที่สุด ร้อยละ 62.2 โดยครัวเรือนส่วนใหญ่บอกว่าถ้ามีโควต้ามากกว่านี้จะทำให้ครัวเรือนมีรายได้มากกว่านี้ สำหรับจังหวัดหนองคายการลดพื้นที่การปลูกยาสูบมีสาเหตุมาจากการขาดแคลนแรงงานมากที่สุด ร้อยละ 25.6 และค่าจ้างแรงงานค่อนข้างแพงเนื่องจากเป็นแรงงานคนในท้องถิ่น ประกอบกับไม่ค่อยมีแรงงานต่างด้าวเข้ามาทำงานเหมือนในจังหวัดนครพนม รองลงมาคือการมีพืชอื่นที่สามารถปลูกทดแทนได้

ส่วนจังหวัดนครพนม มีสาเหตุมาจากมีพืชอื่นที่สามารถปลูกทดแทนได้มากที่สุดร้อยละ 27.8 ทั้งนี้เนื่องจากมีบริษัทเอกชนเข้าไปส่งเสริมการปลูกข้าวโพดแก่เกษตรกร และมีการประกันราคาให้ด้วย ประกอบกับการลงทุนไม่สูงมาก การใช้สารเคมีน้อยกว่าการปลูกยาสูบ รองลงมาคือสาเหตุของค่าใช้จ่ายในการปลูกยาสูบค่อนข้างสูง ทั้งที่เป็นค่าแรงงาน ค่าพื้นที่เป็นเชื้อเพลิงในการบ่มใบยาเริ่มขาดแคลน เป็นต้น ในขณะที่ราคาการซื้อขายใบยาแห้งไม่เพิ่มขึ้นมากนัก ซึ่งเมื่อลองเปรียบเทียบระหว่างรายรับกับรายจ่ายแล้วเกษตรกรอาจจะได้กำไรไม่มากเท่ากับที่ลงแรงไป

นอกจากนี้ในพื้นที่จังหวัดนครพนมกับหนองคายยังพบว่า สาเหตุของการลดพื้นที่ของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ คือ ไม่มีพื้นที่ในการปลูกยาสูบ เนื่องจากค่าเช่าที่ดินบริเวณที่เหมาะสมกับการปลูกยาสูบ โดยเฉพาะบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงค่อนข้างแพง เป็นต้น (ดูตาราง 4.4)

ตาราง 4.4 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามเหตุผลการลดพื้นที่ในการปลูกยาสูบ

เหตุผลที่ลดพื้นที่	จังหวัด			รวม
	นครพนม	ร้อยเอ็ด	หนองคาย	
ถูกลดโควตา	22.2	62.2	12.8	36.3
ขาดแคลนแรงงาน	5.6	17.8	25.6	18.6
มีพืชที่สามารถปลูกทดแทนได้	27.8	4.5	20.5	14.7
ค่าใช้จ่ายในการปลูกยาสูบสูง	16.6	11.1	10.2	11.8
พืชทดแทนสามารถเพิ่มรายได้ให้อีกทางหนึ่ง	5.6	2.2	23.1	10.9
ไม่มีเงินที่จะเช่าไร่	11.0	-	2.6	2.9
ไม่มีพื้นที่ในการปลูกยาสูบ	5.6	-	2.6	2.0
อยากหยุดทำ/ราคายาสูบลด	5.6	-	2.6	2.0
ปลูกเพื่อกินในครัวเรือนเท่านั้น	-	2.2	-	1.0
รวม	100.0(18)	100.0(45)	100.0(39)	100.0(102)

4.4.4 การจ่ายภาษีในการทำไร่ยาสูบ

เนื่องจากยาสูบเป็นพืชที่มีการควบคุมปริมาณการผลิต ดังนั้นในการปลูกยาสูบของเกษตรกรชาวไร่ยาสูบจึงจำเป็นต้องขออนุญาตและจ่ายภาษีให้กับสำนักงานสรรพสามิตจังหวัด อย่างไรก็ตามในการศึกษาคั้งนี้พบว่ามีครัวเรือนที่จ่ายภาษีในการทำไร่ยาสูบ ร้อยละ 54.9 ซึ่งจังหวัดนครพนมกับหนองคายมีสัดส่วนของครัวเรือนที่จ่ายภาษีการทำไร่ยาสูบใกล้เคียงกัน

ในขณะที่จังหวัดร้อยเอ็ดกลับพบว่าเกษตรกรชาวไร่ยาสูบที่ไม่จ่ายภาษีถึงร้อยละ 90.5 ส่วนครัวเรือนที่จ่ายภาษียาสูบมีเพียงร้อยละ 9.5 (ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข. 3) ทั้งนี้ทางครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบให้เหตุผลว่าไม่ทราบรายละเอียดเนื่องจากทางสถานีหรือบริษัทเอกชนที่เข้ามาส่งเสริมเป็นผู้จัดการจ่ายภาษีให้ทั้งหมด ส่วนบางครัวเรือนที่ต้องจ่ายภาษีนั้นเป็นครัวเรือนที่ปลูกยาสูบพันธุ์พื้นเมืองเพื่อหั่นซอยขายเอง หรือครัวเรือนที่ประกอบธุรกิจทำยาเส้นบรรจุถุงขายซึ่งต้องไปจ่ายภาษีกับสรรพสามิตเอง

สำหรับภาษีที่ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบต้องจ่ายในกิจกรรมการปลูกยาสูบนั้นมีอยู่หลายประเภท ซึ่งขึ้นอยู่กับกระบวนการขั้นตอนการผลิตใบยา พันธุ์ยาสูบที่ปลูกและวัตถุประสงค์ของการขาย ทั้งนี้ในพื้นที่จังหวัดนครพนมกับหนองคาย พันธุ์ยาสูบที่ปลูกส่วนใหญ่ได้แก่พันธุ์เวอร์จิเนียกับพันธุ์เบอร์เลย์ ซึ่งทำให้สองจังหวัดนี้นอกจากครัวเรือนจะต้องจ่ายภาษีรายได้ ภาษีขออนุญาตเพาะปลูก แล้ว

ยังมีภาษีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอีก เช่น ภาษีโรงเรือน ภาษีเตาป่บ ซึ่งพบมากที่จังหวัดนครพนมเนื่องจากเป็นจังหวัดที่ครัวเรือนส่วนใหญ่ยังมีเตาป่บไบยาสูบเพื่อผลิตยาแห้งขายให้สถานี หรือเอกชนอยู่มากกว่าจังหวัดหนองคาย ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่ครัวเรือนหันไปปลูกยาสูบเพื่อหั่นชอยเอง ทำให้ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบในจังหวัดหนองคายมีการจ่ายภาษีเพื่อขออนุญาตหั่นชอย ภาษีขออนุญาตจำหน่าย และในกรณีทำเป็นอุตสาหกรรมยาเส้นพื้นบ้าน จะมีการจ่ายภาษีขออนุญาตประกอบอุตสาหกรรมยาสูบ อย่างไรก็ตามปัจจุบันในจังหวัดหนองคายนั้น ก็ยังคงมีเกษตรกรปลูกยาสูบตามโคเวด้าที่ได้รับจัดสรรจากสถานียาสูบ เพียงแต่โคเวด้ายาสูบที่เคยเป็นของเกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่จะถูกขายสิทธิ์ให้กับเกษตรกรรายใหญ่ เนื่องจากเกษตรกรรายย่อย ประสบปัญหาด้านต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูงนั่นเอง

4.4.5 แรงงานในกิจกรรมการเพาะปลูกของครัวเรือน

4.4.5.1 การจ้างแรงงาน

ในกระบวนการปลูกยาสูบของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบนั้น สิ่งที่มีความจำเป็นนอกเหนือจากการมีเงินลงทุนแล้ว คือการที่ครัวเรือนมีความพร้อมในเรื่องแรงงาน เพราะถือว่าเป็นต้นทุนที่สำคัญในการปลูกยาสูบ ทีมวิจัยจึงให้ความสนใจว่าในกิจกรรมการปลูกยาสูบนั้น นอกเหนือจากแรงงานของครัวเรือนแล้ว เกษตรกรมีการจ้างแรงงานนอกครัวเรือนเพิ่มอีกหรือไม่ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มีครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบของทั้งสามจังหวัดที่ไม่มีการจ้างแรงงานเพิ่ม เป็นร้อยละ 17.0 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่ค่อนข้างน้อย อาจกล่าวได้ว่าใช้แรงงานของครัวเรือนทั้งหมดในกิจกรรมการปลูกยาสูบอยู่เมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนที่มีการจ้างแรงงานเพิ่ม ซึ่งพบว่า มีอยู่ถึงร้อยละ 83.0 เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายจังหวัดพบว่า จังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดที่มีการใช้แรงงานนอกครัวเรือนมากที่สุด คือมีการจ้างแรงงานเพิ่มถึงร้อยละ 91.9 รองลงมาคือจังหวัดนครพนมและร้อยเอ็ด คิดเป็นร้อยละ 88.3 และ 71.0 ตามลำดับ (ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.3) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่ใช้แรงงานนอกครัวเรือนน้อยที่สุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากกิจกรรมการเพาะปลูกของร้อยเอ็ดนั้นมีเพียงข้าวกับยาสูบ ในขณะที่นครพนมกับหนองคายมีกิจกรรมการเพาะปลูกพืชอย่างอื่น เช่น ข้าวโพด ข้าว พริก ฯลฯ เพื่อเป็นรายได้เสริมในครัวเรือนซึ่งแต่ละขั้นตอนการเพาะปลูก ตลอดจนการเก็บเกี่ยวมีการพึ่งพิงแรงงานนอกครัวเรือนเกือบทุกกิจกรรม

4.4.5.2 ลักษณะการจ้างและจำนวนแรงงานรับจ้างในกิจกรรมการเพาะปลูกของครัวเรือน

ลักษณะการจ้างแรงงานนอกครัวเรือนมีอยู่หลายรูปแบบตามขั้นตอนการปลูกยาสูบ

ตั้งแต่ขึ้นการเตรียมดินเพื่อปลูกจนกระทั่งการนำไปขาย การจ้างแรงงานของแต่ละจังหวัดมีรูปแบบต่างๆ ดังนี้ เช่น การจ้างแรงงานท้องถิ่นรายวัน การจ้างแรงงานท้องถิ่นแบบรับเหมา จะพบลักษณะการจ้างงานดังกล่าวทั้งสามจังหวัด

อย่างไรก็ตามในจังหวัดนครพนมกับจังหวัดหนองคายนั้นพบว่ามีกรจ้างแรงงานต่างด้าวจากประเทศลาว ซึ่งมีทั้งจ้างแบบเหมาจ่ายหรือบางครั้งเรียกว่าจ้างตามฤดูกาลเพาะปลูก จ้างแบบรายเดือน และจ้างแบบรายวันไปกลับ¹ ซึ่งการจ้างแรงงานต่างด้าวนั้นทำให้เกษตรกรลดค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานลงได้มากกว่าการจ้างแรงงานท้องถิ่น

สำหรับจำนวนแรงงานรับจ้างนอกครัวเรือนที่ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบจ้างในรอบปีที่ผ่านมา(2549)ในทุกกิจกรรมการเพาะปลูกพืชทุกชนิดของครัวเรือนนั้น พบว่า ครัวเรือนของทั้งสามจังหวัดมีการจ้างแรงงานคนในท้องถิ่น เฉลี่ย 9.1 คน ต่อครัวเรือน โดยจังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดที่มีการจ้างแรงงานคนในท้องถิ่นมากที่สุด เฉลี่ย 11.0 คน รองลงมาคือ ร้อยเอ็ดและนครพนม เฉลี่ย 8.9 คนและ 6.1 คน ตามลำดับ ส่วนแรงงานต่างด้าวนั้นจังหวัดนครพนมมีการจ้างมากที่สุด เฉลี่ย 2.0 คน รองลงมาคือหนองคาย ส่วนร้อยเอ็ดนั้นไม่พบว่ามีแรงงานต่างด้าว อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าทั้งสามจังหวัดไม่พบการจ้างงานข้ามจังหวัดเลย (ดูตาราง 4.5)

ตาราง 4.5 การจ้างแรงงานของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ

การจ้างแรงงาน	จังหวัด			รวม
	นครพนม	ร้อยเอ็ด	หนองคาย	
การจ้างแรงงานของครัวเรือน				
เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ				
ไม่มี	11.7	29.0	8.1	17.0
มี	88.3	71.0	91.9	83.0
รวม	100.0(120)	100.0(210)	100.0(210)	100.0(540)
ค่าเฉลี่ยของจำนวนแรงงานที่ต้องจ้างเพิ่มในครัวเรือน				
แรงงานคนในท้องถิ่น	6.1	8.90	11.0	9.1
แรงงานข้ามจังหวัด	-	-	-	-
แรงงานต่างด้าว	2.0	-	1.1	0.9

¹การจ้างแรงงานต่างด้าวแบบไปกลับ พบที่จังหวัดหนองคาย เนื่องจากมีพื้นที่การปลูกยาสูบบริเวณดินดอนกลางแม่น้ำโขงซึ่งชาวไร่จะลงเรือไปทำไร่ทุกวัน ในขณะที่แรงงานชาวลาวจะพายเรือข้ามมาเพื่อรับจ้างเป็นรายวันเช่นกัน

4.4.6 การได้รับการสนับสนุนในการทำไรยาสูบ

ในการทำไรยาสูบของครัวเรือนนั้นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ครัวเรือนเป้าหมายในสามจังหวัดมีความสามารถในการปลูกยาสูบได้คือการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งจากการสอบถามพบว่า มีครัวเรือนที่เคยได้รับการสนับสนุนในการทำไรยาสูบ ถึงร้อยละ 72.2 และมีครัวเรือนที่บอกว่าไม่เคยได้รับการสนับสนุนในการทำไรยาสูบ ร้อยละ 27.8 ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะเป็นครัวเรือนที่มีเงินทุนมากพอไม่ต้องกู้ยืม หรือเป็นครัวเรือนที่ไม่ได้รับโควตาของสถานียาสูบหรือบริษัทเอกชน แต่ครัวเรือนจะปลูกเพื่อหั่นซอยขายเอง กรณีเช่นนี้พบมากที่จังหวัดหนองคายจึงทำให้ครัวเรือนในจังหวัดนี้ได้รับการสนับสนุนและไม่ได้รับการสนับสนุน มีสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 54.8 กับร้อยละ 45.2 ตามลำดับ

สำหรับหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนการปลูกยาสูบนั้น พบว่า สถานียาสูบ เป็นหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนมากที่สุด ซึ่งเป็นการสนับสนุนด้านปัจจัยการผลิต อย่างเช่น ปุ๋ย และยาฆ่าแมลงมากที่สุด และเป็นหน่วยงานที่ให้คำแนะนำแหล่งเงินกู้ให้กับเกษตรกร การประกันราคานอกจากนี้ยังให้ความรู้เทคนิคการปลูกยาสูบในขั้นตอนต่างๆ อีกด้วย รองลงมา คือ ธกส. เป็นหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนด้านเงินลงทุน ลำดับต่อมา คือ ธนาคารออมสิน² และบริษัทเอกชน

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงหน่วยงานต่างๆ ที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับเกษตรกรชาวไรยาสูบ พบว่ามีหน่วยงานที่เข้าไปให้ความรู้ในเรื่องการป้องกันอันตรายจากสารเคมีในกระบวนการการทำไรยาสูบ เช่น โรงพยาบาล หรือ หน่วยงานสาธารณสุขในท้องถิ่นลงไปตรวจเช็คสุขภาพ ตรวจเลือดเพื่อหาสารพิษตกค้างในร่างกาย สำนักงานเกษตรในพื้นที่ลงไปให้ความรู้เรื่องการทำปุ๋ยชีวภาพแทนการใช้สารเคมี เป็นต้น ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าการทำงานของหน่วยงานด้านสาธารณสุขกับสถานียาสูบอยู่ในลักษณะต่างคนต่างทำหน้าที่ของตัวเอง แต่ก็ไม่มีความขัดแย้งกันในการทำงาน ส่วนสำนักเกษตรนั้นจะเป็นลักษณะการขอข้อมูลหรือสถิติต่างๆ มากกว่าจะทำกิจกรรมร่วมกัน

นอกจากนี้ยังพบว่าเกษตรกรบางครัวเรือนมีการกู้ยืมเงินจากแหล่งอื่นๆ เช่น กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน หรือกองทุนอื่นๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ตลอดจนนายทุน หรือพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้านเพื่อนำมาลงทุนในการปลูกยาสูบ ซึ่งการกู้ยืมเงินนอกระบบจะพบมากที่จังหวัดหนองคาย เนื่องจากเป็นจังหวัดที่เกษตรกรประสบปัญหาการลดโควตาของโรงงานยาสูบ และต้นทุนการผลิตสูง จึงหันกลับมาปลูกยาสูบเพื่อหั่นซอยเป็นจำนวนมาก เพื่อขายให้กับพ่อค้าเอกชน หรือพ่อค้าเร่ ทำให้ต้องพึ่งพาแหล่งเงินทุนนอกระบบเพื่อการปลูกยาสูบ (ดูตาราง 4.6)

² ธกส. และธนาคารออมสิน เป็นสถาบันการเงินที่มีการประสานงานกันกับสถานียาสูบเพื่อเป็นตัวกลางในการจ่ายในการรับซื้อใบยาสูบและหักเงินค่าปุ๋ยฆ่าแมลงจากเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ

ตาราง 4.6 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามการได้รับการสนับสนุนในการทำไร่ยาสูบและแหล่งสนับสนุนในการทำไร่ยาสูบ

การได้รับสนับสนุนในการทำไร่ยาสูบ	จังหวัด			รวม
	นครพนม	ร้อยเอ็ด	หนองคาย	
การได้รับสนับสนุนในการทำไร่ยาสูบ				
ไม่เคย	5.8	22.9	45.2	27.8
เคย	94.2	77.1	54.8	72.2
รวม	100.0(120)	100.0(210)	100.0(210)	100.0(540)
หน่วยงานที่สนับสนุน (*ตอบได้หลายข้อ)				
สถานีโรบ่ม	38.1	46.4	28.8	38.6
รทส.	34.2	33.7	13.0	27.8
ธนาคารออมสิน	15.8	0.8	23.6	12.2
สหกรณ์การเกษตร	2.0	3.6	7.9	4.3
บริษัทเอกชน	2.5	8.7	1.6	4.7
อื่นๆ (กองทุนหมู่บ้าน เทศบาล สำนักงานเกษตรอำเภอ ฯลฯ)	7.4	6.7	25.1	12.4

4.4.7 ความช่วยเหลือ ในด้านการเพาะปลูกพืชชนิดอื่นๆ

ในด้านความช่วยเหลือ ที่ต้องการจากบุคคล หน่วยงาน องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ในการเพาะปลูกพืชชนิดอื่นๆ ที่ไม่ใช่ยาสูบนั้น พบว่า ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบต้องการความช่วยเหลือในเรื่องการมีตลาดที่แน่นอน พร้อมกับการประกันราคามากที่สุดร้อยละ 74.5 รองลงมาคือการจัดหาแหล่งน้ำ และการพยุงราคาผลผลิตให้สูงขึ้น นอกจากนี้ยังต้องการความช่วยเหลือในเรื่องของพันธุ์พืช การควบคุมราคาปุ๋ย ยาฉีด ปุ๋ยเสริม และในเรื่องของช่วยผลิตยากำจัดศัตรูพืชแบบไร้สารพิษ เป็นต้น

4.4.8 พืชปลูกทดแทน

จากการสอบถามเกี่ยวกับพืชชนิดอื่น ที่เกษตรกรคาดว่าจะหันมาปลูกแทนยาสูบในกรณี ที่อาจจะประสบปัญหาในการเพาะปลูกในอนาคต พบว่า เกษตรกรคาดว่าจะปลูกพืชอื่นเพื่อเป็นรายได้ของครัวเรือนอยู่กว่า 40 ชนิด มีทั้งพืชผัก พืชสวน เช่น พริก ข้าวโพด มะเขือ พักทอง ถั่วฝักยาว

และพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา คาวเรือง ยูคาลิปตัส สบู่ดำ ข้าวโพดอาหารสัตว์ ไม้กฤษณา เป็นต้น

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาเป็นรายจังหวัดพบว่า จังหวัดนครพนมมีครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบคาดว่าจะปลูกข้าวโพดมากที่สุด ร้อยละ 41.4 รองลงมาคือ มะเขือเทศ ร้อยละ 26.3 ซึ่งพืชทั้งสองชนิดนี้มีบริษัทเข้ามาส่งเสริมและรับซื้อเข้าโรงงานพร้อมทั้งประกันราคาให้ แม้ว่าจะได้ราคาไม่ดีเท่ากับยาสูบแต่อย่างน้อยก็มีตลาดรองรับแน่นอน นอกนั้นเป็นพืชผักสวนครัวอื่นๆ และพืชเศรษฐกิจประเภท ยางพารา ยูคาลิปตัส เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกพืชทั้งสองชนิดนี้มากขึ้นเนื่องจากเริ่มขาดแคลนไม้ฟืนเพื่อการบ่มใบยาสูบนั่นเองทำให้หลายครัวเรือนมีความคิดที่จะปลูกไม้ ยูคาลิปตัสเพื่อใช้ในการบ่มใบยาของครัวเรือน และขายให้กับครัวเรือนอื่นๆ ด้วย การปลูกพืชทดแทนของครัวเรือนนั้นเกษตรกรต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของสภาพดิน แหล่งน้ำเป็นสำคัญ ซึ่งในพื้นที่จังหวัดหนองคายกับนครพนมไม่ค่อยประสบปัญหาในเรื่องดังกล่าวมากนัก เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถปลูกพืชหมุนเวียนเสริมรายได้ให้ครัวเรือนได้ตลอดทั้งปี เพียงแต่ที่คืนที่เหมาะสมในการเพาะปลูกบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงมีจำกัด ดังนั้นจึงมีบางครัวเรือนจึงหันไปเลี้ยงไก่ และบางหมู่บ้าน เช่น บ้านท่ามะเฟือง อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันเลี้ยงปลาในกระชังในแม่น้ำโขง เป็นต้น

สำหรับจังหวัดร้อยเอ็ด เกษตรกรคิดว่าจะปลูกพืชทดแทนมากที่สุด ร้อยละ 22.0 รองลงมาคือแดงโม ร้อยละ 19.9 ทั้งนี้พื้นที่ของจังหวัดร้อยเอ็ดประสบกับปัญหาเรื่องดินขาดความอุดมสมบูรณ์กับขาดแหล่งน้ำ ทำให้ความเข้มข้นในการใช้ที่ดินมีน้อยกว่านครพนมกับหนองคาย ดังนั้นโอกาสที่จะปลูกพืชอื่นทดแทนหมุนเวียนในรอบหนึ่งปีเพื่อเป็นรายได้ให้กับครัวเรือนจึงมีน้อยกว่า อย่างไรก็ตามในช่วงสิบกว่าปีที่ผ่านมาพื้นที่แถบนี้เคยได้รับการส่งเสริมการปลูกหน่อไม้ฝรั่ง และแคนตาลูป จนขึ้นชื่อ แต่ในระยะต่อมาเกษตรกรไม่นิยมปลูกเนื่องจาก ปัญหาเรื่องแหล่งน้ำ ความยุ่งยากในการดูแล และการใช้ยาฆ่าแมลง จากนั้นช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมาได้มีบริษัทอาหารสัตว์เข้ามาส่งเสริมการปลูกดอกดาวเรืองเพื่อเป็นส่วนผสมในอาหารไก่ ทำให้ชาวบ้านบางรายตอบว่าถ้าต้องเลิกปลูกยาสูบก็อาจจะปลูกดอกดาวเรืองอยู่ ร้อยละ 4.5 ซึ่งปัจจุบันเป็นเพียงพืชเสริมจากการปลูกยาสูบ เนื่องจากราคาต่อกิโลกรัมไม่สูงนักจึงคิดว่ารายได้ไม่ค่อยจูงใจเท่ากับการปลูกยาสูบ หรือหลายรายตอบว่าควรมีพืชตัวใหม่ลงมาส่งเสริมพร้อมกับประกันราคาให้ด้วย (ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.3)

4.4.9 อุปสรรคในการปลูกพืชทดแทน

ในกรณีของการปลูกพืชอื่นทดแทนยาสูบนั้น จากข้อคำถามที่ว่าครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบมีอุปสรรคหรือไม่ในการปลูกพืชทดแทน พบว่า ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ ทั้งสามจังหวัด มีอุปสรรคในการปลูกพืชทดแทน ร้อยละ 68.7 เมื่อพิจารณาแจกแจงถึงปัญหาและอุปสรรคแล้ว พบว่า การขาด

ตลาดรองรับผลผลิตมีมากที่สุดร้อยละ 44.3 รองลงมาคือปัญหาอื่น ๆ เช่น ราคาผลผลิตตกต่ำ ราคาไม่แน่นอน ไม่สามารถต่อราคาได้ ไม่มีแหล่งน้ำ พื้นที่ไม่เหมาะแก่การปลูกพืชอย่างอื่น มีแรงงานไม่พอ และมีปัญหาโรคพืชศัตรูพืช เป็นต้น ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 36.7 นอกจากนี้ยังพบว่าอุปสรรคในการปลูกพืชทดแทนคือ 'ไม่มีความรู้ในการปลูกพืชอื่น และขาดเงินลงทุน คิดเป็นร้อยละร้อยละ 7.6 และ 6.3 ตามลำดับ นอกนั้นเป็นปัญหาอื่น ๆ ร้อยละ (ดูตาราง 4.7)

ตาราง 4.7 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามอุปสรรคในการปลูกพืชทดแทน

อุปสรรคในการปลูกพืชทดแทน	จังหวัด			รวม
	นครพนม	ร้อยเอ็ด	หนองคาย	
อุปสรรคในการปลูกพืชทดแทน				
ไม่มี	29.6	31.4	32.4	31.3
มี	70.4	68.6	67.6	68.7
รวม	100.0(27)	100.0(35)	100.0(37)	100.0(99)
อุปสรรคที่พบในการปลูกพืชทดแทน				
ไม่มีความรู้ในการปลูกพืชอื่น	8.7	11.5	3.3	7.6
ขาดพันธุ์พืชที่มีคุณภาพ	17.4	-	-	5.1
ขาดตลาดรองรับผลผลิต	30.4	65.4	36.7	44.3
ขาดเงินลงทุน	8.7	-	10.0	6.3
อื่นๆ (ราคาผลผลิตต่ำ/ราคาไม่แน่นอน /แรงงานไม่เพียงพอ/ไม่มีที่ดิน/ไม่มีแหล่งน้ำ/น้ำท่วม)	34.8	23.1	50.0	36.7
รวม	100.0(23)	100.0(26)	100.0(30)	100.0(79)

4.5 รายได้ รายจ่ายในการทำไร่ยาสูบ

4.5.1 รายได้และรายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกรในกระบวนการผลิตยาสูบ

ในฤดูกาลผลิตที่ผ่านมา เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบทั้งสามจังหวัด มีผลผลิตแบ่งตามพันธุ์ที่ปลูก ได้แก่ ยาสูบเบอร์เลย์ ยาสูบเวอร์จิเนีย และยาสูบเตอร์กิสในระบบโคเวต้า³ เฉลี่ย 585.3 , 409.0 และ 213.5 กิโลกรัมต่อไร่ ตามลำดับ เมื่อพิจารณารายจังหวัด พบว่า เกษตรกรจังหวัดนครพนมมีผลผลิต

³ ในระบบโคเวต้า หมายถึง เงื่อนไขในการปลูกทั้งยาสูบเตอร์กิส และเวอร์จิเนีย โดยขายผลผลิตไซยาสูบ(แห้ง)แต่ละฤดูกาลการผลิตให้กับโรงงานยาสูบ(สถานีใบยา)

ยาสูบเบอร์เลย์และยาสูบเวอร์จิเนียเฉลี่ยสูงสุดจำนวน 676.0 และ 500.0 กิโลกรัมต่อไร่ ตามลำดับ รองลงมาเกษตรกรจังหวัดหนองคายมีผลผลิตยาสูบเบอร์เลย์และยาสูบเวอร์จิเนียในระบบโคเวต้าเฉลี่ย จำนวน 395.6 และ 339.9 กิโลกรัมต่อไร่ ตามลำดับ (ดูรายละเอียดตาราง 4.8)

ส่วนเกษตรกรจังหวัดร้อยเอ็ดซึ่งปลูกเฉพาะยาสูบเตอร์กิสในระบบโคเวต้ามีผลผลิตเฉลี่ย ต่ำสุด 213.5 กิโลกรัมต่อไร่ รองลงมาผลผลิตยาสูบเตอร์กิสนอกระบบโคเวต้า⁴ เฉลี่ย 294.9 กิโลกรัม ต่อไร่ เป็นที่น่าสังเกตว่ายาสูบเบอร์เลย์และเวอร์จิเนีย จะมีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ค่อนข้างสูง จากการลง สำรวจพื้นที่เพาะปลูกกับเกษตรกรทั้งสองจังหวัดพบว่า พื้นที่เพาะปลูกในในเขตจังหวัดนครพนมและ หนองคาย มีศักยภาพค่อนข้างสูง กล่าวคือ พื้นที่เพาะปลูกจะอยู่ติดกับลำน้ำโขง ลักษณะดินเป็นดิน ร่วนปนทราย เหมาะแก่การปลูกยาสูบ ทำให้ยาสูบมีผลผลิตดี (ดูรายละเอียดตาราง 4.8)

ราคาเฉลี่ยต่อกิโลกรัม ฤดูกาลผลิตที่ผ่านมา ยาสูบเบอร์เลย์ (ปลูกที่หนองคายและ นครพนม) มีราคาต่อกิโลกรัมละ 49 บาท ยาสูบเวอร์จิเนีย ภายใต้อโคเวต้า ราคาต่อกิโลกรัมละ 67 บาท แต่ ยาสูบเวอร์จิเนียนอกระบบโคเวต้า ซึ่งปลูกที่หนองคายมีราคาสูงกว่า คือต่อกิโลกรัมละ 71.50 บาท ส่วน พันธุ์เตอร์กิส ซึ่งมีปลูกที่ร้อยเอ็ด 52 – 56 บาท (ดูรายละเอียดตาราง 4.8)

ส่วนรายได้จากการปลูกยาสูบพบว่า คราวเรือนมีรายได้เฉลี่ย 112,986.6 บาทต่อครัวเรือน เมื่อพิจารณารายจังหวัดพบว่า เกษตรกรจังหวัดนครพนมมีรายได้เฉลี่ยสูงสุดจำนวน 185,516 บาท รองลงมาเกษตรกรจังหวัดหนองคายมีรายได้เฉลี่ยจำนวน 131,525.2 บาท ส่วนเกษตรกรจังหวัด ร้อยเอ็ดมีรายได้เฉลี่ยต่ำสุดจำนวน 53,002.3 บาท ต่อครัวเรือน การที่เกษตรกรในจังหวัดร้อยเอ็ด มี รายได้ที่ต่ำกว่าอีกสองจังหวัดอย่างเห็นได้ชัด เนื่องมาจากศักยภาพของพื้นที่ที่ค่อนข้างแห้งแล้ง ปลูก ยาสูบพันธุ์เตอร์กิส ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ แต่ให้ผลผลิตต่ำ อีกทั้งราคายาสูบพันธุ์ดังกล่าว ก็ไม่ได้ มีราคาแตกต่างจากพันธุ์ เวอร์จิเนีย และพันธุ์เบอร์เลย์มากนัก (ดูตาราง 4.8)

⁴ นอกระบบโคเวต้า หมายถึง เงื่อนไขในการปลูกยาสูบเตอร์กิส(พันธุ์แซมซุน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พันธุ์หูลานหรือหูกิ”และเวอร์จิเนีย โดยที่ ยาสูบเตอร์กิสจะขายขายผลผลิตไปยาสูบแปรรูปเป็นใบยาแห้ง แต่ละฤดูกาลผลิตให้กับบริษัทเอกชน(บริษัทอคมส์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด) ส่วน ยาสูบเวอร์จิเนีย จะแปรรูปเป็นยาเส้นขายให้กับพ่อค้าทั้งในและนอกท้องถิ่น

ตาราง 4.8 ผลผลิตเฉลี่ยกิโลกรัมต่อไร่ ราคาเฉลี่ยต่อกิโลกรัม และรายได้เฉลี่ยของครัวเรือน

รายการ	จังหวัด			รวม
	นครพนม	ร้อยเอ็ด	หนองคาย	
ผลผลิตเฉลี่ยกิโลกรัมต่อไร่				
เบอร์เลย์	676.0	-	395.6	585.3
เวอร์จิเนีย				
- ในระบบโคเวต้า	500.0	-	339.9	409.0
- นอกกระบบโคเวต้า	-	-	299.5	299.5
เทอร์กิส				
- ในระบบโคเวต้า	-	213.5	-	213.5
- นอกกระบบโคเวต้า	-	294.9	-	294.9
ราคาเฉลี่ย / กก.				
เบอร์เลย์	49.7	-	47.3	49.0
เวอร์จิเนีย				
- ในระบบโคเวต้า	66.7	-	67.4	67.5
- นอกกระบบโคเวต้า	-	-	71.5	71.5
เทอร์กิส				
- ในระบบโคเวต้า	-	52.0	-	52.0
- นอกกระบบโคเวต้า	-	56.6	-	56.6
รายได้เฉลี่ย/ครัวเรือน	185,516.6	53,002.3	131,525.2	112,986.6

4.5.2 ค่าใช้จ่ายในการลงทุนปลูกยาสูบ

ในด้านค่าใช้จ่ายเฉลี่ยรวมต่อฤดูการผลิต เกษตรกรทั้งสามจังหวัด มีรายจ่ายค่าเช่าที่ดินเฉลี่ยสูงสุดจำนวน 18,032.3 บาท รองลงมาเป็นค่าจ้างแรงงานเฉลี่ย 15,271.7 บาท ส่วนรายการค่าใช้จ่ายต่ำสุด คือการขนส่ง เฉลี่ย 1,821.8 บาท ต่อฤดูการผลิต เมื่อพิจารณารายจังหวัดพบว่า เกษตรกรจังหวัดนครพนมมีค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น ค่าเช่าบ่มไอร้อน ค่าเครื่องชอยยา ฯลฯ มากกว่าจังหวัดอื่น คิดเป็นรายจ่ายเฉลี่ยสูงสุดจำนวน 31,458.3 บาทต่อรอบฤดูกาลผลิต รองลงมามีรายจ่ายค่าเช่าที่ดินเฉลี่ยจำนวน 29,475.2 บาท ส่วนเกษตรกรจังหวัดร้อยเอ็ดมีรายจ่ายค่าปุ๋ยเฉลี่ยต่ำสุดจำนวน 5,853.8 บาท ซึ่งสาเหตุที่มีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ต่ำสุดเนื่องจากยาสูบพันธุ์เทอร์กิสเป็นพันธุ์ที่

มีความแห้งแล้งดังนั้นจึงไม่จำเป็นที่ต้องใช้ปุ๋ยมาก ค่าใช้จ่ายส่วนนี้ในจังหวัดร้อยเอ็ดจึงน้อยกว่าพื้นที่อื่น ๆ นอกจากนี้จังหวัดร้อยเอ็ดมีรายจ่ายในเรื่องค่าจ้างแรงงานเฉลี่ยจำนวน 4,127.8 บาท และเกษตรกรจังหวัดนครพนมมีรายจ่ายค่าจ้างแรงงานเฉลี่ยสูงสุดจำนวน 21,368.1 บาท เป็นที่น่าสังเกตว่า เกษตรกรจังหวัดร้อยเอ็ดไม่มีรายจ่ายค่าพันธุ์พืช ค่าเช่าที่ดิน และค่าแปรรูป จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล เกษตรกรจะเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ทุกปี ขณะเดียวกันพื้นที่ปลูกส่วนใหญ่ปลูกในที่นาตนเอง และปลูกหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว มีเกษตรกรบางส่วนที่พื้นที่อยู่ไกลน้ำมากจะใช้วิธีแบบ ขอใช้ที่ดินของญาติหรือเพื่อนบ้าน โดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า ส่วนในเรื่องการแปรรูปยาสูบพันธุ์เตอร์กิสไม่ซับซ้อนเพราะใช้วิธีบ่มแดด หรือตากแดด ซึ่งเกษตรกรสามารถใช้แรงงานในครอบครัวหรือจ้างเพื่อนบ้านใกล้เคียงได้ และค่าจ้างในการร้อยใบยาก่อนข้างถูก (ดูตาราง 4.9)

ตาราง 4.9 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในการลงทุน จำแนกตามรายการการลงทุน

รายการ	จังหวัด			รวม
	นครพนม	ร้อยเอ็ด	หนองคาย	
ค่าจ้างไถเตรียมดิน	12,371.4	2,730.5	6,930.6	6,501.6
ค่าพันธุ์พืช	11,250.0	-	3,011.3	3,316.4
ค่าจ้างแรงงาน	21,368.1	4,127.8	19,638.4	15,271.7
ค่าปุ๋ย	23,530.4	5,853.8	16,097.0	13,739.3
ยาป้องกัน กำจัดศัตรูพืช	7,721.9	1,880.1	3,960.5	3,981.7
ค่าเช่าที่ดิน	29,475.2	-	9,858.9	18,032.3
ค่าน้ำชลประทาน	7,355.0	1,995.0	3,422.8	3,727.8
ค่าใช้จ่ายในการแปรรูป	2,310.0	-	3,125.0	2,542.9
ค่าขนส่ง	4,151.7	631.9	1,884.6	1,821.8
ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ	31,458.3	1,287.7	7,838.3	13,770.2
ค่าใช้จ่ายทั้งหมด	150,992.0	18,506.8	75,767.4	82,705.7

4.6 รายได้ รายจ่ายของครัวเรือนนอกเหนือจากการทำไร่ยาสูบ

4.6.1 รายได้ของครัวเรือนนอกเหนือจากการทำไร่ยาสูบ

เพื่อให้เห็นว่าครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบนั้นนอกจากรายได้ รายจ่ายที่เกิดจากการทำไร่ยาสูบแล้ว

ครัวเรือนยังมีรายได้ รายจ่ายในครัวเรือนจากการทำกิจกรรมส่วนอื่นๆ อีกด้วย ซึ่งเมื่อพิจารณาจากตารางพบว่า รายได้ที่เกิดจากการทำเกษตร ซึ่งเป็นรายได้จากการปลูกพืช ชนิดอื่น⁵ ที่ไม่ใช่ยาสูบของครัวเรือนนั้น ส่วนใหญ่พืชที่ครัวเรือนปลูกได้แก่ ข้าว พริก ข้าวโพด ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงรายได้จากพืชดังกล่าวในรอบปีที่ผ่านมา(2549) แล้ว พบว่า ครัวเรือนในจังหวัดนครพนมกับหนองคาย มีรายได้จากการปลูกข้าวโพดและพริก โดยจังหวัดนครพนมนั้นมีรายได้จากการปลูกข้าวโพดมากที่สุดเฉลี่ย 43,294.6 บาท ทั้งนี้เนื่องจากมีบริษัทมาลีสามพรานเข้ามาส่งเสริมและรับซื้อเพื่อผลิตข้าวโพดกระป๋องในราคาประกันกิโลกรัมละ 3.5 บาท (หรือขึ้นอยู่กับบริษัทกำหนด) ซึ่งข้าวโพดเป็นพืชอายุสั้นเกษตรกรสามารถปลูกได้สามครั้งในหนึ่งรอบปี ส่วนจังหวัดหนองคายเกษตรกรมีรายได้จากการปลูกพริกมากที่สุด เฉลี่ย 28,796.2 บาท รองลงมาคือข้าวโพด เฉลี่ย 16,410.00 บาท ซึ่งข้าวโพดที่ปลูกในหนองคายส่วนใหญ่เป็นข้าวโพดเพื่อผลิตอาหารสัตว์สำหรับการปลูกข้าวของสองจังหวัดนี้ส่วนใหญ่จะปลูกไว้บริโภคในครัวเรือนและมีครัวเรือนที่แบ่งขายเป็นส่วนน้อย (ดูตาราง 4.10)

ส่วนจังหวัดร้อยเอ็ดพืชที่ปลูกมากนอกเหนือจากยาสูบ ครัวเรือนส่วนใหญ่จะปลูกข้าว ซึ่งครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยจากการขายข้าวประมาณ 17,345.2 บาท เป็นที่น่าสังเกตว่ารายได้จากการปลูกข้าวของทั้ง 3 จังหวัดเมื่อรวมกันแล้วมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 16,165.9 บาท ซึ่งมีสัดส่วนน้อยกว่ารายได้ที่มาจากจากการปลูกข้าวโพดและพริกของหนองคายและนครพนมอาจจะเป็นเพราะเกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าวไว้บริโภคในครัวเรือนมากกว่าปลูกเพื่อขาย ซึ่งปัจจุบันพบว่าเกษตรกรมีที่นาขนาดเล็กลง และต้นทุนในการทำนาค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับราคาข้าวที่ขายในท้องตลาด (ดูตาราง 4.10)

นอกจากรายได้ที่เกิดจากการเกษตรแล้วครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบยังมีรายได้จากการเกษตรจากการทำกิจกรรมอย่างอื่นของสมาชิกในครัวเรือน ซึ่งพบว่าครัวเรือนของทั้งสามจังหวัดมีรายได้ที่มาจากค่าจ้าง เงินเดือนมากที่สุดเฉลี่ยประมาณ 20,251.4 บาท ซึ่งเมื่อพิจารณาแยกเป็นรายจังหวัด พบว่า นครพนมเป็นจังหวัดที่มีค่าจ้าง เงินเดือนสูงที่สุด เฉลี่ย 24,070.8 บาท รองลงมาคือร้อยเอ็ดและหนองคาย ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าครัวเรือนมีรายได้จากการทำธุรกิจ เช่น เป็นร้านค้าในชุมชน พ่อค้าเร่ ทำปืมน้ำมัน รถไถรับจ้าง รับซื้อเศษทองคำ เป็นต้น ซึ่งรายได้จากการทำธุรกิจต่างๆ ของครัวเรือนพบว่ามีรายได้เฉลี่ยประมาณ 6,882.4 บาท และนครพนมเป็นจังหวัดที่มีรายได้จากการทำธุรกิจสูงที่สุดเฉลี่ย 8,083.3 บาท รองลงมาคือหนองคายและร้อยเอ็ด เฉลี่ยประมาณ 6,664.7 บาท และ 6,343.8 บาทตามลำดับ (ดูตาราง 4.10)

⁵ จากการลงเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าบางครัวเรือนมีการปลูกพืชอยู่หลายชนิดแต่บางชนิดปลูกเพื่อบริโภคและขายบ้างเล็กน้อยๆ ดังนั้นในการพิจารณาเกี่ยวกับพืชอื่นที่ไม่ใช่ยาสูบจึงนำเฉพาะพืชที่ครัวเรือนส่วนใหญ่ปลูกและขายเป็นรายได้เสริม ซึ่งได้แก่ ข้าวโพด พริก และข้าว มาพิจารณาเป็นรายได้ของครัวเรือนจากการเกษตรนอกเหนือจากการปลูกยาสูบ

⁶ อาชีพการรับซื้อเศษทองคำตามร้านแปรรูปทองรูปพรรณนั้น ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพนี้จะแวะไปตามร้านทำทองและขอเหมาน้ำกลั้วที่ไหลออกมาจากห้องน้ำซึ่งเมื่อคนงานทำทองอาบน้ำทองที่ติดอยู่ตามตัวจะหลุดออกมาผสมอยู่ตามน้ำกลั้วที่ไหลออกมาจากห้องน้ำ พ่อค้าจะไปเหมาน้ำและโกยเศษดิน โคลนที่มีเศษทองผสมอยู่มาร่อนทำความสะอาด

ตาราง 4.10 รายได้รายจ่ายของครัวเรือนนอกเหนือจากการทำยาสูบ

รายการ	จังหวัด			รวม
	นครพนม	ร้อยเอ็ด	หนองคาย	
รายได้ด้านการเกษตร				
ข้าว	20,575.0	17,345.2	12,864.0	16,165.9
พริก	21,276.9	-	28,796.2	28,268.5
ข้าวโพด	43,294.6	-	16,410.0	37,574.1
รายได้ด้านนอกการเกษตร				
รายได้จากรัฐกิจ	8,083.3	6,343.8	6,664.7	6,882.4
รายได้จากค่าจ้างเงินเดือน	24,070.8	20,907.1	17,413.3	20,251.4
รวม	117,300.0	44,596.1	82,148.4	109,142.3

4.6.2 รายจ่ายของครัวเรือนนอกเหนือจากการทำไร่ยาสูบ

สำหรับรายจ่ายของครัวเรือนจากการทำกิจกรรมต่างๆ ที่นอกเหนือจากการปลูกยาสูบนั้นจะแยกพิจารณาเป็นรายจ่ายทางด้านการเกษตร กับรายจ่ายด้านการบริโภคภายในครัวเรือนดังนี้

รายจ่ายด้านการเกษตรจากการปลูกข้าว พริก และข้าวโพดของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา (2549) นั้นพบว่า ครัวเรือนในจังหวัดนครพนมที่ปลูกข้าวโพดเพื่อเสริมรายได้ให้ครัวเรือนนั้นมีค่าใช้จ่ายในกิจกรรมการปลูกสูงสุด คือเฉลี่ยประมาณ 25,325.9 บาท รองลงมาคือการทำนาและปลูกพริกตามลำดับ ส่วนที่จังหวัดหนองคายพบว่ามีรายจ่ายในการทำนาสูงกว่าการปลูกพริกและข้าวโพด ทั้งนี้เพราะในพื้นที่หนองคายนิยมปลูกพริกเป็นพืชแซมในไร่ยาสูบทำให้รายจ่ายในกิจกรรมการปลูกพริกไม่สูงมากนักเนื่องจากไม่ต้องจ้างไถแปลง และการรดน้ำก็รดไปพร้อมกับยาสูบ สำหรับจังหวัดร้อยเอ็ดพบว่าส่วนใหญ่มีรายจ่ายด้านการเกษตรมาจากการทำนาเพียงอย่างเดียว เฉลี่ยประมาณ 14,307.6 บาท ซึ่งร้อยเอ็ดนั้นส่วนใหญ่พืชหลักที่ปลูกหมุนเวียนกันคือ ข้าวกับยาสูบ(ดูตาราง 4.11)

สำหรับรายจ่ายด้านการบริโภคในครัวเรือนของผู้ปลูกยาสูบนั้นพบว่า ครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายอย่างอื่นทั้งที่เป็นรายจ่ายที่จำเป็นและไม่จำเป็นอยู่หลายรายการ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากตารางพบว่า ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบทั้งสามจังหวัดมีค่าใช้จ่ายที่จำเป็นคือ ค่าอาหาร มากที่สุด เฉลี่ยเท่ากับ 69,700.5 บาท รองลงมาคือ ค่าใช้จ่ายอื่นๆ (ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าเสื้อผ้า ค่าทำบุญในงานประเพณีต่างๆ ฯลฯ) เฉลี่ย

เท่ากับ 39,237.9 บาท นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายที่จำเป็น เช่น ค่าเล่าเรียนบุตรและค่ารักษาพยาบาลของสมาชิกในครัวเรือน (ดูตาราง 4.11)

ส่วนค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นของครัวเรือนนั้น พบว่า ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบทั้งสามจังหวัดมีรายจ่ายที่เป็นค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3,171.3 บาท และค่านูหรีเฉลี่ยเท่ากับ 1,157.5 บาท ซึ่งเมื่อแยกพิจารณาเป็นรายจังหวัดพบว่าร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่มีรายจ่ายเป็นค่านูหรีสูงที่สุดเฉลี่ย 4,158.1 บาท รองลงมาคือจังหวัดนครพนมและหนองคายตามลำดับ อย่างไรก็ตามการพิจารณารายจ่ายที่เป็นค่านูหรี ซึ่งส่วนใหญ่มักหมายถึงนูหรีของนั้นอาจไม่เพียงพอ แต่อาจจะต้องพิจารณาไปถึงประเภทของนูหรีที่สมาชิกในครัวเรือนสูบบุหรี่ ทั้งนี้เพราะสมาชิกในครัวเรือนบางคนนิยมสูบบุหรี่เส้นที่หั่นชอยเอง ซึ่งพบมากที่จังหวัดหนองคายเนื่องจากเป็นแหล่งผลิตยาเส้นเพื่อจำหน่าย และบางครัวเรือนมักจะเก็บยาเส้นไว้บริโภคในครัวเรือน ดังนั้นจึงทำให้รายจ่ายที่เป็นค่านูหรีค่อนข้างต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับร้อยเอ็ดและนครพนม นอกจากนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่มีรายจ่ายด้านการบริโภคมากที่สุดในทุกรายการทั้งที่เป็นรายจ่ายจำเป็นและไม่จำเป็นโดยเฉลี่ยประมาณ 143,702.7 บาท รองลงมาคือหนองคายและนครพนม เฉลี่ยประมาณ 93,059.6 บาท และ 91,642.2 บาทตามลำดับ (ดูตาราง 4.11)

ตาราง 4.11 รายจ่ายของครัวเรือนนอกเหนือจากการทำยาสูบ

รายการ	จังหวัด			รวม
	นครพนม	ร้อยเอ็ด	หนองคาย	
รายจ่ายด้านเกษตร				
ข้าว	10,205.7	14,307.6	13,151.9	13,060.9
พริก	2,982.9	-	10,021.1	9,510.3
ข้าวโพด	25,325.9	-	8,917.3	21,565.6
รายจ่ายการบริโภค	91,642.2	143,702.7	93,059.6	87,508.4
ค่าอาหาร	53,438.8	79,692.3	61,038.6	69,700.5
ค่าเล่าเรียน	14,891.3	24,603.5	15,581.8	10,120.5
ค่ารักษาพยาบาล	2,904.8	4,714.0	2,420.6	2,112.6
ค่าเช่า	5,817.7	6,506.9	4,311.0	3,171.3
ค่านูหรี	3,729.5	4,158.1	1,938.7	1,157.5
ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ (ค่าน้ำค่าไฟ/ค่าเสื้อผ้า/ค่าทำบุญ ฯลฯ)	9,324.6	33,687.0	23,375.7	39,237.9
หนี้สิน	98,635.4	84,278.0	91,563.3	90,193.2

4.7 ขนาดหนี้สินและแหล่งหนี้สินของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา

4.7.1 ขนาดหนี้สินของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา

เมื่อพิจารณาถึงขนาดหนี้สินของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา(2549) จากแหล่งหนี้สินทุกแหล่งที่ครัวเรือนไปกู้เงินมาตั้งเพื่อวัตถุประสงค์ในเรื่องการลงทุนทั้งเพื่อการเกษตรและธุรกิจอื่นๆ ตลอดทั้งการใช้จ่ายภายในครัวเรือนพบว่า ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบทั้งสามจังหวัด ส่วนใหญ่มีขนาดหนี้สินเฉลี่ยเท่ากับ 90,193.2 บาท ซึ่งเมื่อพิจารณาแยกเป็นรายจังหวัดแล้วพบว่า ครัวเรือนในจังหวัดนครพนมมีขนาดหนี้สินสูงที่สุด เฉลี่ย 98,635.4 บาท รองลงมา คือจังหวัดหนองคายและร้อยเอ็ด เฉลี่ย 91,563.3 บาท และ 84,278.0 บาท ตามลำดับ (ดูตาราง 4.11)

อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนที่มาจากการทำเกษตรอย่างอื่นที่ไม่ใช่ยาสูบกับการประกอบธุรกิจอื่นของครัวเรือน กับรายจ่ายของครัวเรือนและขนาดหนี้สินของครัวเรือนแล้ว จะเห็นว่า ครัวเรือนของจังหวัดนครพนมกับหนองคายมีการพึ่งพิงรายได้จากการปลูกยาสูบ (เปรียบเทียบรายได้จากการปลูกยาสูบ ในตาราง 4.1) ค่อนข้างมากในขณะที่ร้อยเอ็ดมีการพึ่งพิงรายได้จากส่วนนี้เช่นกันแต่น้อยกว่าอีกสองจังหวัด

4.7.2 แหล่งหนี้สินของครัวเรือน

จากการสอบถามถึงแหล่งหนี้สินหรือแหล่งเงินกู้ของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบโดยแยกพิจารณาเป็นรายจังหวัด พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ของจังหวัดนครพนมและร้อยเอ็ด จะกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ชกส.)มากที่สุด ร้อยละ 49.7 และร้อยละ 39.7 ตามลำดับทั้งนี้เนื่องจากสถานียาสูบ จะมีการจ่ายและหักเงินในการซื้อขายใบยาสูบผ่าน ชกส. ทำให้ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบส่วนใหญ่ต้องสมัครเป็นสมาชิก ชกส. รองลงมาคือกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน ร้อยละ 19.9 และร้อยละ 36.7 ตามลำดับ) ในขณะที่จังหวัดหนองคายพบว่าครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบส่วนใหญ่จะกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมากที่สุดร้อยละ 36.6 รองลงมาคือกู้เงินจาก ชกส. ธนาคารออมสิน ร้อยละ 24.5 และร้อยละ 11.4 ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะหนองคายนั้นครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบส่วนหนึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อหันขายเองทำให้แหล่งกู้ยืมเงินค่อนข้างกระจายคือมีทั้งการกู้ยืมจากสหกรณ์การเกษตร กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน ญาติพี่น้องและยังพบว่ามี การกู้เงินนอกระบบจากนายทุนในท้องถิ่นค่อนข้างสูงมากกว่าจังหวัดนครพนมและร้อยเอ็ด(ดูตาราง4.12)

ตาราง 4.12 ร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามแหล่งเงินกู้

แหล่งเงินกู้	จังหวัด			รวม
	นครพนม	ร้อยเอ็ด	หนองคาย	
ธกส.	49.7	39.7	24.5	35.6
ธนาคารออมสิน	13.8	0.4	11.4	7.0
กองทุนหมู่บ้าน	19.9	35.4	36.6	33.2
กขคจ.	-	9.4	1.5	4.7
สหกรณ์การเกษตร	3.3	5.5	9.2	6.5
กลุ่มออมทรัพย์	0.6	4.1	0.5	2.1
นอกระบบ (โรงน้ำแข็ง/บริษัทคัมส์/ นายทุนยาเส้น)	5.0	2.4	11.1	6.2
อื่นๆ (ญาติพี่น้อง/ กลุ่มแม่บ้าน/ อบต.)	7.7	3.1	5.2	4.7
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0
	(181)	(458)	(404)	(1,043)

4.7.3 เหตุผลการกู้ยืมเงินของครัวเรือน

จากข้อคำถามเกี่ยวกับเหตุผลของการกู้ยืมเงินของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบเมื่อพิจารณาถึงค่าใช้จ่ายต่างๆของครัวเรือนในรอบหนึ่งปีที่ผ่านมาพบว่า ครัวเรือนของผู้ปลูกยาสูบในจังหวัดนครพนม และหนองคายมีเหตุผลของการกู้ยืมเพื่อใช้จ่ายในการปลูกยาสูบมากที่สุดร้อยละ 80.6 และร้อยละ 47.2 ตามลำดับ สำหรับจังหวัดนครพนมรองลงมาคือการใช้จ่ายในครัวเรือน ร้อยละ 7.2 ส่วนจังหวัดหนองคายรองลงมาคือ ใช้ในการลงทุนเพื่อการเกษตร ในขณะที่จังหวัดร้อยเอ็ดพบว่าเพื่อใช้จ่ายในครัวเรือนมากที่สุดร้อยละ 34.7 รองลงมาคือการใช้จ่ายในการทำไร่ยาสูบ ร้อยละ 21.0 นอกจากนี้ทั้ง 3 จังหวัดยังมีค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น การศึกษาของบุตร ซื้อรถยนต์หรือรถจักรยานยนต์ ซื้อรถไถ ลงทุนทำธุรกิจ สร้างบ้าน ซื้อที่ดิน เป็นต้น(ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.6)

4.8 พฤติกรรมการสูบบุหรี่ของสมาชิกในครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ

4.8.1 การสูบบุหรี่ของสมาชิกในครัวเรือน

จากข้อคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมการสูบบุหรี่ของสมาชิกในครัวเรือนชาวไร่ผู้ปลูกยาสูบ พบว่าสมาชิกในครัวเรือนของทั้ง 3 จังหวัดส่วนใหญ่ไม่สูบบุหรี่มีมากที่สุด ร้อยละ 77.4 รองลงมาคือสมาชิก

ที่สูบบุหรี่เป็นประจำทุกวัน เคยสูบบุหรี่แต่เลิกแล้ว ร้อยละ 15.0 และร้อยละ 4.5 ตามลำดับ ที่น้อยที่สุดคือ สมาชิกที่สูบบุหรี่เป็นบางวันหรือเป็นครั้งคราว เช่น ผู้ที่ออกงานสังคมและถูกเชื้อเชิญให้สูบบุหรี่ ผู้ที่มีอาชีพรับซื้อยาเส้นมาขายซึ่งต้องลองชิมยาโดยการสูบบุหรี่เพื่อให้รู้รสชาติก่อนการซื้อมาขาย เป็นต้น (ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.7)

4.8.2 อายุของสมาชิกครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบที่เริ่มสูบบุหรี่

สำหรับอายุของสมาชิกในครัวเรือนที่เริ่มสูบบุหรี่หรือหัดสูบบุหรี่นั้น พบว่า ส่วนใหญ่จะเริ่มสูบบุหรี่ในช่วงอายุ ระหว่าง 10-19 ปี มากที่สุด ร้อยละ 69.5 ซึ่งจะเป็นช่วงวัยรุ่นที่มักถูกชักชวนจากเพื่อนและพฤติกรรมอยากลอง หรือเห็นผู้ใหญ่สูบบุหรี่แล้วรู้สึกหอมกลิ่นบุหรี่ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในเรื่องของความรู้สึกว่าเป็นชายแท้ หรือการสูบบุหรี่แล้วโก้เท่ ผู้หญิงให้ความสนใจมากกว่าคนไม่สูบบุหรี่ รองลงมาจะมีอายุระหว่าง 20-29 ปี ร้อยละ 26.8 นอกจากนี้ยังพบว่า มีผู้เริ่มสูบบุหรี่ที่อายุน้อยมากคือ ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 9 ปี อยู่ร้อยละ 1.0 ซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็นจำนวนไม่มากแต่ก็เป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงเนื่องจากอายุยังน้อยการได้รับสารที่เป็นอันตรายจากการสูบบุหรี่จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเด็กซึ่งเป็นเยาวชนของชาติอย่างแน่นอน การเริ่มสูบบุหรี่ของเด็กกลุ่มดังกล่าวส่วนหนึ่งน่าจะเกิดจากพฤติกรรมการเลียนแบบจากคนในครอบครัว โดยเฉพาะผู้ที่ป็น พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง และสื่อต่างๆ เป็นต้น(ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.7)

4.8.3 ประเภทบุหรี่ที่สูบ

เมื่อสอบถามถึงสมาชิกผู้สูบบุหรี่ในครัวเรือนเกี่ยวกับประเภทบุหรี่ที่สูบพบว่า สมาชิกในครัวเรือนสูบบุหรี่ประเภทมวนเองมีสูงสุดคือ ร้อยละ 68.9 เมื่อพิจารณาเป็นรายจังหวัดพบว่า จังหวัดร้อยเอ็ดมีมากที่สุด ร้อยละ 72.0 รองลงมาคือจังหวัดหนองคายและนครพนมคิดเป็นร้อยละ 69.9 และ 61.5ตามลำดับ นอกจากนี้สมาชิกบางคนจะสูบทั้งบุหรี่ซองและบุหรีมวนเอง ร้อยละ 15.7 ซึ่งกรณีเช่นนี้จะเป็นลักษณะของผู้ที่สูบบุหรี่ซองเมื่อต้องเดินทางหรือไปร่วมงานสังคมเพราะจะสะดวกในการพกพามากกว่าบุหรีมวนเอง แต่ในเวลาพักผ่อนอยู่บ้านก็จะสูบบุหรีมวนเองเพื่อความประหยัด ส่วนผู้ที่สูบเฉพาะบุหรีซองมีน้อยที่สุด ทั้งนี้สมาชิกผู้ปลูกยาสูบให้คำตอบว่าเป็นเพราะราคาของบุหรีซองแพงมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้สมาชิกที่ยังไม่สามารถเลิกสูบบุหรี่ได้หันไปสูบบุหรีมวนเองเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน (ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.7)

4.8.4 ความถี่ในการสูบบุหรี่

สำหรับความถี่ในการสูบบุหรี่ของสมาชิกในครัวเรือนนั้น เนื่องจากประเภทของบุหรีที่สูบมีทั้งชนิดซองและบุหรีมวนเอง จึงแยกพิจารณาในแต่ละประเภทโดยคิดเฉลี่ยสูบกี่มวนต่อวัน ดังนี้ ผู้

สูบบุหรี่มวนเองจะสูบบุหรี่เฉลี่ยวันละประมาณ 1-9 มวน อยู่ร้อยละ 41.4 รองลงมาจะสูบบุหรี่เฉลี่ยประมาณวันละ 10-19 มวน และวันละ 20-29 มวน ร้อยละ 38.0 และร้อยละ 17.6 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าผู้สูบบุหรี่ถึงวันละ 30-39 มวนต่อวัน ร้อยละ 1.8 ซึ่งสมาชิกในครัวเรือนเหล่านี้ส่วนมากจะเป็นผู้ที่ปลูกยาสูบแล้วเก็บไว้บริโภคเองในครัวเรือน

สำหรับสมาชิกในครัวเรือนที่สูบบุหรี่ของนั้น ความถี่ในการสูบบุหรี่ต่อมวนต่อวันเฉลี่ย สูงที่สุดประมาณวันละ 1-4 มวน ร้อยละ 37.5 รองลงมาเฉลี่ยวันละ 20 มวนขึ้นไป ร้อยละ 22.0 ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าความถี่ในการสูบบุหรี่นั้นเฉลี่ยจากความถี่ต่ำสุด แล้วก้าวกระโดดขึ้นไปถึงความถี่สูงสุด ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า ผู้ที่สูบบุหรี่ถี่น้อยลงเป็นผู้ที่กำลังค่อยๆ เลิกบุหรี่ กับเป็นผู้ที่กำลังลองหัดสูบบางส่วนในกลุ่มของผู้ที่สูบบุหรี่ถี่มากนั้นเป็นกลุ่มของผู้ที่ติดบุหรี่จนไม่อาจเลิกสูบบ้างซึ่งส่วนใหญ่จะสูบบุหรี่วันละ 1 ซอง (ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.7)

4.9 ผลกระทบด้านสุขภาพของสมาชิกและแรงงานรับจ้างจากการทำไร่ยาสูบ

4.9.1 การเจ็บป่วยของสมาชิกในครัวเรือน

จากการทำไร่ยาสูบของสมาชิกในครัวเรือนสิ่งที่ชาวไร่ปฏิบัติไม่ได้เลยคือการเสี่ยงกับสารพิษต่างๆ ในกระบวนการปลูกเนื่องจากยาสูบก็เช่นเดียวกับพืชผักอื่น ๆ ที่มีแมลงรบกวน ประกอบกับมีการกำหนดการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงตลอดจนสารเคมีที่ใช้ในการควบคุมให้ต้นยาสูบไม่แตกแขนง หรือ เรียกว่า “ยาคุมยอด”⁷ เพื่อต้องการให้ต้นยาสูบนำอาหารไปเลี้ยงส่วนใบมากกว่าส่วนยอด เพื่อให้ใบมีคุณภาพตามความต้องการของสถานียาสูบ ซึ่งในการใช้สารเคมีต่างๆ เหล่านี้ ชาวไร่เองก็ตระหนักดีถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสุขภาพแต่ก็คงจะเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

จากการสอบถามถึงการเจ็บป่วยของสมาชิกในครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบนั้น พบว่าอาการที่พบมากที่สุดคืออาการแพ้ยาเป็นผื่นคัน อาเจียน และอาการที่เกิดจากการทำงานหนัก เช่น ปวดหลัง ปวดคอ ปวดขา และแน่นท้อง ปวดท้อง เป็นโรคกระเพาะอาหารเนื่องจากรับประทานอาหารไม่เป็นเวลา โดยเฉพาะช่วงต้องแรงงานในช่วงการทำไร่ยาสูบ เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 25.6 และรองลงมาคือวิงเวียนศีรษะ ในจังหวัดนครพนมและหนองคาย คิดเป็นร้อยละ 25.1 และ 22.8 ตามลำดับ ส่วนในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นคืออาการปวดศีรษะ คิดเป็นร้อยละ 26.2 (ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.8)

⁷ ยาคุมยอดหรือชื่อ ยานาบทาลิน” หรือในภาษาที่ชาวบ้านที่พูดกันว่า “คาเม็ค” เป็นตัวยาที่ใช้ราดจากส่วนที่เด็ดยอดเพื่อคุมไม่ให้ต้นยาสูบแตกยอดและแขนงเพิ่มเพื่อที่ต้นยาสูบจะได้นำอาหารไปเลี้ยงใบได้อย่างเต็มที่ ซึ่งในสมัยก่อนชาวบ้านใช้แรงงานคนในการเด็ดยอดประมาณ 2 อาทิตย์ต่อครั้ง ซึ่งทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานเพิ่ม ซึ่งการใช้ยาดังกล่าวชาวบ้านมองว่าทำให้ประหยัดและสะดวกกว่า แต่อันตรายมากกว่า ดังนั้นในจังหวัดนครพนมเจ้าของไร่ซึ่งเป็นนายจ้างมักจะให้แรงงานต่างด้าวเป็นคนทำในกิจกรรมการถอนยอด

4.9.2 ช่วงเวลาของการเจ็บป่วยของสมาชิกในครัวเรือนและแรงงานรับจ้างในกระบวนการปลูกยาสูบ

เมื่อพิจารณาถึงช่วงเวลากับขั้นตอนของกระบวนการปลูกยาสูบพบว่า ผู้ปลูกยาสูบทั้งจังหวัดนครพนม ร้อยเอ็ด และหนองคาย ส่วนใหญ่จะเกิดอาการในขั้นตอนของการเก็บใบยามากที่สุด คือร้อยละ 58.6 ร้อยละ 47.9 และ ร้อยละ 33.9 ตามลำดับ ทั้งนี้เนื่องจากว่าในขั้นตอนนี้ผู้ปลูกยาสูบจะสัมผัสกับใบยาโดยตรง ตลอดทั้งกลิ่นของต้นยาสูบผสมกับการตกค้างของยาที่ฉีดพ่นฆ่าแมลง และช่วงกลางวันอากาศเริ่มร้อน ร่องลมมาจะเกิดอาการเจ็บป่วยในช่วงเช้าเนื่องจากน้ำค้างที่เกาะอยู่ตามใบยาสูบที่เก็บจะทำให้เสื้อผ้าที่สวมเปียกชื้นผสมกับสารเคมีที่ตกค้างในใบยาทำให้เกิดอาการผื่นคันโดยเฉพาะที่แขนและมือ และส่วนใหญ่จะเกิดในช่วงกลางวัน คิดเป็นร้อยละ 53.2 (ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.8)

สำหรับการเจ็บป่วยของแรงงานรับจ้างในครัวเรือนเมื่อพิจารณาเป็นรายจังหวัดแล้ว พบว่าลักษณะการจ้างแรงงานมีความแตกต่างกัน คือ ในจังหวัดร้อยเอ็ดแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานในครัวเรือนและมีบ้างที่จ้างเพื่อนบ้านเป็นบางกิจกรรมเช่น การไถเตรียมดิน เก็บใบยาและร้อยใบยา เป็นต้น ซึ่งลักษณะการจ้างเป็นครั้งคราวดังกล่าวทำให้มีข้อจำกัดในการสอบถามเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพ เพราะแรงงานรับจ้างไม่ได้อยู่ประจำ ในขณะที่การเก็บข้อมูลได้กำหนดไว้ว่าต้องถามเจ้าตัวของแรงงานเท่านั้น ดังนั้นจึงทำให้ร้อยเอ็ดไม่มีข้อมูลการเจ็บป่วยของแรงงานรับจ้าง

ในจังหวัดนครพนมนั้นส่วนใหญ่จะมีแรงงานต่างด้าวจากประเทศลาวเข้ามารับจ้างแบบเหมาเป็นฤดูกาล นอกจากนี้บางครัวเรือนยังมีการจ้างแรงงานในท้องถิ่นบ้างในบางกิจกรรม อย่างไรก็ตามเนื่องจากช่วงที่ทีมวิจัยลงเก็บข้อมูลเป็นช่วงที่แรงงานบางส่วนกลับบ้านหรือไปทำงานไม่อยู่ให้สัมภาษณ์ ทำให้ได้ข้อมูลการเจ็บป่วยของแรงงานเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ซึ่งจากการสอบถามถึงอาการเจ็บป่วยพบว่า แรงงานรับจ้างมีอาการวิงเวียน และอาเจียนในสัดส่วนเท่ากัน คือ ร้อยละ 25.0 ซึ่งจากการสอบถามพบว่าอาการทั้งสองมักเกิดร่วมกันโดยเฉพาะในช่วงที่มีการใช้ยาตอนยอดเพราะมีกลิ่นแรงมากซึ่งส่วนนี้

ว่าง งบ แร

ก

หางฮวเรอชก

โดงงานรับจ้างม ีนชื่อ

4.9.3 การรักษาพยาบาล

เมื่อสมาชิกในครัวเรือนผู้สูงอายุของทั้งสามจังหวัด เกิดอาการเจ็บป่วยจากการทำไร่ยาสูบ พบว่า วิธีการรักษาพยาบาล ส่วนใหญ่จะไปพบแพทย์หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมากที่สุด ซึ่งที่นิยมกันมากคือการไปพบแพทย์ที่คลินิกเนื่องจากไม่เสียเวลามาก และการไปพบแพทย์ที่โรงพยาบาลของรัฐเนื่องจากส่วนใหญ่มีบัตร 30 บาทรักษาทุกโรค รองลงมาซื้อยากินเองเมื่อเกิดอาการไม่มากนัก นอกจากนี้บางคนไม่ได้รับการรักษาเพราะเกิดอาการจะหยุดพักผ่อนให้หายเอง

สำหรับค่ารักษาพยาบาลในรายที่ไปพบแพทย์ที่คลินิกและซื้อยากินเองทั้งจังหวัดหนองคาย นครพนม และร้อยเอ็ดนั้น พบว่าส่วนใหญ่มีค่ารักษาพยาบาล 500 บาทขึ้นไป ร้อยละ 45.7 ร้อยละ 34.7 และร้อยละ 29.4 ตามลำดับ

ในส่วนของ การรักษาพยาบาลของแรงงานรับจ้าง ในจังหวัดนครพนมและหนองคายส่วนใหญ่ใช้วิธีการไปพบแพทย์หรือบุคลากรสาธารณสุขมากที่สุด เช่นเดียวกับนายจ้าง สำหรับจังหวัดนครพนมเมื่อแรงงานต่างด้าวมีอาการเจ็บป่วย นายจ้างมักจะพาไปพบแพทย์ที่คลินิก ร้อยละ 80 ไม่ได้ไปรักษา ร้อยละ 13.3 และซื้อยากินเองร้อยละ 6.7 (ดูรายละเอียดตารางในภาคผนวก ข.8)

4.10 สรุป

ครัวเรือนผู้สูงอายุในสามจังหวัดที่ทำการศึกษาครั้งนี้ มีการปลูกยาสูบมานานแล้ว บางครัวเรือนปลูกยาสูบมานานกว่า 60 ปี ส่วนใหญ่แล้ว ครัวเรือนที่ปลูกยาสูบ มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างอื่นด้วย ที่นอกเหนือจากการทำยาสูบ อย่างไรก็ตาม การหันไปปลูกพืชอื่น หรือทำอาชีพอื่นแทนการปลูกยาสูบ ก็มีใช้เรื่องง่าย มีครัวเรือนผู้สูงอายุ ต่ำกว่าร้อยละ 20 ได้เริ่มหันไปปลูกพืชอย่างอื่นบ้าง (แต่ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงปลูกยาสูบต่อไป) สาเหตุที่มีความยากลำบากในการที่ครัวเรือนจะหันไปประกอบอาชีพอื่น ก็เนื่องจากว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ทำอาชีพปลูกยาสูบมานาน พัฒนาทักษะและความชำนาญขึ้นมา ในขณะที่ทักษะความชำนาญด้านอื่นก็ไม่มี และเหตุผลที่สำคัญที่ชาวบ้านจะยังคงยึดอาชีพนี้ต่อไปคือ การมีตลาดจำหน่ายผลผลิตที่แน่นอน ครัวเรือนที่ปลูกยาสูบในจังหวัดนครพนม และจังหวัดหนองคาย มีรายได้ค่อนข้างดี ส่วนครัวเรือนในจังหวัดร้อยเอ็ด มีรายได้ค่อนข้างต่ำใกล้เคียงกับรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนในภูมิภาคอีสาน

อย่างไรก็ตาม แม้ครัวเรือนจะมีรายได้ที่เป็นตัวเงินค่อนข้างสูง แต่ก็ยังมีรายจ่ายที่ค่อนข้างสูงเช่นกัน ซึ่งน่าจะสูงกว่าการลงทุนในพืชต่าง ๆ ที่มีปลูกในท้องถิ่น ดังนั้นก็อาจจะทำให้รายได้สุทธิของเกษตรกรผู้สูงอายุ ไม่ได้แตกต่างจากเกษตรกรที่ปลูกพืชชนิดอื่นมากนัก นอกจากนี้ นอกเหนือจากการเป็นผู้ผลิตใบยาสูบป้อนให้กับอุตสาหกรรมบุหรี่แล้ว ครัวเรือนเหล่านี้ ก็เป็นผู้บริโภค คือมีสมาชิกของครัวเรือนสูบบุหรี่ด้วย จากการศึกษาพบว่า ประมาณร้อยละ 15 ของประชากรที่เราศึกษาครั้งนี้ เป็นผู้สูบบุหรี่ และส่วนใหญ่สูบบุหรี่พื้นเมือง การเจ็บป่วยจากการทำไร่

ยาสูบก็พบอย่างเด่นชัด ซึ่งเกษตรกรผู้ปลูกเชื่อว่า การเจ็บป่วยเหล่านี้ มีสาเหตุมาจากการใช้สารเคมีในการปลูกยาสูบนั่นเอง

บทที่ 5

สรุป

แม้ว่าในทางวิชาการ จะมีข้อสรุปอย่างชัดเจนว่า การสูบบุหรี่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ การเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากการบริโภคบุหรี่ได้ก่อให้เกิดการสูญเสียทางเศรษฐกิจอย่างมากมาย แต่การควบคุมบุหรี่เป็นเรื่องที่มีความสลับซับซ้อน การออกนโยบายและกฎหมายเพื่อควบคุมการบริโภคบุหรี่ จึงอาจจะไม่ได้ผลตามที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ เนื่องจากว่าบุหรี่หรือยาสูบแม้จะมีผลเสียต่อสุขภาพร่างกายของมนุษย์ แต่ก็ยังเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของเกษตรกร อุตสาหกรรมบุหรี่เป็นแหล่งการจ้างงานของคนงานจำนวนมาก นอกจากนี้บุหรี่ยังเป็นสินค้าที่มีการบริโภคอย่างกว้างขวางทั่วโลก ทำให้บริษัทที่ทำธุรกิจอุตสาหกรรมบุหรี่ยังมีการขยายตัวกลายเป็นบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ มีผลประโยชน์ในทางธุรกิจมากมายมหาศาล ครอบคลุมภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก ดังนั้น การศึกษาเรื่องการควบคุมบุหรี่ จึงจำเป็นต้องครอบคลุมประเด็นต่างๆ เหล่านี้ด้วย งานวิจัยนี้ได้อาศัยแนวคิดทางด้านเศรษฐกิจการเมือง ในการศึกษาการควบคุมบุหรี่ โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญสี่ประการ ประการแรกเพื่อศึกษาวิเคราะห์ อิทธิพลของบริษัทข้ามชาติบุหรี่ ต่อการควบคุมการผลิตและการบริโภคบุหรี่ของไทย ประการที่สอง เพื่อศึกษาพัฒนาการของการผลิตยาสูบ/บุหรี่ และการบริโภคในท้องถิ่น และวิเคราะห์กลุ่มคน องค์กร ที่เกี่ยวข้องในการผลิต และการบริโภค ประการที่สาม เพื่อวิเคราะห์ครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบในภาคอีสาน ว่ามีองค์ประกอบทางเศรษฐกิจสังคมอย่างไร และมีการสนองตอบอย่างไรต่อการควบคุมบุหรี่ ประการสุดท้าย เพื่อศึกษา และสังเคราะห์ทางเลือก และ/หรือการนำนโยบายที่มีอยู่ไปสู่การปฏิบัติ ตลอดจนผลของนโยบายทั้งต่อกลุ่มคน องค์กรที่เกี่ยวข้องในระบบของการผลิต และการบริโภคบุหรี่

การวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลสองแบบ แบบแรกเป็นการเก็บข้อมูลที่เรียกว่า documentary research คือ เป็นการสำรวจข้อมูลจากแหล่งเอกสารต่างๆ ที่มีอยู่ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะข้อมูลจาก website ต่างๆ การเก็บข้อมูลแบบที่สอง เป็นการวิจัยสนาม ซึ่งโครงการวิจัยได้คัดเลือกครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกยาสูบ ใน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครพนม ร้อยเอ็ด และหนองคาย เป็นประชากรเป้าหมายการวิจัย มีประชากรที่ทำการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามทั้งสิ้น จำนวน 540 (คน) ครัวเรือน นอกจากนี้ โครงการวิจัย ยังได้ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ผู้นำ และการสัมภาษณ์เจ้าของกิจการร้านค้าในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลตามกรอบที่ต้องการ

สำหรับในบทสุดท้าย ที่จะเป็นการสรุปผลการวิจัยนี้ ทางโครงการ ฯ จะได้นำเสนอบทสังเคราะห์ประเด็นในทางด้านนโยบาย การสังเคราะห์นี้ จะใช้ผู้แสดง (Actors) ต่างๆ ที่ประกอบอยู่ในระบบบุรี เป็นกรอบในการสังเคราะห์ ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

5.1 ประเด็นในเชิงนโยบาย

อุตสาหกรรมบุรีของไทย

บุรีและการปลูกยาสูบ เป็นสิ่งที่เกิดและดำรงอยู่ในสังคมไทยมานานแล้ว แต่การผลิตบุรีในรูปแบบของอุตสาหกรรมเพิ่งเริ่มเมื่อประมาณเกือบร้อยปีที่ผ่านมา แม้ว่าในระยะแรก เอกชนจะเป็นผู้มีบทบาทในการผลิตบุรีแบบอุตสาหกรรม แต่นับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา บุรีได้กลายมาเป็นอุตสาหกรรมที่ผูกขาดโดยรัฐ มีโรงงานยาสูบผลิตบุรี ซึ่งในปัจจุบันสังกัดอยู่กับกระทรวงการคลัง ตั้งอยู่ที่คลองเตย กรุงเทพมหานคร ในปัจจุบัน โรงงานดังกล่าวมีการผลิตบุรีออกจำหน่าย จำนวน 19 ตรา (ยี่ห้อ) มีกำลังการผลิตรวมกัน 34,030 ล้านมวนต่อปี ในจำนวนนี้เป็นบุรีเพื่อส่งออกเพียง 10.7 ล้านมวน โรงงานจ้างคนงานในระบบทั้งหมด 4,513 คน เป็นพนักงานส่วนกลาง จำนวน 3,551 คน และพนักงานส่วนภูมิภาค จำนวน 962 คน อุตสาหกรรมบุรีสามารถทำรายได้ให้รัฐ 40,922.26 ล้านบาท (ปี 2548) และเนื่องจากอุตสาหกรรมบุรีเป็นกิจการที่ผูกขาดโดยรัฐ ได้ทำให้การผลิตยาสูบภายในประเทศอยู่ภายใต้การควบคุมของอุตสาหกรรมบุรีด้วย ดังนั้น เราจะเห็นว่าในภาพหนึ่งอุตสาหกรรมบุรีได้ทำรายได้ให้กับรัฐ เป็นแหล่งจ้างงานในอุตสาหกรรมการผลิตและยังเป็นแหล่งรายได้ของครัวเรือนจำนวนมากที่ปลูกยาสูบส่งให้แก่โรงงานยาสูบที่อยู่ภายใต้การดูแลของสถานียาสูบ 8 แห่ง กระจายอยู่ทั่วไปในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อีกภาพหนึ่งคือ อุตสาหกรรมบุรีมีศักยภาพในการทำลายสุขภาพของคนไทยเอง ถ้าหากเราประมาณอย่างหยาบ บุรีกว่า 34,000 ล้านมวนที่ผลิตขึ้นในประเทศนั้น บริโภคภายในประเทศเกือบทั้งหมดจะพบว่า คนไทยบริโภคบุรีเฉลี่ยกว่า 500 มวนต่อคนต่อปี

ในปัจจุบัน บุรียังเป็นอุตสาหกรรมที่ผูกขาดโดยรัฐ แต่ในเรื่องตลาดนั้น ประเทศไทยได้เปิดให้มีการนำเข้าเสรีบุรีนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2534 เป็นต้นมา ดังนั้น ถึงแม้ว่าอุตสาหกรรมบุรี จะสามารถผูกขาดควบคุมการผลิตได้ค่อนข้างมากตาม พรบ.ยาสูบ ปี พ.ศ.2509 แต่ก็จำเป็นต้องเผชิญกับการแข่งขันของบุรีจากภายนอกประเทศ

จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า ประเด็นเรื่องรายได้ทางตรงที่อุตสาหกรรมบุรีส่งมอบให้แก่รัฐไม่น่าจะเป็นประเด็นสำคัญในเชิงนโยบาย เพราะว่ามีสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับรายได้รวมที่มาจากแหล่งอื่น ๆ ของรัฐ และเมื่อพิจารณาถึงค่าใช้จ่ายที่รัฐจะต้องจ่ายในทางสุขภาพอันเกิดจากการบริโภคบุรี การลดลงของอุตสาหกรรมการผลิตบุรี (ที่ทำให้ผู้บริโภคภายในประเทศลดลง) น่าจะเป็นผลในทางบวกในระยะยาวด้วย อย่างไรก็ตาม การควบคุมบุรีจะส่งผลต่ออุตสาหกรรม

การผลิตบุหรี่ที่จะส่งผลกระทบต่อไปยังคนงาน ลูกจ้างในระบบการผลิตบุหรี่ และครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบยังเป็นเรื่องจะต้องพิจารณาและให้ความสำคัญ ถึงแม้ว่าคนงานในอุตสาหกรรมบุหรี่จะมีจำนวนไม่มากนักและครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ โดยธรรมชาติแล้วก็ได้พึ่งพาการผลิตยาสูบเป็นแหล่งรายได้ของครัวเรือนเพียงแหล่งเดียว เราจะพิจารณาประเด็นดังกล่าวในหัวข้อต่อไป ประเด็นสำคัญในเชิงนโยบายไม่ได้อยู่ที่การลดกำลังการผลิตบุหรี่ (รวมถึงลดการผลิตยาสูบ เพราะ โรงงานอุตสาหกรรมยาสูบจะต้องลดโควตาการผลิตยาสูบ) เพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยหรือผู้แสดงอีก 2 กลุ่ม คือ บริษัทบุหรี่ข้ามชาติ และบุหรี่พื้นเมือง (การผลิตและการบริโภค)

บริษัทบุหรี่ข้ามชาติ

ในระยะแรกที่อุตสาหกรรมบุหรีตกอยู่ภายใต้การผูกขาดของรัฐ บริษัทบุหรี่ข้ามชาติไม่ค่อยมีบทบาทในตลาดการบริโภคบุหรีมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากประเทศมีข้อห้ามการนำเข้าบุหรีและแม่บุหรีในตลาดมีดักก็ยังมีราคาที่แพงเมื่อเปรียบเทียบกับบุหรีที่ผลิตในประเทศ บริษัทข้ามชาติบุหรีได้เริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อผู้บริโภคบุหรีในประเทศไทย เมื่อประมาณเกือบ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ด้วยเหตุผลต่างๆ คือ 1) ราคาบุหรีภายในประเทศสูงขึ้น เนื่องจากรัฐบาลได้ใช้มาตรการด้านภาษี เป็นมาตรการทางนโยบายเพื่อลดการสูบบุหรี หรือเพื่อเป็นการหารายได้ของรัฐ 2) ตลาดผู้บริโภคบุหรีในประเทศอุตสาหกรรม อย่างเช่น อเมริกาและยุโรป ซึ่งเคยเป็นตลาดใหญ่ของบริษัทบุหรี่ข้ามชาติได้รับแรงกดดัน คือ สาธารณะในประเทศอุตสาหกรรม มีความตระหนักต่อพิษภัยของบุหรีต่อสุขภาพมากขึ้น รายงานด้านการแพทย์ถึงโรคที่เกิดจากการสูบบุหรี ได้เผยแพร่ต่อสาธารณะอย่างกว้างขวาง ผู้บริโภคที่เจ็บป่วยจากการสูบบุหรี ได้หันมาฟ้องร้องเรียกค่าชดเชยจากบริษัท ทำให้ธุรกิจอุตสาหกรรมบุหรีมีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ได้ทำให้บริษัทขยายตลาดออกไปสู่ประเทศโลกที่สามมากยิ่งขึ้น และในขณะเดียวกัน ความนิยมของผู้บริโภคในประเทศโลกที่สามต่อบุหรีที่ผลิตโดยบริษัทข้ามชาติก็มากขึ้นตามลำดับ เนื่องจากว่าปัจจัยด้านราคา การโฆษณา และเทคนิคการตลาดด้านอื่นๆ ของบริษัทข้ามชาติเหล่านี้

โดยทั่วไปแล้ว บริษัทบุหรี่ข้ามชาติมีกำเนิดและพัฒนาอย่างยาวนานในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก โดยเฉพาะในยุโรปและสหรัฐอเมริกา บางบริษัทเริ่มต้นทำธุรกิจบุหรีมาเกือบ 200 ปีแล้ว ในช่วงที่อุตสาหกรรมบุหรีมีการแข่งขันมากขึ้นนับตั้งแต่คริสต์ทศวรรษที่ 1970 บริษัทมีการปรับตัวโดยการควบรวมกิจการ การปรับปรุงโครงสร้าง บางบริษัทยุบรวมกันกับบริษัทอื่น ผลก็คือ บริษัทบุหรีในช่วงปี ค.ศ.1970 เป็นต้นมา ได้กลายมาเป็นบริษัทขนาดใหญ่ มีขอบข่ายทางธุรกิจครอบคลุมอาณาเขตไปทุกภูมิภาคทั่วโลก และมีกิจกรรมทางธุรกิจหลายอย่างนอกเหนือจากอุตสาหกรรมบุหรี การที่บริษัทมีขนาดใหญ่และมีเครือข่ายทางธุรกิจกว้างขวางได้ทำให้บริษัทมี

อิทธิพลทางการเมือง และมีพลังพอที่จะเข้าไปแทรกแซงในทางการเมืองของรัฐบาลประเทศต่าง ๆ รวมทั้งรัฐบาลของประเทศแม่ของบริษัทนั้น ๆ

อย่างที่ได้อธิบายไว้ในบทที่ 2 แล้วว่า บริษัททุหรีข้ามชาติได้ใช้อิทธิพลในการบีบบังคับให้รัฐบาลไทยเปิดให้มีการนำเข้าทุหรีต่างชาติเข้ามาขายในประเทศไทย โดยในทางหนึ่งได้อาศัยกฎข้อบังคับของ GATT และมาตรา 301 ในกฎหมายของสหรัฐอเมริกาในการบีบบังคับให้ไทยต้องเปิดให้มีการนำเข้าทุหรีจากต่างประเทศนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2534 เป็นต้นมา รัฐบาลได้เปิดให้มีการนำเข้าทุหรีอย่างถูกกฎหมาย โดยกระบวนการเจรจาต่อรองบริษัททุหรีข้ามชาติใช้อิทธิพลกดดันให้รัฐบาลของประเทศสหรัฐอเมริกานำเอามาตรา 301 มาใช้กับประเทศไทย คือ การยกเลิกสิทธิพิเศษมาใช้ในการส่งสินค้าเข้าไปขายในสหรัฐอเมริกา การต่อรองเช่นนี้ทำให้รัฐบาลไทยมีช่องทางน้อยในการเจรจาทางออก เนื่องจากการยกเลิกสิทธิพิเศษดังกล่าว จะส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรม ที่พึ่งพาดลาดของสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะอุตสาหกรรมสิ่งทอของไทย

นอกเหนือจากการใช้อิทธิพลที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว บริษัททุหรีข้ามชาติ ได้ขยายธุรกิจและตลาดของตนเองไปสู่ประเทศโลกที่สามภายใต้กรอบการค้าเสรี ซึ่งมีกรอบดำเนินการหลายอย่าง บริษัทเหล่านี้สามารถเข้าไปมีอิทธิพลในระดับประชาคมเศรษฐกิจ หรือเขตการค้าเสรี ที่มีการเจรจาและมีข้อตกลงแบบทวิภาคี เช่นเดียวกับบริษัทข้ามชาติประเภทอื่น การแพร่เข้าไปของบริษัทข้ามชาติทุหรี จะทำให้อุตสาหกรรมและธุรกิจการค้าทุหรีของประเทศนั้นๆ ถูกครอบงำโดยธุรกิจของบริษัทอุตสาหกรรมข้ามชาติ แต่ที่แตกต่างออกไปก็คือ ผลกระทบของการครอบงำของบริษัททุหรีข้ามชาติ จะทำให้สุขภาพของประชากรเสื่อมโทรมลงและเป็นภาระของประเทศนั้นๆ ที่จะต้องใช้ทรัพยากรหรืองบประมาณในการเยียวยา แก้ไข

ประเด็นทางด้านนโยบายเกี่ยวกับบริษัทข้ามชาติในเรื่องการควบคุมทุหรี จึงมีอาจจะใช้วิธีการควบคุม ผูกขาดการค้า หรือป้องกันมิให้ทุหรีนอกเข้ามาขายในประเทศไทยได้อีกต่อไป ประเด็นชี้ขาดน่าจะอยู่ที่การแย่งชิงมวลชนผู้บริโภค ที่ผ่านมาประเทศไทยถือว่าเป็นตัวอย่างความสำเร็จในเรื่องการเผชิญหน้าและต่อรองกับบริษัททุหรีข้ามชาติ กล่าวคือ ประเทศไทยสามารถออกกฎหมายห้ามโฆษณาทุหรี ขึ้นภาษีทุหรีทั้งในและต่างประเทศในอัตราสูงสุด แม้ว่าเราจะถือว่าเราประสบผลสำเร็จในเรื่องนี้ แต่เมื่อดูจากสถิติเราจะพบว่า ทุหรีต่างชาติที่ส่งเข้ามาขายในประเทศไทยมีอัตราการขยายตัวเติบโตเรื่อยๆ การแย่งชิงมวลชนผู้บริโภค (โดยการณรงค์ประชาสัมพันธ์) จะต้องทำอย่างต่อเนื่องและขยายฐานออกไปให้ครอบคลุมสถาบันต่างๆ เช่น วัด โรงเรียน หรือชุมชน เป็นต้น และเนื่องจากว่ารัฐบาลอยู่ในฐานะที่ต้องรักษาผลประโยชน์ในภาพรวม รัฐบาลจึงอยู่ในฐานะที่ลำบากที่จะเป็นคู่แข่งต่อรองกับบริษัทข้ามชาติ (อย่างเช่น ในกรณีที่อเมริกาใช้มาตรา 301 กับไทย) กลุ่มที่จะทำหน้าที่ได้ดีน่าจะเป็นภาคประชาสังคม ซึ่งที่ผ่านมาก็มีบทบาทอย่างสำคัญ ภาคประชาสังคมน่าจะเป็นคู่แข่งกับบริษัทข้ามชาติในการยึดแย่งมวลชน

ภาคประชาสังคม - ผู้กระทำการนอกรัฐ

ในตอนแรก งานวิจัยนี้ตั้งใจที่จะนำเสนอบทบาทของภาคประชาสังคมในท้องถิ่นที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการรณรงค์ทางด้านสุขภาพหรือการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับพิษภัยของบุหรี่ อย่างไรก็ตามเราพบว่าประชาสังคมหรือกลุ่มองค์กรภาคประชาชนที่อยู่นอกภาครัฐการมิได้ปรากฏตัวชัดเจนในเรื่องบุหรี่ “ผู้กระทำการนอกรัฐ” หรือ ภาคประชาสังคม (รวมถึง NGOs, องค์กรประชาชน, องค์กรชุมชน ฯลฯ) ส่วนมากจะมีบทบาทในด้านการพัฒนาด้านอื่นๆ ในพื้นที่จังหวัดที่เราทำวิจัย เราพบการรณรงค์ที่ดำเนินการโดยหน่วยราชการ อย่างเช่น การถือป้ายรณรงค์ในโอกาสสำคัญ เป็นต้น โดยภาพรวมแล้ว ภาคประชาสังคมในภูมิภาคยังไม่ค่อยให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องการควบคุมบุหรี่ปากนัก

สำหรับในส่วนกลาง ภาคประชาสังคมที่เกี่ยวกับการควบคุมบุหรี่ ถือว่ามีการเติบโต และได้ทำบทบาทในการควบคุมบุหรี่ปากอย่างเห็นได้ชัดเจน ในช่วงกว่า 10 ปีที่ผ่านมา ได้เกิดสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งมีจุดกำเนิดมาจากการเก็บภาษีเหล้าและบุหรี่ แล้วนำงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรจากภาษิดังกล่าว มาใช้ประโยชน์ในการรณรงค์ ควบคุมการบริโภคเหล้าและบุหรี่ สสส. ได้ร่วมมือกับภาคประชาสังคมในภูมิภาคในเรื่องนี้มากขึ้น โดยมีโครงการในระดับชุมชนที่มีการรณรงค์เรื่อง “เหล้า-บุหรี่” โดยทั่วไปพบว่า ประเด็นเรื่องเหล้าได้รับความสนใจและมีกิจกรรม/การรณรงค์อย่างจริงจังโดยองค์กรชุมชนที่ทำงานร่วมกับ สสส. ในขณะที่เรื่องบุหรี่ปากยังไม่พบชัดเจนนัก สิ่งที่น่าสังเกตคือ เป้าหมายการรณรงค์เพื่อลดการบริโภคสุรายู่ที่การเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางวัฒนธรรม เช่น การรณรงค์มิให้ดื่มสุราในงานบวช งานศพ เป็นต้น ระยะเวลาหลังพบว่าการรณรงค์ทำในระดับกว้างขึ้น คือ การขยายเป็นเครือข่ายและการขอความร่วมมือเจ้าภาพของงานประเพณีในการห้ามมิให้ดื่มสุรา

จากที่ได้กล่าวโดยสรุปในตอนต้น ทำให้เห็นได้ว่า การเติบโตของภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านการควบคุมบุหรี่ปาก เป็นประเด็นที่สำคัญในเชิงนโยบาย เป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการแย่งชิงมวลชนผู้บริโภค ที่ผ่านมามีการเติบโตของภาคประชาสังคมส่วนมากอยู่ในส่วนกลาง การควบคุมบุหรี่ปากที่จะได้ผลอย่างจริงจังนั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมเป็นเจ้าภาพ บุคคลผู้บริโภค ครอบครัว ชุมชน และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ จะต้องได้รับการเสริมพลังอำนาจอย่างจริงจัง การเสริมพลังและการสร้างเครือข่ายของภาคประชาสังคมนี้ จะทำให้การควบคุมบุหรี่ปากมีผลอย่างยั่งยืนมากขึ้น

พ่อค้าคนกลาง ร้านค้าย่อย และยาเส้น

ประเด็นที่เราพบในพื้นที่ที่เราทำการวิจัย คือ มีการผลิตบุหรี่ปากยาเส้นสำหรับบริโภคในท้องถิ่น และมีการบริโภคที่พบมาก อย่างไรก็ตาม การศึกษาในครั้งนี้ก็ยังไม่อาจจะประเมินได้ว่ามีอุปนิสัยมากน้อยเพียงใด เพียงแค่บอกได้ว่ามากกว่าที่ทีมวิจัยคาดหมาย ความจริงบุหรี่ปากพื้นเมืองหรือยาเส้นมี

การปลูกและบริโภคโดยชาวบ้านเองมาก่อน สิ่งที่คาดหมายในตอนแรก คือ บุหรี่พื้นเมืองน่าจะล้ำสมัยและน่าจะเจือจางลงไปพร้อม ๆ การจากไปของคนรุ่นก่อน การศึกษาครั้งนี้พบว่า บุหรี่ยาเส้นได้กลับมาเป็นที่นิยมแพร่หลายอีก ซึ่งการกลับมาอีกครั้งของบุหรี่ยาเส้นนี้ ครัวเรือนมิได้เป็นผู้ผลิตเพื่อบริโภคเอง แต่มีผู้ผลิตยาเส้นเพื่อขาย มีพ่อค้าคนกลาง มีร้านค้าย่อยในชุมชนเป็นผู้จำหน่ายสำหรับผู้บริโภคพบว่ามิใช่คนรุ่นเก่าเท่านั้น แต่เป็นคนในวัยแรงงานรวมทั้งเด็กวัยรุ่นด้วย

มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้บุหรี่ยาเส้นหรือบุหรี่พื้นเมืองกลับมาแพร่หลายอีก *ประการแรก* มีการปรับปรุงพัฒนาเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการผลิต อย่างเช่น มีการผลิตใบมีดและเครื่องหั่น (ซอย) ใบยาที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งแหล่งเทคโนโลยีใหม่นี้ ส่วนหนึ่งก็มาจากอุตสาหกรรมบุหรี่ (ผ่านลูกจ้างสถานียาสูบในภูมิภาคซึ่งเป็นคนในพื้นที่) นอกจากนี้ ยังมีกรรมวิธีการปรุงรส แม้กระทั่งรสเมนทอลในบุหรี่ที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม บุหรี่ยาเส้นพื้นเมืองก็สามารถปรุงให้มีรสใกล้เคียงได้ *ประการที่สอง* มีระบบพ่อค้าคนกลางที่ทำหน้าที่ในการสนับสนุนการผลิต (เช่น จัดหาเงินกู้ให้) และการกระจายผลผลิตไปยังแหล่งต่างๆ ที่สำคัญคือ ร้านค้าย่อยที่วางจำหน่ายบุหรี่ยาเส้นมีอยู่ในทุกชุมชน ร้านค้าย่อยเหล่านี้ไม่มีบุหรี่ของบริษัทข้ามชาติจำหน่าย มีจำหน่ายเพียงบุหรี่ของโรงงานยาสูบของไทยและบุหรี่ยาเส้น *ประการสุดท้าย* บุหรี่ยาเส้นมีราคาถูกมาก เมื่อเทียบกับบุหรี่ของโรงงานอุตสาหกรรม กระทบการคลัง คือ ห่อละ 5 บาท ด้วยราคาที่ต่ำและร้านค้าย่อยในชุมชนที่กระจายอยู่ทุกหนแห่ง มีจำหน่ายและมีกรรมวิธีการผลิตที่ทำให้ราคาถูก รสชาติเป็นที่ยอมรับได้ของผู้บริโภคเช่นนี้ ทำให้เราคาดการณ์ได้ว่า บุหรี่ยาเส้นน่าจะมีการบริโภคแพร่หลายมากกว่าการประเมินจากความรู้ที่เรามีอยู่ในปัจจุบัน

การกลับมาแพร่หลายของบุหรี่ยาเส้นเช่นนี้ ทำให้เกิดคำถาม/ประเด็นในเชิงนโยบาย คือ *ประการแรก* การบริโภคบุหรี่ยาเส้นมีอยู่มากแค่ไหน และมีผลต่อสุขภาพเช่นเดียวกับการบริโภคบุหรี่จากโรงงานอุตสาหกรรมหรือไม่ เพียงใด *ประการที่สอง* เมื่อบุหรี่ยาเส้น มีการแพร่หลาย การควบคุมบุหรี่ที่มาจากโรงงานอุตสาหกรรมเพียงอย่างเดียวจึงอาจจะไม่เพียงพอ มาตรการการควบคุมบุหรี่ ควรจะครอบคลุมถึงบุหรี่ยาเส้นด้วยหรือไม่ เพียงใด อย่างไรก็ตาม การตอบคำถามทั้งสองนี้ ยังต้องการความรู้จากการศึกษาวิจัยอีกมาก

เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ

เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบก็เช่นเดียวกับเกษตรกรรายย่อยทั่วไปในชนบทไทย เกษตรกรชาวไร่ยาสูบมิได้พึ่งยาสูบแต่เพียงอย่างเดียว แต่มีกิจกรรมอย่างอื่นสำหรับการยังชีพควบคู่ไปด้วย ในทางทฤษฎีมีความเห็นที่ขัดแย้งกันเป็น 2 ด้าน กล่าวคือ การที่ครอบครัวในฐานะที่เป็นหน่วยการผลิตมีกิจการหลายด้าน (หรือไม่มีความชำนาญเฉพาะ - specialization) จะทำให้ไม่มีประสิทธิภาพ แต่ในอีกด้านหนึ่ง การที่ครัวเรือนกระจาย “Portfolios” ของทรัพยากรออกไปหลายๆ ด้าน จะเป็นการลด

ความเสี่ยง ภาพที่เราพบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับครัวเรือนเกษตรกร อาจจะสรุปได้โดยย่อคือ *ประการแรก* แม้ว่าครัวเรือนเกษตรกรจะมีกิจกรรมการยังชีพหลายอย่างที่นอกเหนือจากยาสูบ แต่เมื่อพิจารณาสัดส่วนของรายได้ (เงินสด) ของครัวเรือน เราจะพบว่า รายได้ที่มาจากยาสูบมีสัดส่วนที่มากเมื่อเทียบกับรายได้จากแหล่งอื่นๆ โดยรายได้ที่เราสำรวจครั้งนี้ เป็นรายได้ที่มาจากยาสูบคิดเป็นร้อยละ 71 และมาจากแหล่งอื่นอีกราวร้อยละ 19 ของรายได้ทั้งหมด (ที่จังหวัดร้อยเอ็ด รายได้จากยาสูบคิดเป็นเพียงร้อยละ 49) *ประการที่สอง* การลดลงของโควตาการปลูกยาสูบที่กำหนดจากโรงงานอุตสาหกรรมยาสูบ ประกอบกับเกษตรกรต้องลงทุนในการทำโรงบ่ม หาฟืนเอง และปัจจัยการผลิต นับรวมถึงแรงงาน ปุ๋ย และสารเคมีควบคุม กำจัดศัตรูพืชมีราคาแพงขึ้น จะทำให้เกษตรกรไม่คุ้มทุน ผลที่ติดตามมาก็คือ เกษตรกรจะขายโควตาของตนเองให้กับคนอื่น หรือการปลูกใบยาให้กับบริษัท (เพื่อส่งออก) หรือพ่อค้าใบยาเพื่อผลิตยาเส้น *ประการที่สาม* การหันไปปลูกพืชอย่างอื่นทดแทน ยังคงเป็นเรื่องยากและมีปัญหาอุปสรรคอยู่มาก โดยเฉพาะในเรื่องการตลาดและบริการด้านการส่งเสริมพืชทดแทน ภายใต้ระบบผูกขาดของอุตสาหกรรมยาสูบ เกษตรกรชาวไร่ได้รับการประกันราคาตลาด ตลอดจนการจัดหาปัจจัยการผลิตและการสนับสนุนด้านต่างๆ จากสถานียาสูบ เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบจึงเป็นเสมือนผู้อยู่ในอุปถัมภ์ของอุตสาหกรรมยาสูบนั่นเอง การที่เกษตรกรซึ่งปลูกยาสูบมาเป็นเวลานาน มีทักษะและความชำนาญในเรื่องนั้นๆ จะหันไปปลูกพืชทดแทนอื่นที่ไม่มี “ผู้อุปถัมภ์” ที่ชัดเจน จึงมีความเสี่ยงสูง เพราะตลาดและบริการการส่งเสริมยังขาดแคลนอยู่

นอกจากนี้ในส่วนองแรงงานในครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบเอง ปัจจุบันค่อนข้างขาดแคลนและค่าใช้จ่ายในส่วนนี้จะสูงมากเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายในส่วนอื่นของกิจกรรมการเพาะปลูก ในอดีตแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานในครัวเรือน แต่ในระยะต่อมามีต้องพึ่งแรงงานจากนอกครัวเรือนมากขึ้น เพราะคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้นจะไม่กลับมาเป็นแรงงานในการปลูกยาสูบอีกเนื่องจากมีอาชีพอย่างอื่นที่มั่นคงกว่า ในอนาคตต้นทุนในการปลูกยาสูบที่สูงอยู่แล้วมีแนวโน้มว่าจะสูงขึ้นอีก ซึ่งจะส่งผลต่อหนี้สินที่เพิ่มขึ้นของเกษตรกรทั้งนี้ พบว่าเกษตรกรมีการกู้ยืมเงินเพื่อลงทุนในการปลูกยาสูบมากที่สุด ในขณะที่เดียวกันหนี้สินที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดเพราะกิจกรรมการเพาะปลูกแต่อย่างใด เนื่องจากครัวเรือนยังต้องมีค่าใช้จ่ายอย่างอื่นในการครองชีพ ทำให้ครัวเรือนต้องกู้ยืมจากแหล่งกู้ยืมหลายแห่ง ดังนั้นในอนาคตของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบจึงยังคงอยู่ในวงเวียนของการมีหนี้สินเช่นเดิม โดยการปลูกยาสูบเป็นเพียงการเพิ่มเครดิตต่อแหล่งกู้ยืมเท่านั้น

ในด้านสุขภาพเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบต่างรับรู้ถึงปัจจัยเสี่ยงที่เกิดขึ้นในกระบวนการปลูกยาสูบ ซึ่งมักจะมีผู้เจ็บป่วยอันเนื่องมาจากการใช้สารเคมี แต่ก็อยู่ในภาวะจำยอมเนื่องจากเป็นแหล่งรายได้หลักของครัวเรือน นอกจากนี้สมาชิกในครัวเรือนบางคนที่มีพฤติกรรมสูบบุหรี่ ได้เลิกสูบบุหรี่เนื่องจากเห็นว่ามีการใช้สารเคมีค่อนข้างมากในกระบวนการปลูก หรือบางคนลดภาวะเสี่ยงโดย

ใช้วิธีแยกแปลงที่จะบริโภคในครัวเรือนต่างหาก อย่างไรก็ตามกิจกรรมที่เสี่ยงต่อสารเคมีมักจะตกไปอยู่ที่แรงงานรับจ้าง โดยเฉพาะแรงงานต่างด้าวในจังหวัดนครพนมที่มักจะมีปัญหาด้านสุขภาพมากกว่านายจ้าง เป็นต้น ดังนั้นการเลิกปลูกยาสูบอันเนื่องมาจากปัญหาสุขภาพก็อาจจะเป็นเหตุผลหนึ่งของเกษตรกรบางครัวเรือน แต่ตราบดีที่ยังมีแรงจูงใจด้านราคา และการหาทางเลือกในการปลูกพืชอื่นที่ไม่ค่อยคุ้มทุน การปลูกยาสูบก็ยังคงเป็นงานเสี่ยงที่เกษตรกรบางรายเต็มใจยอมรับต่อไป

ภาพอนาคต (Scenarios) ของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ

ถ้าหากว่า โรงงานอุตสาหกรรมบุหรี่จะต้องลดกำลังการผลิตอันเป็นผลจากการควบคุมบุหรี่ ภาพสมมติของอนาคต (Scenarios) ของเกษตรกรชาวไร่ผู้ปลูกยาสูบ อาจจะเป็นไปได้ดังต่อไปนี้

ภาพแรก ชาวไร่ยาสูบยังคงปลูกยาสูบ ผลิตใบยาสูบป้อนตลาดต่อไป โดยอาศัยตลาดใหม่ คือ 1) ผลิตใบยาสูบส่งออก 2) โรงงานอุตสาหกรรมยาสูบขยายตลาดต่างประเทศ และยังคงระดมการผลิตไว้ และ 3) เกษตรกรผลิตใบยาสูบป้อนธุรกิจ-ตลาดยาเส้น (ที่ไม่ถูกควบคุม)

ภาพที่สอง เกษตรกรเลิกปลูกยาสูบ และหันไปหาพืชหรือกิจกรรมอื่น โดยที่ไม่มี “ผู้อุปถัมภ์” อย่างเช่น การทำเกษตรพอเพียง หรือการหันไปพึ่งรายได้นอกเกษตร โดยการส่งแรงงานไปทำงานรับจ้างควบคู่กับการทำการเกษตร

ภาพที่สาม เกษตรกรเลิกปลูกยาสูบ และหันไปปลูกพืชอื่นทดแทน ภายใต้ระบบการจัดการที่สามารถแทนสถานียาสูบ คือ ทำหน้าที่ในการส่งเสริม และจัดหาตลาด การจัดการนี้ อาจจะมีรัฐเป็นผู้นำแบบสถานียาสูบ หรืออาจจะเป็นเอกชน อย่างเช่น เกษตรพันธะสัญญา (contact farming) หรือรูปแบบอื่น ๆ ก็ได้

ภาพทั้งสามภาพ ล้วนแต่มาจากแนวคิดที่ว่า ควรจะลดการผลิตบุหรี่ในประเทศ แต่ก็ไม่ได้มีหลักประกันว่า การลดการปลูกยาสูบของเกษตรกร จะทำให้การบริโภคบุหรี่ยลดลง ทั้งนี้เนื่องจากว่ายังมีบุหรี่จากบริษัทบุหรี่ข้ามชาติ และบุหรี่พื้นเมืองอยู่ แต่ภาพทั้งสามน่าจะเป็นพื้นฐานที่ทำให้ภาคีเข้ามาเจรจา เพื่อแสวงหาทางออกร่วมกันได้

5.2 ข้อเสนอแนะ

1. เพื่อลดผลกระทบต่อเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ และเพื่อให้เกษตรกรมีระยะเวลาในการปรับตัว อุตสาหกรรมบุหรี่ยจะต้องขยายการส่งออกให้มากขึ้น ทั้งในรูปของบุหรี่มวน หรือใบยาสูบ
2. รมรณรงค์ให้สาธารณะเข้าใจบริษัทบุหรี่ข้ามชาติมากยิ่งขึ้น ควบคู่ไปกับการรณรงค์ให้เข้าใจพิษภัยของการบริโภคบุหรี่ยต่อสุขภาพ โดยเน้นให้ภาคประชาสังคมเข้ามามีบทบาทในเรื่องนี้มากขึ้น

3. เสริมพลังอำนาจให้กับภาคประชาสังคมในท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ องค์กรเอกชน องค์กรชุมชน ครัวเรือน และประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามาเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการควบคุมบุหรี่ยิ่งขึ้น
4. ส่งเสริมให้ชุมชน และครัวเรือนในชุมชน มีการพัฒนาที่ลดการพึ่งพารายได้จากยาสูบ มีช่องทางในการมีรายได้เพื่อยังชีพที่หลากหลายขึ้น หน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมหรือทำหน้าที่ด้านการพัฒนา จำเป็นต้องเน้นพื้นที่เฉพาะ (area-based approach) มิใช่การรณรงค์ครอบคลุมทั่วไปเท่านั้น
5. ควรจะมีการศึกษาบุหรี่ปันบ้านให้กว้างขวาง ครอบคลุมการผลิต การบริโภค และผลกระทบต่อสุขภาพ เปรียบเทียบกับบุหรี่ปันจากโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพื่อแสวงหามาตรการการควบคุมที่เหมาะสม

บรรณานุกรม

- กรมสรรพสามิต กระทรวงการคลัง. (2550). สถิติประมาณการการจัดเก็บรายได้. ค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2550, จาก <http://www.excise.go.th/stat2b5.html>.
- กรอบอนุสัญญาในการควบคุมการบริโภคยาสูบ. (2548, 27 กุมภาพันธ์). ค้นเมื่อ 16 มิถุนายน 2550, จาก http://www.fcatc.org/x/iwg_cops/INB4/inb4_10_key_issuesTh.pdf
- กระทรวงการต่างประเทศ. (2550). ความตกลงหุ้นส่วนเศรษฐกิจไทยญี่ปุ่น. ค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2550, จาก http://www.mfa.go.th/jtepa/archives/news_3367.html.
- กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. (2550). ความคืบหน้าการเจรจาเขตการค้าเสรีระหว่าง. ค้นเมื่อ 9 มกราคม 2551, จาก <http://www.thaifita.com..>
- กลุ่มงานเจรจาความตกลงการค้าเสรีไทย-สหรัฐฯ กระทรวงการต่างประเทศ. (2550). การเจรจาจัดทำความตกลงการค้าเสรีไทย-สหรัฐฯ. ค้นเมื่อ 9 มกราคม 2551, จาก <http://www.uswatch.in.th>.
- โครงการรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่. (2532). ทำไมจึงคัดค้านการนำเข้าบุหรี่ต่างประเทศ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิแพथ์ชนบท.
- กรม. ไฟเขียวคลังขึ้นภาษีบุหรี่ 4% ราคาพุ่ง 7 บาท/ซอง. กรุงเทพธุรกิจ. (2548, 7 ธันวาคม). ค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2550, จาก http://www.bangkokbiznews.com/2005/12/07/news_19352676.php?news_id=19352676
- เฉยฉาว ว่องไว.(2546). การผลิตและการซื้อขายยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียโดยการทำสัญญากับสถานีไบยาในอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ปี พ.ศ. 2545. รายงานการศึกษาระดับปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ัชชวาล ดันตักิตติ และ สาธิส ถาวรนนท์. (2546). อุตสาหกรรมไบยาสูบในประเทศไทย. ภาควิชาวิศวกรรมเครื่องกล คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชูชัย ศุภวงศ์และคณะ. (2541). รายงานผลการศึกษา “วิวัฒนาการของการควบคุมการบริโภคยาสูบในประเทศไทย”. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- เดวิด ซี คอร์ทเทน อภิชัย พันธเสน (แปล) วิศิษฐ์ วังวิญญู(บรรณาธิการ). (2546). เมื่อบริษัทข้ามชาติ ครองโลก. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก.
- ชนาคค์ วิวัฒน์นรินทร์. (2547). สามิตสาร ฉ. พฤศจิกายน 2544: 23.

- บุปผา ศิริรัศมี และคณะ. (2548). ผลกระทบจากนโยบายควบคุมการบริโภคยาสูบในประเทศไทย : การสำรวจกลุ่มผู้สูบบุหรี่ระดับประเทศ รอบที่ 1 (พ.ศ. 2548). สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประกิต วาทีสาชกกิจ และ อิศรา ศานติศาสน์. (2548). ชุดความรู้ลำดับที่ 2 “ขึ้นภาษีบุหรี่ตัดลมหายใจนายทุน” กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- ประกิต วาทีสาชกกิจ. (2548). บทความเรื่อง “กรณีศึกษาความพยายามในการควบคุมการบริโภคยาสูบของประเทศไทย”.
- _____. (2549). สงครามการค้ายาสูบ : บันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่.
- _____. (2550). ผลกระทบจากนโยบายขึ้นภาษีและห้ามโฆษณาบุหรี่ พ.ศ. 2537-2549. ค้นเมื่อ 5 กรกฎาคม 2550, จาก http://www.ashthailand.or.th/th/content_image/informationcenter/207.doc
- _____. (2550). มาตรการควบคุมยาสูบของประเทศไทยและผลกระทบที่เกิดขึ้น ค้นเมื่อ 5 กรกฎาคม 2550, จาก http://www.ashthailand.or.th/th/content_image/informationcenter/208.doc
- _____. (2550). อัตราภาษีสรรพสามิต ยอดจำหน่ายบุหรี่ ภาษีที่เก็บได้ และจำนวนผู้สูบบุหรี่. ค้นเมื่อ 5 กรกฎาคม 2550, จาก [www.http://ashthailand.or.th/th/content_image/informationcenter/209.doc](http://www.ashthailand.or.th/th/content_image/informationcenter/209.doc)
- ผู้จัดการรายวัน. (2549). โรงบ่มขุมมือบ-รง.ยาสูบตูดติกลดโควตา ระบุ FTA ทำเกษตรกรไทยไร้ทางถอย. ค้นเมื่อ 9 มกราคม 2551, จาก <http://www.ftadigest.com>.
- ผู้จัดการรายสัปดาห์. (2547). เจรจา FTA ไทย-มะกัน 4 ธุรกิจหลักตายผ่อนส่ง. ค้นเมื่อ 9 มกราคม 2551, จาก <http://www.ftawatch.org>.
- ฝ่ายข่าวและสื่อมวลชนสัมพันธ์ กลุ่มสารนิเทศ. (2550). ฮู(WHO) คาดในพ.ศ. 2642 จะมีคนตายจากบุหรี่ปีละ 1,000 ล้านคน เร่งออกกฎหมายควบคุมทั่วโลก. ค้นเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2550, จาก http://www.moph.go.th/ops/iprg/include/admin_hotnew/show_hotnew.php?idHot_new=6584
- มติชน. (2547). ไม่เอาบุหรี่ออกจากเอฟทีเอที่เอกับสหรัฐ คนไทยจะป่วย พิการและตายมากขึ้น. ค้นเมื่อ 9 มกราคม 2551, จาก <http://www.ftawatch.org>.
- ราชกิจจานุเบกษา. พระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2509. เล่ม 83 ตอนที่ 117 ลงวันที่ 27 ธันวาคม 2509.

- ราชกิจจานุเบกษา. พระราชบัญญัติควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ พ.ศ. 2535. เล่ม 109 ตอนที่ 38 วันที่ 5 เมษายน 2535.
- ราชกิจจานุเบกษา. พระราชบัญญัติคุ้มครองสุขภาพผู้ไม่สูบบุหรี่ พ.ศ. 2535. เล่ม 109 ตอนที่ 40 วันที่ 7 เมษายน 2535.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2544). การศึกษาทุนนิยมและโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : มุขนิธิสศศรี-สฤษดิ์วงศ์. โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง. (2548). รายงานประจำปี 2548. ค้นเมื่อ 30 กรกฎาคม 2550, จาก <http://www.thaitobacco.or.th/upload/File/ANNUAL2005.pdf>
- โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง. (2549). ประวัติโรงงานยาสูบ. ค้นเมื่อ 30 กรกฎาคม 2550, จาก http://www.thaitobacco.or.th/page/infor_view.php?gid=32
- ไม่ระบุชื่อผู้เขียน. (2550). องค์การการค้าโลก (World Trade Organization (WTO) 2550) ค้นเมื่อ 30 กรกฎาคม 2550, จาก <http://www.rrafa.org/globalization/AOA.htm>:
- วรวิชัย วินิจเขตคำนวณ และคณะ. (2549). ชาวไร่ยาสูบ: วิถีชีวิตท่ามกลางสงครามด้านบุหรี่. กรุงเทพฯ : ขอบคิดด้วยคน.
- วีณา ศิริสุข. (2541). ยาสูบกับคนไทย: ทบทวนองค์ความรู้ สถานการณ์ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องภายใต้โครงการสืบสานวัฒนธรรมไทยสู่สุขภาพที่ยั่งยืน. นนทบุรี : สำนักพัฒนาวิชาการแพทยกรรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข
- วุฒิ อนันต์บุญทริก. (2550). ประมาณการผลิตใบยาสูบโลก (ฤดูเพาะปลูก 2550): โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง. ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2550, จาก http://www.thaitovacco.or.th/page/infor_view.php?gid=295
- ศศิธร โมอ่อน. (2546). ประวัติของกิจการยาสูบในประเทศไทย. นิตยสารยาสูบ ปีที่ 54 ฉ. 2
- ศูนย์วิจัยและการจัดการความรู้เพื่อการควบคุมการบริโภคยาสูบ (ศจย.) (2550). การติดตามผลมาตรการทางเศรษฐกิจกับการบริโภคยาสูบ. ค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2550, จาก http://www.Moph.go.th/ops/thealth_44/intro.PDF
- ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์ โดยความร่วมมือจากกรมศุลกากร. (2550). การส่งออกสินค้าสำคัญของไทยเรียงตามมูลค่า ปี 2546 - 2550 (มกราคม - พฤศจิกายน). ค้นเมื่อ 15 พฤศจิกายน 2550, จาก http://www2.ops2.moc.go.th/export/recode_export_rank/report.asp
- สถาบันควบคุมการบริโภคยาสูบ. (2543). พัฒนาการทางปฏิบัติ ยุทธการแพร่ภัยบุหรี่และผลได้ผลเสียทางเศรษฐกิจของการควบคุมการบริโภคยาสูบ. กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข.

- ตั้งจิต พิริยะรังสรรค์ และคณะ. (2547). **ขบวนการค้าบุหรี่ปลอมในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สิงห์อมควันสำคัญแน่ คลั่งขึ้นภาษีบุหรี่ 20%. (2550, 18 มิถุนายน). ค้นเมื่อ 5 กรกฎาคม 2550, จาก <http://webboard.mthai.com/52/2007-06-18/329188.html>
- สรรพสามิตเล็งแก้กฎหมายเพิ่มภาษีบุหรี่จาก 80% เป็น 99% ส่อทำราคาพุ่งอีกซองละ 30 บาท. (2550, 18 มิถุนายน 2550). ค้นเมื่อ 5 กรกฎาคม 2550, จาก <http://webboard.mthai.com/52/2007-06-18/329188.html>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2550). **สถานการณ์การสูบบุหรี่ของประเทศไทย**. กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. ค้นเมื่อ 31 พฤษภาคม 2550, จาก http://www.service.nso.go.th/nso/g_nowlege/files/smoke 50 pdf.
- สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2549. บทความเรื่อง “การเจรจาจัดทำความตกลงเขตการค้าเสรี (FTA) ระหว่างประเทศไทยกับประเทศสหรัฐอเมริกา” ค้นเมื่อ 9 มกราคม 2551, จาก <http://www.thaifita.com>.
- หทัย ชิดานนท์. (2548). **ชุดความรู้ลำดับที่ 1 “รู้ทันเล่ห์หรืข้ามชาติ**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- _____. (2540). บทความเรื่อง “ถ้าจะไม่ให้คนไทยสูบบุหรี่มากขึ้นจะต้องสกัดกั้นการรุกคืบของบรรษัทข้ามชาติ” หนังสือพิมพ์มติชน ฉบับวันที่ 17 มีนาคม 2540 อ้างถึงใน นิตยสารยาสูบ ฉ. 51 ม.ค.-ก.พ. 2543 : 29-32 .
- องค์การอนามัยโลกกระตุ้นให้คุมเข้มบริษัทบุหรี่ยักษ์ใหญ่. (2550, 10 กันยายน). ค้นเมื่อ 20 กันยายน 2550, จาก <http://forum.thaidvd.net/index.php?showtopic=8591>
- Althusser, Louis. 1971. "Ideology and ideological state apparatuses", in *Lenin and Philosophy*, London: New Left Books.
- Giddens, A. 1987. *Social Theory and Modern Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lukes, S. 1974. *Power : A Radical View*. London : Macmillan.
- Satephen Haman และคณะ. 2548 **การทบทวนองค์ความรู้การควบคุมการบริโภคยาสูบ**. สำนักงานโรคไม่ติดต่อ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข.

บรรณานุกรมสัมภาษณ์

1. นายวิสม ภาสอน อายุ 57 ปี ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 13 ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
2. นายประสิทธิ์ อภัยโส อายุ 44 ปี ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 2 บ้านแพงกลาง ต. บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
3. นายจรัส ชัยมนตรี อายุ 39 ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 11 บ้านแพงใต้ ต.บ้านแพง อ. บ้านแพง จ.นครพนม
4. นายอนุรักษ์ แพงสุข อายุ 43 ปี ผู้ใหญ่บ้าน บ. นายาง หมู่ 6 ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ. นครพนม
5. นางแสงอรุณ รุ่งโรจน์ อายุ 48 ปี กรรมการหมู่บ้าน บ. นายาง หมู่ 6 ต. บ้านแพง อ. บ้านแพง จ.นครพนม
6. นายอุทัย อุดมกัน อายุ 35 ปี ผู้ใหญ่บ้าน บ้านดอนด้ว หมู่ 10 ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
7. นายเด่นดวง ทองกันทม อายุ 35 ปี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านดอนด้ว หมู่ 10 ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ. นครพนม
8. นายบัญญัติ ใจช่วง อายุ 36 ปี สมาชิกสภาเทศบาล และกรรมการหมู่บ้าน บ้านแพงใต้ หมู่ 1 ต. บ้านแพง อ. บ้านแพง จ. นครพนม
9. นายเสวียน ภาโสม อายุ 60 ปี อดีตผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกสภาเทศบาล บ้านแพงใต้ หมู่ 1 ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
10. นายสุรเชษ ดวงสูงเนิน อายุ 48 ปี ผู้ใหญ่บ้าน บ้านแพงใต้ หมู่ 1 ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
11. นายสนุก อายุ 65 ปี กำนันตำบลโพนสา หมู่ 8 ต.โพนสา อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
12. นายพิจิต ไผ่ตง อายุ 51 ปี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ต.โพนสา อ. ท่าบ่อ จ. หนองคาย
13. นายสุชาติ สังกะสินธุ อายุ 49 ปี ผู้ใหญ่บ้าน บ้านหม้อ หมู่ 8 ต.บ้านหม้อ อ.ศรีเชียงใหม่ จ. หนองคาย
14. นายผาง ขาวทอง อายุ 37 ปี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านหม้อ หมู่ 8 ต.บ้านหม้อ อ.ศรีเชียงใหม่ จ. หนองคาย
15. นายอภิรักษ์ อุดมะ อายุ 40 ปี อบต. บ้านหม้อ หมู่ 8 ต.บ้านหม้อ อ.ศรีเชียงใหม่ จ. หนองคาย
16. นายสมโภชน์ ภูจอมคา อายุ 42 ปี ผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าสัก หมู่ 3 ต.โพนสา อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
17. นายพัฒน์ ศรีหิรันดร อายุ 60 ปี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าสัก หมู่ 3 ต.โพนสา อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
18. นายพิจิต ไยตรา อายุ 50 ปี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 8 ต.โพนสา อ.ท่าบ่อ จ. หนองคาย

19. นายผดุง บุตรศรีทัด อายุ 61 ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านเวียงคุกเหนือ ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย
20. นายอุดร ชงคูนมี อายุ 59 ปี ผู้ใหญ่บ้าน บ้านเหล่าเหนือ หมู่ 1 ต.เวียงคุก อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
21. นายเกิด ลานอุ้น อายุ 56 ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านท่ามะเฟือง หมู่ 4 ต.โพนสา อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
22. นายสถิต สุทธิชา อายุ 56 ปี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านท่ามะเฟือง หมู่ 4 ต.โพนสา อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
23. นายถาวร โพธิเสน อายุ 41 ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านศิลาเลข หมู่ 6 ต.โพนสา อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
24. นายหล่อง เกษมาก อายุ 60 ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองแสง หมู่ 9 ต.ศรีสมเด็จ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด
25. นายสุบิน พันธมนต์ อายุ 60 ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านศรีสมเด็จ หมู่ 10 ต.ศรีสมเด็จ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด
26. นายมนัส สดมพฤษ์ อายุ 46 ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านพิมพ์พัฒนา หมู่ 1 ต.ศรีสมเด็จ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด
27. นายสมศรี อรัญมิตร อายุ 45 ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองเม็ก หมู่ 18 ต.ศรีสมเด็จ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด
28. หัวหน้าสถานียาสูบท่าสีไล ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
29. หัวหน้าฝ่ายไร่ สถานียาสูบท่าสีไล ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
30. เจ้าหน้าที่ประจำสถานียาสูบท่าสีไล ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
31. หัวหน้าสถานียาสูบไทรงาม 2 ต.ศรีสมเด็จ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด
32. หัวหน้าฝ่ายไร่สถานียาสูบไทรงาม 2 ต.ศรีสมเด็จ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด
33. เจ้าหน้าที่ประจำสถานียาสูบไทรงาม 2 ต.ศรีสมเด็จ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด
34. หัวหน้าสถานียาสูบโพนสา ต.โพนสา อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
35. หัวหน้าฝ่ายไร่สถานียาสูบโพนสา ต.โพนสา อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
36. เจ้าหน้าที่ประจำสถานียาสูบโพนสา ต.โพนสา อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
37. นางสาวพัทยา อุดมกัณฑ์ อายุ 26 ปี เจ้าของร้านค้าที่บ้านดอนด้ว อ.บ้านแพง จ.นครพนม
38. นางทองอ่อน วงศ์อนันต์ อายุ 53 ปี เจ้าของร้านขายของ ที่บ้านก่อ ต.ศรีสมเด็จ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด
39. นางไพรวลัย ภูจอมคา อายุ 39 ปี เจ้าของร้านค้าในหมู่บ้านป่าสัก ต.บ้านหม้อ อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย
40. นางสาวอรสา รุ่งโรจน์ อายุ 20 ปี ลูกสาวเจ้าของร้านค้า ที่บ้านนายาง ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ. นครพนม